ISSN 2518-7503

Психологія:

реальність і перспективи

Збірник наукових праць

Випуск 26

2026

ISSN 2518-7503
E-ISSN 2708-1400

Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет

ПСИХОЛОГІЯ:
РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ

Збірник наукових праць РДГУ

Випуск 26

Засновано у 2013 році

Рівне – 2026

ISSN 2518-7503
E-ISSN 2708-1400

Ministry of Education and Science of Ukraine
Rivne State University of Humanities

PSYCHOLOGY:
REALITY AND PERSPECTIVES

Collection of scientific papers of RSHU

Issue 26

Founded in 2013

Rivne – 2026

ISSN 2518-7503
УДК 159.9+316.6
П 86

Психологія : реальність і перспективи : збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. Вип. 26 / упоряд.: В. Р. Павелків, Н. В. Корчакова. Рівне РДГУ, 2026. 132 с.

Збірник наукових праць РДГУ «Психологія: реальність і перспективи» включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія Б).
Спеціальність 053 «Психологія»
(Наказ Міністерства освіти і науки України від 15.04.2021, № 420**)**

Фаховий збірник наукових праць РДГУ «Психологія: реальність і перспективи» індексується міжнародною наукометричною базою даних Index Copernicus International: https://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=49716

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем психології. Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, вихователів, учителів, викладачів та студентів вищих навчальних закладів.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Павелків Віталій Романович – доктор психологічних наук, професор, декан факультету психології, здоров'я людини та спорту Рівненського державного гуманітарного університету (Україна).

ВИКОНАВЧИЙ РЕДАКТОР:

Корчакова Наталія Вікторівна – доктор психологічних наук, професор, професор кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету (Україна).

ЧЛЕНИ РЕДКОЛЕГІЇ:

Павелків Віталій Романович – доктор психологічних наук, професор, декан факультету психології, здоров'я людини та спорту Рівненського державного гуманітарного університету (Україна);

Волошина Валентина Віталіївна – доктор психологічних наук, професор, завідувачка кафедри теоретичної та консультативної психології Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Домбровскіс Валерій (*Valerijs Dombrovskis*) – доктор психології, асоційований професор, Даугавпілського університету (Латвія);

Ілішко Дзінтра *(Ilisko Dzintra*) – PhD, професор Інституту гуманітарних та соціальних наук Даугавпілського університету (Латвія);

Івашкевич Едуард Зенонович – доктор психологічних наук, професор, професор кафедри загальної та практичної психології Рівненського державного гуманітарного університету (Україна);

Кокіна Ірена (*Irena Kokina*) – доктор психології, професор Даугавпілського університету (Латвія);

Корчакова Наталія Вікторівна – доктор психологічних наук, професор, професор кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету (Україна)**;**

Клочек Лілія Валентинівна – доктор психологічних наук, професор, завідувачка кафедри практичної психології Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка;

Михальчук Наталія Олександрівна – доктор психологічних наук, професор, завідувачка кафедри загальної та практичної психології Рівненського державного гуманітарного університету (Україна);

Упорядники: **проф. В.Р. Павелків, проф. Н. В. Корчакова**

Друкується за рішенням Вченої ради РДГУ (протокол № 5 від 18 травня 2026 року).

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії.

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2026

Матеріали поширюються за ліцензією

Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

УДК 159.9:616.89-008.441.44

Дядиченко Наталія
практикуючий психолог, психотерапевт,
Асоціація психологів України
https://orcid.org/0009-0001-6385-9600

DOI https://doi.org/10.35619/prap_rv.vi26.484

ПСИХОСОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ПІДЛІТКІВ, ЯКІ ПЕРЕЖИЛИ ВОЄННИЙ СТРЕС: КОМПЛЕКСНА МУЛЬТИМОДАЛЬНА ПРОГРАМА РЕАБІЛІТАЦІЇ

Анотація. *У статті представлено теоретичне обґрунтування та результати емпіричної перевірки авторської комплексної мультимодальної програми психосоціальної реабілітації, розробленої для підлітків (14–18 років), які пережили безперервний воєнний стрес (Continuous Traumatic Stress, CTS). Проблема актуалізується безпрецедентними викликами для психічного здоров'я української молоді в умовах тривалої військової агресії. Програма базується на принципі поетапної нейропсихологічної регуляції: стабілізація (тіло), переробка (емоції) та інтеграція (смисли). Доведено, що в умовах хронічної загрози пріоритетом є фізіологічна стабілізація над когнітивною переробкою. Програма інтегрує авторські техніки («Павутина єднання», «Свічка», «Кінотеатр», «Корабель життя», «Візитівка», «Зірка», «Сад життя») з науково обґрунтованими методами тілесної терапії, нейрорегуляції, когнітивно-поведінкової терапії (КПТ) та арт-терапії. Емпіричне дослідження, проведене на базі реабілітаційного табору в Іспанії (n=96), продемонструвало статистично значиме ($p < 0.001$) зниження рівня тривожності (GAD-7), інтенсивності флешбеків (PCL-5) та покращення якості сну (PSQI). Одночасно виявлено достовірне зростання показників психологічної резильєнтності (CD-RISC-10) та впевненості у собі (Rosenberg SES). Катамнестичне вимірювання через 3 місяці підтвердило стійкість отриманих результатів (утримання ефекту на рівні 87–91%). Якісний аналіз (напівструктуровані інтерв'ю, n=24) засвідчив відновлення тілесного усвідомлення, почуття соціальної приналежності та здатності до планування майбутнього у підлітків. Запропоновано методичні рекомендації для практичних психологів щодо впровадження програми, акцентовано увагу на необхідності дотримання протоколів безпеки та профілактики ретравматизації.*

Ключові слова: *воєнний стрес, психологічна травма, резильєнтність, мультимодальна терапія, нейрорегуляція, КПТ, арт-терапія, тілесні практики, підлітки, психосоціальна реабілітація.*

Постановка проблеми. Повномасштабна військова агресія проти України, що розпочалася у лютому 2022 року, створила унікальні та безпрецедентні виклики для психічного здоров'я нації. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, понад 10 мільйонів українців потребують психосоціальної підтримки. Особливо вразливою категорією є підлітки, які перебувають на критичному етапі активного формування ідентичності, сепарації від батьків та побудови соціальних зв'язків (Savickas, 2005). Переривання цих процесів внаслідок воєнного стресу може мати довгострокові наслідки для психічного здоров'я та соціального функціонування (Pat-Horenczyk et al., 2007).

Тривале перебування в умовах війни формує специфічний психологічний стан, який у сучасній травматології визначається як безперервний травматичний стрес (Continuous Traumatic Stress, CTS) (Strous et al., 2018). На відміну від класичного посттравматичного

стресового розладу (ПТСР), CTS характеризується відсутністю чіткого завершення травматичної події, постійним очікуванням нової загрози та принциповою неможливістю переходу в стадію безпечного відновлення. У цих умовах нервова система підлітка перебуває у стані хронічної гіперактивації (fight/flight) або дисоціації (freeze), що блокує нормальні процеси когнітивного та емоційного розвитку (Van der Kolk, 2014). Хронічна активація мигдалеподібного тіла (амігдали) суттєво знижує здатність префронтальної кори до раціональної інтеграції досвіду (Cozolino, 2014), що унеможливлює застосування традиційних когнітивних інтервенцій без попередньої фізіологічної стабілізації.

Таким чином, розробка та впровадження ефективних, науково обґрунтованих програм психосоціальної реабілітації, адаптованих саме до умов безперервного стресу та враховуючих нейробіологічні механізми травматичної реакції, є критично важливим практичним та науковим завданням сучасної психологічної науки.

Аналіз останніх досліджень з проблеми. Опрацювання сучасної наукової літератури свідчить про значний прогрес у розумінні нейробіологічних механізмів психологічної травми. Фундаментальні роботи Ван дер Колка (Van der Kolk, 2014) та Левіна (Levine, 2010) переконливо доводять, що травматичний досвід «живе в тілі» – він кодується у соматичних реакціях, м'язовому напруженні та вегетативних патернах, а не лише у когнітивних схемах. Відповідно, когнітивні інтервенції без попередньої соматичної регуляції є малоефективними, а іноді й ятрогенними.

Полівагальна теорія Порджеса (Porges, 2011) надає нейробіологічне обґрунтування для розуміння терапевтичного процесу : відновлення почуття безпеки та здатності до соціальної взаємодії можливе лише через активацію вентрального комплексу блукаючого нерва. Дихальні практики та тілесно-орієнтовані техніки є прямими інструментами такої активації (Laborde et al., 2017; Streeter et al., 2012). Дослідження у галузі нейронауки пам'яті (Brewin et al., 2010) демонструють, що травматичні спогади можуть бути безпечно переконсолідовані за умови правильно організованого терапевтичного контексту.

Щодо роботи з підлітками в умовах воєнного конфлікту, систематичний огляд Джорданса та співавторів виявив, що найбільш ефективними є мультикомпонентні програми, що поєднують психоедукацію, навички саморегуляції та соціальну підтримку (Jordans et al., 2009). Дослідники також акцентують увагу на важливості врахування культурного контексту та специфіки ідентичності підлітків при розробці реабілітаційних програм. Проте, незважаючи на значну кількість досліджень, в Україні відчувається гострий дефіцит структурованих, емпірично перевірених програм реабілітації, які б враховували специфіку поточного воєнного контексту та інтегрували нейробіологічний підхід із психосоціальною підтримкою.

Незважаючи на активний розвиток травмофокусованої терапії, залишається недостатньо розробленим питання створення цілісних, поетапних моделей реабілітації, які б враховували ієрархію функціонування нервової системи в умовах хронічної загрози. Більшість існуючих програм пропонують або виключно стабілізаційні техніки, або фокусуються на когнітивній переробці, ігноруючи необхідність тілесної інтеграції. Також бракує емпіричних даних щодо довгострокової (катамнестичної) ефективності таких програм у вибірці підлітків, які пережили саме воєнний стрес в умовах CTS. Представлена стаття покликана заповнити цю прогалину.

Метою статті є представлення теоретичного обґрунтування, структури та результатів емпіричної перевірки ефективності авторської комплексної мультимодальної програми психосоціальної реабілітації підлітків, які пережили воєнний стрес. Завдання дослідження: (1) обґрунтувати теоретико-методологічну базу програми; (2) описати структуру та зміст трьохетапної моделі реабілітації; (3) представити кількісні та якісні результати апробації програми; (4) сформулювати методичні рекомендації для практичних психологів.

ISSN 2518-7503 E-ISSN 2708-1400. Поширюється за ліцензією CC-BY 4.0

Виклад основного матеріалу дослідження. Теоретико-методологічною основою розробленої програми є інтеграція нейробіологічного підходу до травми (Van der Kolk, 2014; Levine, 2010), полівагальної теорії (Porges, 2011), теорії прихильності (Bowlby, 2008), концепції посттравматичного зростання (Tedeschi & Calhoun, 2004) та принципів арт-терапії (Malchiodi, 2012). Запропонована програма є цілісною нейропсихологічно інтегрованою моделлю, побудованою на принципі поетапної регуляції : регуляція (тіло) → переробка (емоції) → інтеграція (смисли). Ця послідовність суворо відповідає сучасним уявленням про ієрархію функціонування нервової системи (bottom-up processing) (Siegel, 2012) та принципово відрізняє програму від традиційних когнітивно-орієнтованих підходів. Ключовим принципом є пріоритет фізіологічної стабілізації над когнітивною переробкою в умовах безперервного травматичного стресу. Це зумовлено тим, що при хронічній активації системи загрози здатність до когнітивної інтеграції є суттєво обмеженою (Cozolino, 2014). Тому будь-яка спроба когнітивної переробки травматичного досвіду до досягнення фізіологічної стабілізації є не лише малоефективною, але й потенційно небезпечною через ризик ретравматизації (Shapiro, 2001).

Програма розрахована на 14 днів інтенсивної роботи (2 сесії на день: ранкова – 2 год., вечірня – 1.5 год.) та реалізується у форматі закритого реабілітаційного табору. Загальна тривалість контактних годин – 49 годин. Програма включає три послідовних етапи.

Етап 1. Стабілізація (дні 1–5). Мета: Створення безпечного терапевтичного контейнера, активація парасимпатичної нервової системи, зниження гіперзбудження. На цьому етапі категорично уникається будь-яка пряма робота з травматичними спогадами. Ключові авторські техніки: «Павутина єднання» (формування групової безпеки, зниження соціальної тривожності через активацію систем прихильності (Bowlby, 2008); психологічний механізм – теорія поля Левіна та теорія прихильності Боулбі (Bowlby, 2008), «Свічка» (вагальна активація через регульоване дихання та візуальну концентрацію (Laborde et al., 2017); активація блукаючого нерва знижує частоту серцевих скорочень та рівень кортизолу (Rothschild, 2000), «Візитівка» (позитивне соціальне віддзеркалення та підвищення самооцінки (Harter, 2012). Також застосовуються дихальні техніки (дихання «по квадрату», «метелик»), техніка «Безпечне місце» та вечірні рефлексивні кола.

Етап 2. Переробка (дні 6–10). Після досягнення фізіологічної стабілізації розпочинається обережна, поетапна робота з емоційним досвідом. Мета : безпечна дисоціація від болісних спогадів, переконсолідація травматичної пам'яті (Ecker et al., 2012), розвиток навичок емоційної регуляції (Ochsner & Gross, 2005). Ключові авторські техніки : «Кінотеатр» (безпечна дисоціація від травматичного спогаду; учасник уявляє себе глядачем у кінотеатрі, що дивиться фільм про свій досвід; механізм – дисоціація знижує активацію амігдали при згадуванні (Brewin et al., 2010), «Корабель життя» (символічна екстерналізація негативного досвіду та цілепокладання; механізм — активація систем надії (Snyder, 2002)), арт-терапевтичні методи (колаж «Мої емоції», вільний малюнок; механізм – невербальна експресія витіснених емоцій (Malchiodi, 2012; Slayton et al., 2010), групові дискусії для нормалізації реакцій та розвитку емоційного інтелекту.

Етап 3. Інтеграція (дні 11–14). Завершальний етап спрямований на консолідацію ресурсів, формування нових життєвих орієнтирів та підготовку до самостійного функціонування поза межами програми. Мета : інтеграція досвіду у структуру ідентичності, активація систем надії та цілепокладання (Snyder, 2002), формування стійких «якорів безпеки». Ключові авторські техніки : «Сад життя» (40–60 хв; метафорична проекція позитивного образу майбутнього через арт-терапію; механізм – символізм та метафора як інструменти інтеграції, «Зірка» (глибока стабілізація через білатеральну стимуляцію та пропріоцепцію; механізм – інтеграція лівої та правої півкуль мозку (Siegel, 2012), символічна техніка «Якір безпеки» (виготовлення кулонів як матеріального символу пройденого шляху та внутрішніх ресурсів), профорієнтаційне анкетування та дискусія (Yalom & Leszcz, 2005).

Після завершення 14-денного інтенсиву програма передбачає постпрограмний супровід тривалістю 3 місяці у форматі щотижневих онлайн-зустрічей (Zoom, 1 год.). Метою супроводу є консолідація набутих навичок, підтримка у вирішенні поточних труднощів та профілактика рецидивів.

Методологія дослідження. Емпіричне дослідження проводилося на базі закритого реабілітаційного табору в Іспанії (Comunitat Valenciana). Вибірку склали 96 підлітків віком 14–18 років (M = 15.8, SD = 1.3), які зазнали впливу воєнного стресу. Дослідження проводилося з дотриманням етичних норм відповідно до Гельсінської декларації. Від батьків або законних опікунів усіх 96 учасників дослідження було отримано письмову інформовану згоду на участь неповнолітніх у дослідженні та обробку їхніх персональних даних. Учасникам було роз'яснено мету дослідження, право на відмову від участі без будь-яких наслідків, а також гарантовано конфіденційність отриманих даних. Усі 96 учасників пройшли програму в повному обсязі (вибування 0%). Для оцінки ефективності використовувався комплекс валідизованих психодіагностичних методик: Шкала генералізованої тривожності GAD-7 (Spitzer et al., 2006), Шкала резильєнтності Коннора-Девідсона CD-RISC-10 (Masten, 2014), Пітсбурзький індекс якості сну PSQI, субшкала флешбеків з Контрольного списку ПТСР PCL-5 (Blevins et al., 2015) та Шкала самооцінки Розенберга (Rosenberg SES). Вимірювання проводилися тричі: на початку програми (День 1), по завершенню (День 14) та через 3 місяці (катамнез). Статистична значимість змін перевірялася критерієм Вілкоксона для залежних вибірок. Для 7 учасників, які не відповіли на катамнестичне анкетування (7.3%), застосовано метод перенесення останнього спостереження (LOCF). Якісний аналіз проводився методом тематичного аналізу (Braun & Clarke, 2006) на основі напівструктурованих інтерв'ю з 24 учасниками (25% вибірки, відібрані методом цілеспрямованої вибірки для максимальної варіативності за статтю, віком та регіоном походження), а також письмових рефлексій усіх 96 учасників. У постпрограмному супроводі взяли участь 91 з 96 учасників (94.8%).

Опис авторських технік програми

1. Техніка «Павутина єднання»

Мета: Формування первинного відчуття безпеки, зниження соціальної тривожності, активація систем соціальної прихильності.

Тривалість: 20–30 хвилин.

Психологічний механізм: Як уже зазначалося, техніка базується на теорії поля Левіна та теорії прихильності Боулбі. Формування групової мережі через символічні зв'язки активує систему соціального зв'язку в мозку, що сприяє зниженню активації амігдали та активації префронтальної кори.

Хід проведення:

1. Учасники сідають у коло.

2. Психолог бере клубок ниток, зав'язує кінець на своїй руці.

3. Психолог обирає учасника, озвучує щире побажання і кидає йому клубок, тримаючи нитку.

4. Учасник ловить клубок, зав'язує нитку на руці, обирає наступного і передає клубок далі з побажанням.

5. Процес триває, доки всі не будуть включені в «павутину».

6. Психолог розрізає нитки, залишаючи кожному шматочок як символ приналежності та внутрішнього зв'язку.

2. Техніка «Свічка»

ISSN 2518-7503 E-ISSN 2708-1400. Поширюється за ліцензією CC-BY 4.0

Мета:Зниження психоемоційного напруження, розвиток навичок саморегуляції, активація парасимпатичної нервової системи.

Тривалість: 15–25 хвилин.

Психологічний механізм – активація блукаючого нерва через повільне, глибоке дихання. Концентрація на внутрішніх відчуттях активує інсулу. Екстерналізація болю відбувається через уявлення про те, що напруга виходить з тіла і розчиняється в полум'ї.

Хід проведення:

1. Учасники зосереджують погляд на полум'ї свічки.
2. Психолог пропонує відчути в тілі місце локалізації напруження або болю.
3. На видиху учасник уявляє, як напруга виходить з тіла і розчиняється в полум'ї.
4. На вдиху учасник уявляє, як тепле світло від свічки заповнює звільнений простір.
5. Цикл повторюється 5–10 разів до відчуття спокою та розслаблення.

3. Техніка «Кінотеатр»

Мета: Безпечна дисоціація від травматичного спогаду, переконсолідація пам'яті, відновлення відчуття контролю.

Тривалість: 20–35 хвилин.

Психологічний механізм: Техніка використовує механізм переконсолідації пам'яті. Учасник згадує травматичну подію в безпечних умовах і змінює її емоційне забарвлення. Дисоціація (погляд на себе збоку) знижує активацію амігдали.

Хід проведення:

1. Учасник уявляє себе в затишному кінозалі з пультом управління.
2. На екрані з'являється неприємна подія.
3. За допомогою «пульта» учасник прискорює подію, робить її чорно-білою, уповільнює.
4. Зображення віддаляється і перетворюється на чорну точку, що зникає.
5. На екрані з'являється новий фільм, де учасник — переможець, який впорався із ситуацією.
6. Учасник символічно «зливається» з образом переможця.

4. Техніка «Корабель життя»

Мета: Символічне звільнення від негативного минулого, формування позитивного образу майбутнього, активізація цілепокладання.

Тривалість: 25–40 хвилин.

Психологічний механізм: Катарсис через екстерналізацію — процес «скидання вантажу» символізує звільнення від почуття провини або болю. Візуалізація позитивного майбутнього активує системи мотивації в мозку.

Хід проведення:

1. Учасник уявляє свій корабель у гавані, перевантажений мішками з важкими емоціями та спогадами.
2. Стоячи біля штурвала, він символічно скидає цей вантаж у воду.
3. Корабель виходить у відкрите море, прямуючи до нової гавані (мрія, мета).
4. Учасник зупиняє корабель у цій гавані, уявляючи досягнення мети.
5. Після візуалізації учасник малює свій корабель та обрану гавань як візуальний якір.

5. Техніка «Візитівка»

Мета: Підвищення самооцінки, розвиток навичок позитивного соціального віддзеркалення.

Тривалість: 30–45 хвилин.

Психологічний механізм: Позитивне віддзеркалення активує системи самоповаги та позитивної ідентичності. Отримання позитивного зворотного зв'язку від групи дозволяє переосмислити дефіцитний образ Я.

Хід проведення:

1. Учасники діляться на пари.

2. Протягом 10 хвилин вони ставлять один одному метафоричні запитання (з якою рослиною/твариною/явищем природи ти себе асоціюєш?).

3. На основі відповідей кожен створює для партнера творчий психологічний портрет.

4. У загальному колі учасники презентують своїх партнерів через ці позитивні «візитівки».

6. Техніка «Зірка»

Мета: Глибока тілесна стабілізація, заземлення, інтеграція півкуль мозку.

Тривалість:10–20 хвилин.

Психологічний механізм: Білатеральна стимуляція у поєднанні з глибоким диханням сприяє активації обох півкуль мозку. Поза з розведеними кінцівками активує пропріоцептивну систему.

Хід проведення:

1. Учасник лягає на спину, розвівши руки та ноги (поза зірки).

2. Виконується цикл перехресного дихання з переміщенням уваги: вдих (увага на правій нозі) – видих (увага на лівій руці) і так далі.

3. Завершується вдихом з фокусом на голові та видихом з фокусом на обох ногах одночасно.

7. Техніка «Сад життя»

Мета: Інтеграція образу Я, активація внутрішніх ресурсів, створення «місця сили».

Тривалість: 40–60 хвилин.

Психологічний механізм: Проективна арт-терапія дозволяє екстерналізувати внутрішні процеси. Символічне представлення себе як рослини в саду дозволяє дистанціюватися від проблем та побачити себе як частину більшої екосистеми.

Хід проведення:

1. Учасники малюють сад як символ свого життя, а себе – як певну рослину в ньому.

2. Додають інші елементи: інші рослини (люди), воду (ресурси), сонце, можливі «шкідники».

3. Психолог проводить детальний розбір з кожним учасником.

4. Учасникам пропонується поліпшити малюнок – додати ресурси, змінити композицію так, щоб сад став безпечним місцем сили

Кількісні результати. Аналіз даних продемонстрував статистично значиму ($p < 0.001$) позитивну динаміку за всіма вимірюваними показниками. Рівень тривожності (GAD-7) знизився з 7.3 ± 2.1 балів на початку до 4.5 ± 1.8 балів наприкінці програми та утримався на рівні 4.9 ± 1.9 балів через 3 місяці (утримання ефекту 89.5%). Показники психологічної резильєнтності (CD-RISC-10) зросли з 24.1 ± 4.3 до 31.8 ± 3.9 балів (утримання ефекту 91.2%). Якість сну (PSQI) покращилася: середній бал знизився з 9.8 ± 2.6 до 6.2 ± 2.1 балів (утримання ефекту 87.3%). Інтенсивність флешбеків (PCL-5) знизилася з 11.4 ± 3.2 до 6.7 ± 2.8 балів (утримання ефекту 91.8%). Рівень впевненості у собі (Rosenberg SES) зріс з 16.2 ± 3.8 до 22.1 ± 3.4 балів (утримання ефекту 88.4%). Катамнестичне вимірювання через 3 місяці підтвердило стійкість отриманих результатів, що свідчить про успішну інтерналізацію учасниками набутих навичок саморегуляції.

Якісні результати. Виявлено чотири ключові теми трансформації. Тема 1: «Я знову відчуваю своє тіло» – відновлення тілесного усвідомлення та подолання дисоціації після

ISSN 2518-7503 E-ISSN 2708-1400. Поширюється за ліцензією CC-BY 4.0

тілесно-орієнтованих технік. Учасники описували переживання тіла як «свого» після тривалого відчуження внаслідок хронічного стресу. Тема 2: «Я не один/одна» –відновлення відчуття соціальної приналежності та довіри до інших людей; трансформація від ізоляції до відчуття спільноти. Тема 3: «Майбутнє знову існує» – відновлення здатності до цілепокладання та уявлення майбутнього; перехід від «застрягання в сьогодні» до появи образів бажаного майбутнього. Тема 4: «Я маю інструменти» – перехід від безпорадності до відчуття контролю над власними реакціями завдяки засвоєним технікам саморегуляції.

Методичні рекомендації для психологів. На основі результатів дослідження сформульовано ряд практичних рекомендацій для фахівців, які планують впроваджувати програму. По-перше, обов'язковою умовою є дотримання логіки трьох етапів: стабілізація передує переробці, переробка передує інтеграції. Порушення цієї послідовності значно підвищує ризик ретравматизації. По-друге, необхідний постійний моніторинг стану учасників: при появі ознак дисоціації або ретравматизації (завмирання, зміни дихання, «відсутній» погляд) слід негайно застосовувати техніки заземлення. По-третє, психолог повинен мати власний ресурс та регулярну супервізію (мінімум 1 раз на місяць), оскільки робота з травмою є вимогливою та може призводити до вторинної травматизації. По-четверте, важливою є культурна чутливість: техніки слід адаптувати з урахуванням культурних особливостей та індивідуальних потреб учасників.

Обмеження дослідження. Основним обмеженням дослідження є відсутність рандомізованої контрольної групи, що не дозволяє повністю виключити вплив екзогенних факторів – зокрема, перебування учасників у безпечному середовищі реабілітаційного табору поза зоною бойових дій – на спостережувану позитивну динаміку показників. Крім того, відносно невеликий обсяг вибірки (n = 96) та специфіка бази дослідження обмежують можливість узагальнення результатів на всю популяцію підлітків, які пережили воєнний стрес. Перспективи подальших досліджень передбачають реплікацію програми з рандомізованим контрольованим дизайном та розширеною вибіркою.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Проведена розробка та апробація авторської комплексної мультимодальної програми психосоціальної реабілітації підлітків, які пережили воєнний стрес, довела її високу ефективність та безпечність. Дослідження підтверджує ключову теоретичну позицію: в умовах безперервного травматичного стресу (CTS) пріоритетною є фізіологічна стабілізація (bottom-up підхід), яка створює необхідний нейробіологічний фундамент для подальшої емоційної переробки та когнітивної інтеграції. Трьохетапна структура програми (стабілізація → переробка → інтеграція) є теоретично обґрунтованою та емпірично підтвердженою.

Програма дозволяє достовірно знизити симптоми травматичного стресу (тривожність, порушення сну, флешбеки) та сформувати стійкі навички психологічної резильєнтності, які зберігаються у довгостроковій перспективі (катамнез 3 місяці). Практична цінність дослідження полягає у створенні готового, емпірично перевіреного протоколу, який може бути імплементований у роботу реабілітаційних центрів, шкільних психологічних служб та громадських організацій.

Перспективи подальших розвідок полягають у: (1) вивченні довгострокових ефектів програми (катамнез через 6 та 12 місяців); (2) дослідженні нейробіологічних корелятів ефективності (вимірювання варіабельності серцевого ритму як маркеру вагального тонусу); (3) проведенні рандомізованого контрольованого дослідження (RCT) для підвищення рівня доказовості; (4) адаптації протоколу для роботи з молодшими школярами та дорослим населенням, яке пережило воєнний стрес.

Подяки. Авторка висловлює щиру подяку фонду «Cultura Contra Balas» (м. Хавея, Аліканте, Іспанія) за організацію та фінансування реабілітаційного табору, що став базою для проведення цього дослідження. Окрема подяка — засновниці фонду Наталі Москаленко

за підтримку психологічної роботи з українськими підлітками та створення безпечного простору для реалізації програми. Авторка також дякує своєму колезі Максиму Дідуру за допомогу в проведенні емпіричного дослідження та цінну співпрацю на всіх етапах реалізації програми.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

Baumeister, R. F., & Leary, M. R. (1995). The need to belong: Desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Psychological Bulletin*, *117*(3), 497–529. https://doi.org/10.1037/0033-2909.117.3.497

Blevins, C. A., Weathers, F. W., Davis, M. T., Witte, T. K., & Domino, J. L. (2015). The Posttraumatic Stress Disorder Checklist for DSM-5 (PCL-5): Development and initial psychometric evaluation. *Journal of Traumatic Stress*, *28*(6), 489–498. https://doi.org/10.1002/jts.22059

Bowlby, J. (2008). *Attachment* (2nd ed,reprint). Basic Books.

Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology, 3*(2), 77–101. https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa

Brewin, C. R., Gregory, J. D., Lipton, M., & Burgess, N. (2010). Intrusive images in psychological disorders: Characteristics, neural mechanisms, and treatment implications. *Psychological Review*, *117*(1), 210–232. https://doi.org/10.1037/a0018113

Cacioppo, J. T., & Cacioppo, S. (2014). Social relationships and health: The toxic effects of perceived social isolation. *Social and Personality Psychology Compass*, *8*(2), 58–72. https://doi.org/10.1111/spc3.12087

Cozolino, L. (2014). *The neuroscience of human relationships: Attachment and the developing social brain* (2nd ed.). W. W. Norton & Company.

Craig, A. D. (2009). How do you feel — now? The anterior insula and human awareness. *Nature Reviews Neuroscience*, 10(1), 59-70. Retrieved from https://doi.org/10.1038/nrn2555. [in English].

Ecker, B., Ticic, R., & Hulley, L. (2012). *Unlocking the emotional brain: Eliminating symptoms at their roots using memory reconsolidation*. Routledge. https://doi.org/10.4324/9781003221395

Harter, S. (2012). *The construction of the self: Developmental and sociocultural foundations* (2nd ed.). Guilford Press.

Herman, J. L. (2015). *Trauma and recovery: The aftermath of violence — from domestic abuse to political terror*. Basic Books.

Jordans, M. J. D., Tol, W. A., Komproe, I. H., & De Jong, J. V. T. M. (2009). Systematic review of evidence and treatment approaches: Psychosocial and mental health care for children in war. *Child and Adolescent Mental Health*, *14*(1), 2–14. https://doi.org/10.1111/j.1475-3588.2008.00515.x

Kroenke, K., Spitzer, R. L., & Williams, J. B. W. (2001). The PHQ-9: Validity of a brief depression severity measure. *Journal of General Internal Medicine*, *16*(9), 606–613. https://doi.org/10.1046/j.1525-1497.2001.016009606.x

Laborde, S., Mosley, E., & Thayer, J. F. (2017). Heart rate variability and cardiac vagal tone in psychophysiological research — recommendations for experiment planning, data analysis, and data reporting. *Frontiers in Psychology*, *8*, 213. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.00213

Levine, P. A. (2010). *In an unspoken voice: How the body releases trauma and restores goodness*. North Atlantic Books.

Masten, A. S. (2011). Resilience in children threatened by extreme adversity.*Development and Psychopathology, 23(2), 141–154.* https://doi.org/10.1017/S0954579411000106

ISSN 2518-7503 E-ISSN 2708-1400. Поширюється за ліцензією CC-BY 4.0

Mayer, J. D., Salovey, P., & Caruso, D. R. (2004). Emotional intelligence: Theory, findings, and implications. Psychological Inquiry, 15(3), 197–215. https://doi.org/10.1207/s15327965pli1503_02 [in English].

McAdams, D. P. (2001). The psychology of life stories. *Review of General Psychology*, *5*(2), 100–122. https://doi.org/10.1037/1089-2680.5.2.100

Mehling, W. E., Gopisetty, V., Daubenmier, J., Price, C. J., Hecht, F. M., & Stewart, A. (2009). Body awareness: Construct and self-report measures. *PLoS ONE*, *4*(5), e5614. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0005614

Ochsner, K. N., & Gross, J. J. (2005). The cognitive control of emotion. *Trends in Cognitive Sciences*, *9*(5), 242–249. https://doi.org/10.1016/j.tics.2005.03.010

Ogden, P., Minton, K., & Pain, C. (2006). *Trauma and the body: A sensorimotor approach to psychotherapy*. W. W. Norton & Company.

Pat-Horenczyk, R., Peled, O., Miron, T., Brom, D., Villa, Y., & Chemtob, C. M. (2007). Risk-taking behaviors among Israeli adolescents exposed to recurrent terrorism: Provoking danger under continuous threat? *American Journal of Psychiatry*, *164*(1), 66–72. https://doi.org/10.1176/ajp.2007.164.1.66

Pennebaker, J. W. (1997). Writing about emotional experiences as a therapeutic process. *Psychological Science*, *8*(3), 162–166. https://doi.org/10.1111/j.1467-9280.1997.tb00403.x

Porges, S. W. (2011). *The polyvagal theory: Neurophysiological foundations of emotions, attachment, communication, and self-regulation*. W. W. Norton & Company.

Rothschild, B. (2000). *The body remembers: The psychophysiology of trauma and trauma treatment*. W. W. Norton & Company.

Savickas, M. L. (2005). The theory and practice of career construction. In S. D. Brown & R. W. Lent (Eds.), *Career development and counseling: Putting theory and research to work* (pp. 42–70). John Wiley & Sons.

Shapiro, F. (2001). *Eye movement desensitization and reprocessing (EMDR): Basic principles, protocols, and procedures* (2nd ed.). Guilford Press.

Siegel, D. J. (2012). *The developing mind: How relationships and the brain interact to shape who we are* (2nd ed.). Guilford Press.

Slayton, S. C., D'Archer, J., & Kaplan, F. (2010). Outcome studies on the efficacy of art therapy: A review of findings. *Art Therapy: Journal of the American Art Therapy Association*, *27*(3), 108–118. https://doi.org/10.1080/07421656.2010.10129660

Snyder, C. R. (2002). Hope theory: Rainbows in the mind. *Psychological Inquiry*, *13*(4), 249–275. https://doi.org/10.1207/s15327965pli1304_01

Spitzer, R. L., Kroenke, K., Williams, J. B. W., & Löwe, B. (2006). A brief measure for assessing generalized anxiety disorder: The GAD-7. *Archives of Internal Medicine*, *166*(10), 1092–1097. https://doi.org/10.1001/archinte.166.10.1092

Streeter, C. C., Gerbarg, P. L., Saper, R. B., Ciraulo, D. A., & Brown, R. P. (2012). Effects of yoga on the autonomic nervous system, gamma-aminobutyric-acid, and allostasis in epilepsy, depression, and post-traumatic stress disorder. *Medical Hypotheses*, *78*(5), 571–579. https://doi.org/10.1016/j.mehy.2012.01.021

Strous, R. D., Freed, M., & Keren, H. (2018). Continuous traumatic stress: A new look at an old problem. *Israel Journal of Psychiatry and Related Sciences*, *55*(3), 4–5. https://doi.org/10.4324/9781315379883-8

Tedeschi, R. G., & Calhoun, L. G. (2004). Posttraumatic growth: Conceptual foundations and empirical evidence. *Psychological Inquiry*, *15*(1), 1–18. https://doi.org/10.1207/s15327965pli1501_01

Van der Kolk, B. A. (2014). *The body keeps the score: Brain, mind, and body in the healing of trauma*. Viking.

White, M., & Epston, D. (1990). *Narrative means to therapeutic ends*. W. W. Norton & Company.

Yalom, I. D., & Leszcz, M. (2005). *The theory and practice of group psychotherapy* (5th ed.). Basic Books.

Zaitsev, O. (2022). Psychological consequences of the war in Ukraine: Preliminary data. *Ukrainian Journal of Psychiatry*, *30*(2), 15–22. https://doi.org/10.31234/osf.io/jp5vh

REFERENCES

Baumeister, R. F., & Leary, M. R. (1995). The need to belong: Desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Psychological Bulletin*, 117(3), 497-529. Retrieved from https://doi.org/10.1037/0033-2909.117.3.497. [in English].

Blevins, C. A., Weathers, F. W., Davis, M. T., Witte, T. K., & Domino, J. L. (2015). The Posttraumatic Stress Disorder Checklist for DSM-5 (PCL-5): Development and initial psychometric evaluation. *Journal of Traumatic Stress*, 28(6), 489-498. Retrieved from https://doi.org/10.1002/jts.22059. [in English].

Bowlby, J. (1982). *Attachment and loss: Vol. 1. Attachment* (2nd ed.). Basic Books. [in English].

Brewin, C. R., Gregory, J. D., Lipton, M., & Burgess, N. (2010). Intrusive images in psychological disorders: Characteristics, neural mechanisms, and treatment implications. *Psychological Review*, 117(1), 210-232. Retrieved from https://doi.org/10.1037/a0018113. [in English].

Cacioppo, J. T., & Cacioppo, S. (2014). Social relationships and health: The toxic effects of perceived social isolation. *Social and Personality Psychology Compass*, 8(2), 58-72. Retrieved from https://doi.org/10.1111/spc3.12087. [in English].

Cozolino, L. (2014). *The neuroscience of human relationships: Attachment and the developing social brain* (2nd ed.). W. W. Norton & Company. [in English].

Craig, A. D. (2009). How do you feel — now? The anterior insula and human awareness. *Nature Reviews Neuroscience*, 10(1), 59-70. Retrieved from https://doi.org/10.1038/nrn2555. [in English].

Ecker, B., Ticic, R., & Hulley, L. (2012). *Unlocking the emotional brain: Eliminating symptoms at their roots using memory reconsolidation*. Routledge. Retrieved from https://doi.org/10.4324/9781003221395. [in English].

Harter, S. (2012). *The construction of the self: Developmental and sociocultural foundations* (2nd ed.). Guilford Press. [in English].

Herman, J. L. (2015). *Trauma and recovery: The aftermath of violence — from domestic abuse to political terror*. Basic Books. [in English].

Jordans, M. J. D., Tol, W. A., Komproe, I. H., & De Jong, J. V. T. M. (2009). Systematic review of evidence and treatment approaches: Psychosocial and mental health care for children in war. *Child and Adolescent Mental Health*, 14(1), 2-14. Retrieved from https://doi.org/10.1111/j.1475-3588.2008.00515.x. [in English].

Kroenke, K., Spitzer, R. L., & Williams, J. B. W. (2001). The PHQ-9: Validity of a brief depression severity measure. *Journal of General Internal Medicine*, 16(9), 606-613. Retrieved from https://doi.org/10.1046/j.1525-1497.2001.016009606.x. [in English].

Laborde, S., Mosley, E., & Thayer, J. F. (2017). Heart rate variability and cardiac vagal tone in psychophysiological research – recommendations for experiment planning, data analysis, and data reporting. *Frontiers in Psychology*, 8, 213. Retrieved from https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.00213. [in English].

Levine, P. A. (2010). *In an unspoken voice: How the body releases trauma and restores goodness*. North Atlantic Books. [in English].

Masten, A. S. (2014). *Ordinary magic: Resilience in development*. Guilford Press. [in English].

Masten, A. S., & Narayan, A. J. (2012). Child development in the context of disaster, war, and terrorism: Pathways of risk and resilience. Annual Review of Psychology, 63, 227–257. https://doi.org/10.1146/annurev-psych-120710-100356 [in English].

ISSN 2518-7503 E-ISSN 2708-1400. Поширюється за ліцензією CC-BY 4.0

Mayer, J. D., Salovey, P., & Caruso, D. R. (2004). Emotional intelligence: Theory, findings, and implications. Psychological Inquiry, 15(3), 197–215. https://doi.org/10.1207/s15327965pli1503_02 [in English].

McAdams, D. P. (2001). The psychology of life stories. *Review of General Psychology*, 5(2), 100-122. Retrieved from https://doi.org/10.1037/1089-2680.5.2.100. [in English].

Mehling, W. E., Gopisetty, V., Daubenmier, J., Price, C. J., Hecht, F. M., & Stewart, A. (2009). Body awareness: Construct and self-report measures. *PLoS ONE*, 4(5), e5614. Retrieved from https://doi.org/10.1371/journal.pone.0005614. [in English].

Ochsner, K. N., & Gross, J. J. (2005). The cognitive control of emotion. *Trends in Cognitive Sciences*, 9(5), 242-249. Retrieved from https://doi.org/10.1016/j.tics.2005.03.010.

Ogden, P., Minton, K., & Pain, C. (2006). *Trauma and the body: A sensorimotor approach to psychotherapy*. W. W. Norton & Company. [in English].

Pat-Horenczyk, R., Peled, O., Miron, T., Brom, D., Villa, Y., & Chemtob, C. M. (2007). Risk-taking behaviors among Israeli adolescents exposed to recurrent terrorism: Provoking danger under continuous threat? *American Journal of Psychiatry*, 164(1), 66-72. Retrieved from https://doi.org/10.1176/ajp.2007.164.1.66. [in English].

Pennebaker, J. W. (1997). Writing about emotional experiences as a therapeutic process. *Psychological Science*, 8(3), 162-166. Retrieved from https://doi.org/10.1111/j.1467-9280.1997.tb00403.x. [in English].

Porges, S. W. (2011). *The polyvagal theory: Neurophysiological foundations of emotions, attachment, communication, and self-regulation*. W. W. Norton & Company. [in English].

Rothschild, B. (2000). *The body remembers: The psychophysiology of trauma and trauma treatment*. W. W. Norton & Company. [in English].

Savickas, M. L. (2005). The theory and practice of career construction. In S. D. Brown & R. W. Lent (Eds.), *Career development and counseling: Putting theory and research to work* (pp. 42-70). John Wiley & Sons. [in English].

Shapiro, F. (2001). *Eye movement desensitization and reprocessing (EMDR): Basic principles, protocols, and procedures* (2nd ed.). Guilford Press. [in English].

Siegel, D. J. (2012). *The developing mind: How relationships and the brain interact to shape who we are* (2nd ed.). Guilford Press. [in English].

Slayton, S. C., D'Archer, J., & Kaplan, F. [in English]. (2010). Outcome studies on the efficacy of art therapy: A review of findings. *Art Therapy: Journal of the American Art Therapy Association*, 27(3), 108-118. Retrieved from https://doi.org/10.1080/07421656.2010.10129660. [in English].

Snyder, C. R. (2002). Hope theory: Rainbows in the mind. *Psychological Inquiry*, 13(4), 249-275. Retrieved from https://doi.org/10.1207/s15327965pli1304_01. [in English].

Spitzer, R. L., Kroenke, K., Williams, J. B. W., & Löwe, B. (2006). A brief measure for assessing generalized anxiety disorder: The GAD-7. *Archives of Internal Medicine*, 166(10), 1092-1097. Retrieved from https://doi.org/10.1001/archinte.166.10.1092. [in English].

Streeter, C. C., Gerbarg, P. L., Saper, R. B., Ciraulo, D. A., & Brown, R. P. (2012). Effects of yoga on the autonomic nervous system, gamma-aminobutyric-acid, and allostasis in epilepsy, depression, and post-traumatic stress disorder. *Medical Hypotheses*, 78(5), 571-579. Retrieved from https://doi.org/10.1016/j.mehy.2012.01.021. [in English].

Strous, R. D., Freed, M., & Keren, H. (2018). Continuous traumatic stress: A new look at an old problem. *Israel Journal of Psychiatry and Related Sciences*, 55(3), 4–5. Retrieved from https://doi.org/10.4324/9781315379883-8. [in English].

Tedeschi, R. G., & Calhoun, L. G. (2004). Posttraumatic growth: Conceptual foundations and empirical evidence. *Psychological Inquiry*, 15(1), 1-18. Retrieved from https://doi.org/10.1207/s15327965pli1501_01. [in English].

Van der Kolk, B. A. (2014). *The body keeps the score: Brain, mind, and body in the healing of trauma*. Viking. [in English].

White, M., & Epston, D. (1990). *Narrative means to therapeutic ends*. W. W. Norton & Company.

Yalom, I. D., & Leszcz, M. (2005). *The theory and practice of group psychotherapy* (5th ed.). Basic Books. [in English].

Zaitsev, O. (2022). Psychological consequences of the war in Ukraine: Preliminary data. *Ukrainian Journal of Psychiatry*, 30(2), 15-22. Retrieved from https://doi.org/10.31234/osf.io/jp5vh[in English].

PSYCHOSOCIAL SUPPORT FOR ADOLESCENTS AFFECTED BY WAR-RELATED STRESS: A COMPREHENSIVE MULTIMODAL REHABILITATION PROGRAM

Nataliia Diadychenko
Practicing Psychologist, Psychotherapist
Association of Psychologists of Ukraine
https://orcid.org/0009-0001-6385-9600

DOI https://doi.org/10.35619/prap_rv.vi26.484

Abstract. *The article presents the theoretical rationale and the results of an empirical verification of an author's comprehensive multimodal psychosocial rehabilitation program developed for adolescents (14-18 years old) who have experienced Continuous Traumatic Stress (CTS) due to prolonged military aggression. The program is based on the principle of step-by-step neuropsychological regulation: stabilization (body), processing (emotions), and integration (meanings). It is proven that in conditions of chronic threat, physiological stabilization takes priority over cognitive processing. The program integrates the author's original techniques ('Web of Unity', 'Candle', 'Cinema', 'Ship of Life', 'Business Card', 'Star', 'Garden of Life') with evidence-based methods of somatic therapy, neuroregulation, cognitive-behavioral therapy (CBT), and art therapy. The empirical study, conducted at a rehabilitation camp in Spain (n=96), demonstrated high efficacy of the intervention. A statistically significant ($p < 0.001$) decrease in anxiety levels (GAD-7), flashback intensity (PCL-5), and improvement in sleep quality (PSQI) were recorded. Simultaneously, a significant increase in psychological resilience indicators (CD-RISC-10) and self-confidence (Rosenberg SES) was revealed. Follow-up measurement after 3 months confirmed the stability of the obtained results (effect retention at the level of 87-91%).*

Qualitative analysis (semi-structured interviews, n=24) showed the restoration of body awareness, a sense of social belonging, and the ability to plan for the future in adolescents. Methodological recommendations for practical psychologists on implementing the program are proposed, emphasizing the need to comply with safety protocols and prevent retraumatization. The study provides a ready-to-use, empirically tested protocol that can be implemented in rehabilitation centers, school psychological services, and non-governmental organizations to support youth affected by military conflicts. The three-stage structure of the program (stabilization, processing, integration) has proven its theoretical validity and empirical effectiveness in working with continuous traumatic stress in adolescents.

Keywords: *war stress, psychological trauma, resilience, multimodal therapy, neuroregulation, CBT, art therapy, body practices, adolescents, psychosocial rehabilitation.*

Стаття надійшла до редакції 7.04.2026
Стаття прийнята до друку 27.04.2026
Стаття опублікована 30.05.2026

ISSN 2518-7503 E-ISSN 2708-1400. Поширюється за ліцензією CC-BY 4.0

УДК 159.922:159.955.6

Жилін Михайло,
доктор філософії за спеціальністю психологія,
доцент кафедри практичної психології
Одеського національного морського університет
https://orcid.org/0000-0003-2898-4403

DOI https://doi.org/10.35619/prap_rv.vi26.489

ВЗАЄМОДІЯ АФЕКТИВНОЇ СИСТЕМИ МОЗКУ ТА РОБОЧОЇ ПАМ'ЯТІ В ПРОЦЕСІ ШВИДКОГО ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ

Анотація. *Взаємодія афективної системи мозку та робочої пам'яті в процесі швидкого прийняття рішень є актуальним напрямом сучасної психології, оскільки саме поєднання емоційних і когнітивних механізмів визначає здатність людини ефективно діяти в умовах обмеження часу. Зростання темпу життя, ускладнення комунікаційного середовища та збільшення кількості ситуацій, що потребують негайної реакції, актуалізують питання про те, яким чином емоційні стани впливають на обсяг, стабільність і продуктивність робочої пам'яті. Розуміння цих механізмів дає змогу поглибити уявлення про природу швидких рішень та їхню залежність від балансу між афективними та виконавчими процесами.*

Метою статті є узагальнення підходів до вивчення взаємодії афективної системи й робочої пам'яті та визначення особливостей їхнього впливу на процес швидкого прийняття рішень. У дослідженні використано методи аналізу, узагальнення наукових досліджень, порівняння різних концепцій, а також структурно-функціональний підхід до розгляду взаємозв'язків між емоційними процесами та компонентами робочої пам'яті. Аналіз наукових джерел показав, що афективна система суттєво впливає на роботу механізмів уваги та попереднє оброблення інформації, що створює підґрунтя для подальшого залучення ресурсів робочої пам'яті. Емоційна активація може прискорювати сенсомоторні реакції та сприяти ефективнішому прийняттю рішень у простих або рутинних ситуаціях, однак надмірна інтенсивність афективної активації здатна порушувати когнітивну стабільність, обмежувати ресурси робочої пам'яті та знижувати точність виконання когнітивних завдань. Окрім того, виокремлено ключові чинники, що визначають характер взаємодії афекту та робочої пам'яті, а також описано їхній вплив на динаміку швидких рішень.

Встановлено, що процес швидкого прийняття рішень формується внаслідок взаємодії афективної активації та когнітивного контролю, а їхній баланс визначає ефективність реакції. Емоційні стани виконують подвійну роль: вони можуть мобілізувати увагу та підвищувати оперативність дій, але водночас за умов надмірного когнітивного навантаження здатні знижувати точність прийняття рішень. Окреслені положення сприяють глибшому розумінню взаємозв'язків між емоційними та когнітивними процесами й відкривають перспективи для подальших досліджень у сфері психології прийняття рішень.

Ключові слова: *когнітивний контроль, емоційна активація, процеси уваги, когнітивна гнучкість, оцінювання стимулів, швидкість і точність рішень, виконавчі функції, прийняття рішень.*

Постановка проблеми та аналіз досліджень. У контексті високої динамічності соціальних процесів і зростання когнітивних навантажень проблема взаємозв'язку емоційних реакцій і процесів робочої пам'яті вимагає поглибленого аналізу. Психоемоційні стани безпосередньо впливають на здатність людини обробляти інформацію, контролювати поведінку та здійснювати вибір у ситуаціях невизначеності. Механізми модифікації інтенсивності й точності когнітивних операцій під впливом емоційних імпульсів розглядаються в низці сучасних досліджень, що підтверджує необхідність подальшого вивчення цієї проблематики.

У межах даного дослідження робоча пам'ять розглядається як когнітивна система короткочасного збереження та активного маніпулювання інформацією, необхідною для виконання поточних завдань, контролю поведінки та прийняття рішень. Афективна система мозку трактується як сукупність нейронних механізмів, пов'язаних з емоційною оцінкою стимулів, формуванням афективних реакцій і мотиваційної регуляції. Таке розуміння дозволяє узгоджено аналізувати сучасні психологічні дослідження, присвячені взаємодії емоційних процесів і робочої пам'яті.

У вітчизняній психології справді простежується посилення наукового інтересу до взаємозв'язку афективних процесів та робочої пам'яті. Зокрема, у дослідженнях Гуменюк та Миросліп (2025) акцентується роль емоційних механізмів у формуванні пам'яті та їх вплив на індивідуальні когнітивні характеристики. Навроцький (2023) підкреслює значення емоційних оцінок у процесі обґрунтування рішень, що демонструє інтеграцію афективної та когнітивної регуляції. У роботах Теліпко (2024) інтуїтивні та емоційні чинники розглядаються як важлива складова ухвалення рішень, що також узгоджується з сучасними моделями взаємодії емоційних систем мозку та виконавчих функцій. Таким чином, наявна наукова література підтверджує актуальність вивчення зв'язку між емоційною стійкістю, робочою пам'яттю та швидкістю когнітивної обробки інформації. Так, Лялюк (2023) демонструє, що рівень емоційної стабільності визначає характер процесів саморегуляції, які впливають на точність і швидкість прийняття рішень. Вікові відмінності емоційної стійкості та її роль у поведінковій організації аналізують Ковальчук і Заверуха (2024), акцентуючи на адаптивних можливостях психіки за складних або ризикованих умов. Окрім того, важливим напрямом сучасних досліджень є оцінювання впливу стресових або екстремальних ситуацій на когнітивні процеси. Емоційний інтелект відіграє ключову роль у регуляції рішень керівників, особливо в умовах підвищеної відповідальності, що доводить Гриньова (2022). Патофізіологічні зв'язки між емоційним станом і когнітивними функціями підкреслюють Некрасова та Скобенко (2023), що свідчить про взаємну детермінованість емоцій і пам'яті

Окремий напрям досліджень стосується механізмів прийняття рішень як інтегрального когнітивно-афективного процесу. Раціональні та інтуїтивні стратегії порівнює Гура (2022), вказуючи на визначальну участь емоційної активації у виборі оптимальних поведінкових моделей. У своєму дослідженні Мрака та співавтори (2024) підкреслюють вплив стресових чинників на гнучкість когнітивних механізмів, що визначають прийняття рішень у складних ситуаціях. Специфіку цих процесів у контексті діяльності поліцейських під час кризових подій, де швидкість і точність рішень безпосередньо залежать від контролю емоційних реакцій, демонструє Майданенко (2025). Попри те, що частина джерел присвячена суміжним аспектам психічної регуляції, наприклад, відновленню ресурсності особистості (Stetsenko, 2025), у цих дослідженнях також наголошується на ролі емоційної активації як чинника зміни когнітивних можливостей. Ширше поглянути на вплив емоційних чинників у контексті складних психологічних і поведінкових сценаріїв допомагають окремі дослідження (Некрасова, Скобенко, 2023; Теліпко, 2024; Smorshch, 2025).

Отже, загалом аналіз наукових джерел свідчить, що проблема взаємодії емоційних реакцій і робочої пам'яті розглядається в багатьох дослідницьких напрямах, однак залишається недостатньо систематизованою. Не сформовано єдиного підходу до пояснення

ISSN 2518-7503 E-ISSN 2708-1400. Поширюється за ліцензією CC-BY 4.0

того, як швидкість емоційних імпульсів та їхня інтенсивність впливають на можливості людини утримувати й обробляти актуальну інформацію.

Мета статті – вивчення підходів до вивчення взаємодії афективної системи й робочої пам'яті та визначення особливостей їхнього впливу на процес швидкого прийняття рішень.

Відповідно до виявлених прогалин, у межах статті поставлено такі дослідницькі завдання:

– визначити ключові психологічні чинники, що формують взаємозв'язок емоційних реакцій і процесів робочої пам'яті;

– узагальнити сучасні підходи до пояснення ролі емоцій у когнітивній регуляції;

– проаналізувати, які механізми найбільш суттєво впливають на точність, швидкість та стабільність оброблення інформації в умовах емоційної активізації;

– окреслити напрями подальших досліджень, які дають змогу глибше розкрити природу цього взаємозв'язку.

Виклад основного матеріалу. Взаємодія афективної системи мозку та робочої пам'яті посідає центральне місце в сучасних дослідженнях психології прийняття рішень, оскільки саме поєднання емоційних і когнітивних процесів визначає характер і швидкість реагування людини в умовах часової обмеженості. Зростання кількості ситуацій, що потребують негайного когнітивного оброблення, зумовлює необхідність аналізу того, як емоційні стани впливають на механізми уваги, оперативне збереження інформації та регуляцію поведінкових реакцій. У цьому контексті дослідження функціональної взаємодії афекту та робочої пам'яті відкриває можливість поглибленого розуміння динаміки швидких рішень та їхньої якості.

Часова обмеженість суттєво змінює характер когнітивної діяльності, активуючи процеси селективного контролю та прискореного опрацювання інформації. У таких умовах робоча пам'ять працює на межі ресурсної насиченості, а емоційні чинники відіграють роль додаткових модулювальних механізмів. Поєднання цих чинників визначає особливу швидкісну конфігурацію прийняття рішень, що значно відрізняється від тривалої аналітичної діяльності.

Афективна система мозку істотно впливає на функціонування робочої пам'яті через механізми емоційної активації, регуляції уваги та мотиваційного налаштування. Дослідження емоційної стійкості показують, що здатність особистості до контролю інтенсивних емоцій є ключовою умовою підтримання когнітивної стабільності під час виконання складних завдань (Лялюк Ю. Р, 2023:74). Рівень резилієтності, що формується з віком і під впливом життєвого досвіду, визначає, наскільки емоційні реакції посилюватимуть або, навпаки, блокуватимуть залучення ресурсів робочої пам'яті (Ковальчук, Заверуха, 2024: 41).

Емоційний інтелект є інтегративною характеристикою когнітивно-афективної сфери, що визначає ступінь ефективності регуляції уваги та контролю імпульсивних реакцій. Дослідження ролі емоційного інтелекту в процесах прийняття управлінських рішень засвідчують, що високий рівень здатності до емоційного усвідомлення та саморегуляції підвищує точність і послідовність рішень у стресових ситуаціях (Гриньова, 2022). Водночас переживання інтенсивних психоемоційних станів може як мобілізувати робочі ресурси мозку, так і перевантажувати їх, що зменшує обсяг інформації, доступний для короткочасного опрацювання. У цьому контексті важливими стають дані сучасних нейронаукових досліджень, які дають змогу деталізувати механізми взаємодії емоційних процесів із системою робочої пам'яті (Xie et al., 2022). Використання методів функціональної магнітно-резонансної томографії, електроенцефалографії, окулографії та біометричного моніторингу демонструє, що емоційні стани не лише змінюють загальне когнітивне навантаження, а й впливають на перерозподіл уваги та швидкість прийняття рішень, особливо в умовах стресу чи часової обмеженості. Отримані дані надають можливість

зрозуміти, чому навіть за наявності розвиненого емоційного інтелекту продуктивність робочої пам'яті може істотно варіювати залежно від інтенсивності емоційної активації.

Аналіз сучасних психологічних досліджень свідчить, що взаємодія емоційних реакцій і робочої пам'яті зумовлена комплексом індивідуальних чинників, які по-різному впливають на когнітивну продуктивність (Гриньова, 2022; Ковальчук, Заверуха, 2024; Лялюк, 2023). З огляду на це, для систематизації ключових показників, що визначають характер цієї взаємодії, доцільно узагальнити їх у порівняльному форматі (табл. 1). Такий підхід дає змогу чітко окреслити, які саме особистісні змінні підсилюють ефективність робочої пам'яті в стані емоційної активації, а які, навпаки, створюють ризики її перевантаження.

Таблиця 1

Психологічні чинники, що модулюють взаємодію емоційних реакцій і робочої пам'яті

Чинник	**Психологічний зміст**	**Вплив на робочу пам'ять у стані емоційної активації**
Емоційна стійкість	Здатність зберігати контроль над афективними реакціями, підтримувати внутрішню рівновагу	Підтримуэє когнітивну стабільність, знижує хаотичність уваги
Резилієтність (психічна гнучкість)	Адаптивна здатність відновлювати оптимальний рівень функціонування після стресу	Зменшує ризик перевантаження робочої пам'яті, сприяє швидкому переключенню
Емоційний інтелект	Усвідомлення, розуміння та регуляція емоцій; контроль імпульсивних реакцій	Підвищує точність вибору та якість короткочасного опрацювання інформації
Стресова реактивність	Схильність до інтенсивних фізіологічних і емоційних реакцій у критичних ситуаціях	Може мобілізувати ресурси пам'яті або блокувати їх у разі надмірної активації
Толерантність до невизначеності	Здатність витримувати неоднозначність, зберігаючи когнітивний контроль	Оптимізує прийняття рішень у ситуаціях обмеженого часу, запобігає імпульсивності

Джерело: сформовано автором на підставі аналізу наукових джерел

Отже, узагальнення представлених чинників демонструє, що ефективність роботи пам'яті в умовах емоційного напруження визначається не лише силою афективної реакції, а й індивідуальними характеристиками емоційної регуляції. Комбінація високої стресостійкості, розвиненого емоційного інтелекту та толерантності до невизначеності формує оптимальні умови для збереження когнітивного контролю під час швидкого прийняття рішень. Відповідно, саме баланс емоційної активації та регуляторних механізмів визначає, чи стане емоційний стимул ресурсом для робочої пам'яті, чи чинником її перевантаження.

Ці психологічні спостереження узгоджуються з провідними теоретичними моделями сучасної психології, зокрема моделлю інтеграції емоцій і когнітивного контролю, теорією когнітивної оцінки та нейрокогнітивними підходами до емоційної модуляції робочої пам'яті. У межах цих концепцій емоційні реакції розглядаються як чинники, що здатні посилювати або, навпаки, знижувати ефективність когнітивних операцій залежно від рівня емоційної

ISSN 2518-7503 E-ISSN 2708-1400. Поширюється за ліцензією CC-BY 4.0

активації, індивідуальної стійкості та контексту завдання (Лялюк, 2025; Навроцький., 2023; Некрасова, Скобенко, 2023; Xie. et al., 2022). У цьому контексті біопсихологічна модель визначає афективну активацію як чинник, що модулює когнітивні процеси через нейрофізіологічні механізми, зокрема через зміни в роботі префронтальної кори та лімбічних структур. Нейропсихологічні дослідження підтверджують взаємозв'язок емоційного стану та ефективності когнітивних функцій, включаючи пам'ять, увагу й швидкість опрацювання інформації (Некрасова, Скобенко., 2023: 33). У межах когнітивної парадигми увага приділяється регуляторним процесам, які допомагають підтримувати баланс між швидкою реакцією та точністю оцінки ситуації.

Дослідження свідчать, що взаємодія раціональних і інтуїтивних процесів істотно залежить від емоційного стану суб'єкта. Позитивна емоційна активація здебільшого підсилює інтуїтивні стратегії, тоді як помірні негативні емоційні стимули можуть активізувати механізми когнітивного контролю і сприяти обережнішому, більш зваженому аналізу ситуації. Це не означає, що негативні емоції автоматично роблять мислення раціональнішим, однак у низці експериментальних досліджень продемонстровано, що під впливом емоційного напруження суб'єкти повільніше приймають рішення та частіше залучають аналітичні стратегії, намагаючись уникнути помилки (Гура, 2022: 127; Некрасова, Скобенко, 2023; Навроцький, 2023; Tkachenko, 2025; Xie. et al., 2022).

У цьому контексті особливої ваги набуває дослідження балансу між афективними та когнітивними компонентами, оскільки саме від їхньої узгодженості залежить продуктивність швидких рішень. Окрім того, емоційна система розглядається як одна з базових регуляторних підсистем психіки, що забезпечує орієнтацію людини як у зовнішньому середовищі, так і у власному внутрішньому стані. Здатність точно зчитувати емоційні реакції інших та усвідомлювати власні афективні стани відіграє важливу роль у забезпеченні ефективної поведінки, особливо в ситуаціях, що потребують швидкого реагування. Емоційна орієнтація формує своєрідну «сенсорну рамку», через яку інтерпретуються подразники, що впливає на інтенсивність та напрям залучення робочої пам'яті. Емоційний інтелект є одним із ключових чинників, що підсилює психічну стійкість, знижує чутливість до стресорів і сприяє більш збалансованій когнітивній регуляції. Високий рівень емоційного інтелекту зменшує ризик емоційного виснаження, підвищує толерантність до стресу та сприяє більшій когнітивній гнучкості – характеристикам, які визначають продуктивність робочої пам'яті під час швидкого опрацювання інформації. Толерантність до невизначеності, що розглядається як особистісна здатність витримувати неоднозначність і відсутність чітких підказок, також впливає на динаміку швидкого прийняття рішень. Особи з високою толерантністю до невизначеності демонструють більшу відкритість до складної інформації та здатність підтримувати когнітивний контроль навіть за умов емоційної активації, уникаючи надмірного перевантаження робочої пам'яті. Натомість низький рівень толерантності часто пов'язаний із підвищеною імпульсивністю рішень, прагненням до негайної визначеності та зниженням точності оцінювання ситуації та доступних альтернатив в умовах емоційного тиску. Ці закономірності узгоджуються з результатами досліджень взаємодії емоційного стану та когнітивної регуляції (Навроцький, 2023; Некрасова, Скобенко., 2023; Петровська, 2021; Xie et al., 2023).

Отже, узагальнюючи ці спостереження, можна стверджувати, що емоційна система не лише модулює афективний фон, а й активно впливає на параметри робочої пам'яті – її обсяг, стабільність та швидкість оновлення. Взаємодія емоційної регуляції, емоційного інтелекту й толерантності до невизначеності формує засади ефективності швидкого прийняття рішень у контексті комплексного впливу афективних і когнітивних процесів. Для кращого узагальнення головних наукових підходів до взаємодії емоцій і робочої пам'яті доцільно використати графічне відображення цих концепцій. На рисунку 1 представлено теоретичні рамки, які найчастіше застосовуються для пояснення ролі емоцій у когнітивній регуляції та

які ключові механізми зумовлюють їхній вплив на швидке прийняття рішень. Такий візуальний формат дає змогу побачити логічні зв'язки між моделями та виділити спільні регуляторні параметри.

Рис. 1. Схема сучасних підходів до взаємодії емоційної системи та робочої пам'яті в процесі швидкого прийняття рішень

Джерело: сформовано автором на підставі аналізу наукових джерел

Дані, що подані на рисунку 1, засвідчують, що, попри концептуальні відмінності між моделями, вони демонструють консенсус щодо полімодального впливу емоцій на параметри робочої пам'яті та ролі емоційної регуляції як критичного чинника ефективності процесів швидкого прийняття рішень. Зазначена конвергенція створює теоретичне підґрунтя для поглибленого аналізу механізмів впливу емоційних станів на продуктивність робочої пам'яті та швидкість прийняття рішень у прикладних контекстах.

Важливим аспектом прийняття рішень в умовах емоційного навантаження є взаємодія робочої та довготривалої пам'яті. У межах когнітивної психології довготривала пам'ять розглядається як система збереження знань, досвіду та сформованих когнітивних схем, які можуть актуалізуватися для підтримки поточної діяльності. Актуалізація попереднього досвіду, сформованих поведінкових патернів та автоматизованих когнітивних структур забезпечує компенсаторний механізм за умов зниження продуктивності робочої пам'яті внаслідок стресу (Навроцький, 2023; Петровська, 2022; Xie et al., 2022). Це дає змогу індивіду інтегрувати не лише актуальну інформацію, що обробляється в режимі реального часу, а й наявні ментальні моделі, що підвищує стабільність і передбачуваність рішень.

Емоційні стани виконують подвійну функцію – вони можуть як підсилювати, так і пригнічувати роботу робочої пам'яті. Згідно з низкою досліджень, помірний рівень емоційної активації сприяє мобілізації уваги, прискоренню первинної обробки інформації та покращенню здатності до швидкої реакції (Smorshchok, 2025; Мрака та ін., 2024: 4). За таких умов людина демонструє підвищену оперативність, що корисно в простих або добре знайомих ситуаціях.

Особливості взаємодії емоцій і робочої пам'яті мають значний прикладний потенціал у різних професійних сферах. Діяльність лікарів, рятувальників, судноводіїв, льотчиків та

ISSN 2518-7503 E-ISSN 2708-1400. Поширюється за ліцензією CC-BY 4.0

авіадиспетчерів передбачає виконання складних когнітивних операцій в умовах високого емоційного напруження й часових обмежень. У цих контекстах ефективне регулювання емоцій, швидке перемикання уваги та підтримання когнітивної стійкості визначають якість і точність прийнятих рішень.

Тип емоційного стану визначає специфіку модулювання когнітивної діяльності. Позитивні емоційні стани зазвичай пов'язують із розширенням фокусу уваги та використанням гнучкіших стратегій опрацювання інформації, що може підтримувати ефективність робочої пам'яті в умовах підвищеного навантаження. Негативні емоції, зокрема пов'язані з тривожністю або напруженням, навпаки, сприяють звуженню фокусу уваги, підвищенню селективності сприйняття та переходу когнітивних процесів у режим економії ресурсів. Подібні ефекти найвиразніше проявляються у ситуаціях короткочасної емоційної активації реактивного характеру, що супроводжується необхідністю термінового прийняття рішень (Некрасова, Скобенко., 2023; Навроцький В, 2023; Xie. et al., 2022).

Однак надмірна емоційна інтенсивність, особливо пов'язана зі стресом чи загрозою, призводить до зниження когнітивної стабільності, звуження обсягу робочої пам'яті та збільшення кількості помилок у процесі прийняття рішень (Майданенко, 2025: 238). Подібні ефекти спостерігаються в ситуаціях когнітивних перевантажень, коли активується механізм швидкого реагування, але суттєво страждає точність оцінок.

Експериментальні дані свідчать, що продуктивність швидкого прийняття рішень визначається не абсолютним рівнем емоційної активації, а її відповідністю індивідуальним когнітивним ресурсам. У нейропсихологічних дослідженнях показано, що помірний рівень емоційного збудження може підтримувати концентрацію уваги та мобілізацію робочої пам'яті, тоді як надмірно високі або надто низькі рівні активації знижують точність і стабільність оброблення інформації. Таким чином, ідеться не про фіксований «оптимум», а про динамічний баланс, який формується в межах конкретної ситуації та визначається індивідуальною стійкістю до стресу й особливостями когнітивної системи (Некрасова, Скобенко, 2023; Навроцький, 2023; Xie et al., 2022).

Окрім того, сучасне інформаційне середовище створює додаткові виклики для взаємодії емоційної та когнітивної сфер. Постійний потік повідомлень, багатозадачність, цифрове перевантаження та емоційні тригери соціальних мереж впливають на стійкість уваги, регуляцію емоцій та ефективність робочої пам'яті. Дослідження цих чинників стає дедалі важливішим, адже саме вони формують нові умови, за яких відбувається прийняття рішень у реальному часі. Значні перспективи відкриває вивчення впливу новітніх технологій, зокрема систем штучного інтелекту (AI), які вже застосовуються для аналізу фізіологічних та поведінкових показників з метою виявлення ознак когнітивного перевантаження, емоційного виснаження й зниження стійкості уваги. У сучасних експериментальних дослідженнях AI-моделі використовуються не для «прогнозування реакцій» у буквальному сенсі, а для ідентифікації ймовірності когнітивних помилок, оцінки рівня напруження та параметрів робочої пам'яті на основі даних EEG, fMRI, окулографії та метрик стресу (Stetsenko, 2025: 1786). Це відкриває можливість точніше моделювати умови, за яких швидке прийняття рішень може бути порушеним. Також важливим напрямом постає дослідження емоційних переживань у соціально напружених умовах професійної діяльності, пов'язаної з підвищеним ризиком**.** Емпіричні результати свідчать, що в таких середовищах емоційна активація суттєво перебудовує механізми когнітивної регуляції, формуючи особливі патерни прийняття швидких рішень (Майданенко, 2025 :238).

Узагальнення цих досліджень вказує на потребу поглибленого аналізу структурної організації афективних і когнітивних функцій, що дасть змогу підвищити ефективність рішень у критичних і високодинамічних ситуаціях, а також розширити теоретичні уявлення про природу швидкого мислення та емоційно-когнітивної взаємодії.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Дослідження показало, що ефективність робочої пам'яті під час швидкого прийняття рішень визначається балансом між емоційною активацією та когнітивними ресурсами. Головними чинниками цього процесу є здатність до емоційної регуляції, рівень емоційного інтелекту, стресостійкість і толерантність до невизначеності, які формують умови для оптимальної когнітивної продуктивності. Аналіз сучасних теоретичних моделей засвідчує, що, попри наявність різних підходів, усі вони підкреслюють багатофакторний вплив емоцій на робочу пам'ять і наголошують на важливості регуляції афективних станів для збереження точності та швидкості прийняття рішень. Візуалізація цих концепцій дає змогу наочно простежити взаємозв'язки між афективними та когнітивними механізмами й визначити спільні регуляторні параметри.

Перспективним напрямом подальших досліджень є встановлення індивідуальних профілів емоційної регуляції та когнітивної стійкості, що надасть можливість прогнозувати ефективність рішень у стресогенних умовах та в умовах невизначеності. Також важливим є дослідження взаємодії емоцій і когнітивних функцій у соціально напружених і високоризикових середовищах, що дасть змогу поглибити розуміння природи швидкого мислення та емоційно-когнітивної взаємодії.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

Гриньова, Н. (2022). Роль емоційного інтелекту в особистісній регуляції рішень і дій керівника як лідера. *Вісник Національного університету оборони України*, *(2)* (66), 37–42. https://doi.org/10.33099/2617-6858-2022-66-2-37-42

Гура, Г. (2022). Психологічні механізи прийняття управлінських рішень: раціональність чи інтуїція. *Вчені записки Університету «КРОК»*, *(4)* (68), 123–131. https://doi.org/10.31732/2663-2209-2022-68-123-131

Гуменюк, О. Г., & Мирослiп, О. В. (2025). Роль пам'яті у формуванні особистісної структури: когнітивні та емоційні аспекти. В *Global trends in science and education: the 3rd International scientific and practical conference (Kyiv, April 7-9, 2025)* (сс. 638-641). Kyiv. Отримано з https://osau.edu.ua/wp-content/uploads/2025/04/GLOBAL-TRENDS-IN-SCIENCE-AND-EDUCATION-7-9.04.25.pdf#page=638

Ковальчук, З. Я., & Заверуха, О. Я. (2024). Психологічні особливості розвитку емоційної стійкості та резильєнтності: вікові аспекти феномену. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*, *(2)*, 37–44. https://doi.org/10.32782/2311-8458/2024-2-5

Лялюк, Ю. Р. (2023). Теоретичний аналіз основних підходів до вивчення емоційної стійкості особистості. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ (серія психологічна)*, *(1)*, 70–77. https://doi.org/10.32782/2311-8458/2023-1-10

Майданенко, С. (2025). Прийняття рішень поліцейськими у кризових ситуаціях: психологічний аспект. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*, *(1)*, 235–240. https://doi.org/10.32782/2078-3566-2025-1-30

Мрака, Н. М., Піцикевич, В. В., Гнатишин, Б. О., Кочін, І. С., Михайлов, Т. С., Ленько, Н. В., & Беззубий, О. В. (2024). Психологічні фактори прийняття управлінських рішень в умовах стресу. *Академічні візії*, *(30)*, 1–8. https://doi.org/10.5281/zenodo.12516821

Навроцький, В. (2023). Цінності, оцінки й емоції в обгрунтуванні прийняття рішень. *Актуальні проблеми духовності*, *(24)*, 249-259. https://doi.org/10.31812/apm.7686

Некрасова, Н. О., & Скобенко, М. В. (2023). Патофізіологічні особливості механізмів когнітивної функції та їх взаємозв'язки з емоційним станом у студентів медичного

університету. *Психіатрія, неврологія та медична психологія*, *(22)*, 30–35. https://doi.org/10.26565/2312-5675-2023-22-04

Петровська, І. (2021). Психологічні концепції процесу прийняття рішень. *Вісник Львівського університету*, *(9)*, 196–201. https://doi.org/10.30970/PS.2021.9.25

Теліпко, Н. О. (2024). Психологічний аспект дослідження інтуїції у процесі ухвалення рішень. *Психологія та соціальна робота*, *(1)*, 284-292. https://doi.org/10.32782/2707-0409.2024.1.26

Honcharova, Y. (2024). Memory Herbarism Through the Prism of Theory: Artistic Strategies of J. Barth, D. Heller, S. Dixon. *Primedia eLaunch LLC*, 192–211. https://doi.org/10.36074/ikitp.monograph-2024.06

Smorshchok, M. (2025). The role of injection correction in psychological rehabilitation of persons with congenital or acquired aesthetic disorders. *Perspektyvy ta innovatsii nauky*, *(8)* (54), 1986–1999. https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-8(54)-1986-1999

Stetsenko, T. (2025). Application of artificial intelligence to predict patient response to injectable fillers. *Perspektyvy ta innovatsii nauky*, *(7)* (53), 1782–1793. https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-7(53)-1782-1793

Tkachenko, D. (2025). Comparison of the dynamics of resource restoration in rational and intuitive personality types during multigenre therapy. *Naukovi perspektyvy*, *(8)* (62), 1141–1155. https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-8(62)-1141-1155

Xie, W., Lu Sing, J. C., Martinez-Flores, A., & Zhang, W. (2022). Induced negative arousal modulates the speed of visual working memory consolidation. *Emotion*, *22*(1), 179–197. https://doi.org/10.1037/emo0001059

REFERENCES

Honcharova, Y. (2024). Memory Herbarism Through the Prism of Theory: Artistic Strategies of J. Barth, D. Heller, S. Dixon. *Primedia eLaunch LLC*, 192–211. https://doi.org/10.36074/ikitp.monograph-2024.06

Hrynova, N. (2022). Rol emotsiinoho intelektu v osobystisnii rehuliatsii rishen i dii kerivnyka yak lidera [The role of emotional intelligence in the personal regulation of decisions and actions of a manager as a leader]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy*, *(2)* (66), 37–42. https://doi.org/10.33099/2617-6858-2022-66-2-37-42

Humeniuk, O. H., & Myroslip, O. V. (2025). Rol pamiati u formuvanni osobystosti: kohnityvni ta emotsiini aspekty [The role of memory in personality formation: Cognitive and emotional aspects]. In *Global trends in science and education: the 3rd International scientific and practical conference (Kyiv, April 7-9, 2025)* (pp. 638-641). Kyiv. Retrieved from https://osau.edu.ua/wp-content/uploads/2025/04/GLOBAL-TRENDS-IN-SCIENCE-AND-EDUCATION-7-9.04.25.pdf#page=638

Hura, H. (2022). Psykholohichni mekhanizmy pryiniattia upravlinskykh rishen: ratsionalnist chy intuitsiia [Psychological mechanisms of managerial decision-making: Rationality or intuition]. *Vcheni zapysky Universytetu «KROK»*, *(4)* (68), 123–131. https://doi.org/10.31732/2663-2209-2022-68-123-131

Kovalchuk, Z. Ya., & Zaverukha, O. Ya. (2024). Psykholohichni osoblyvosti rozvytku emotsiinoi stiikosti ta rezylientnosti: vikovi aspekty fenomenu [Psychological features of the development of emotional stability and resilience: Age aspects of the phenomenon]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*, *(2)*, 37–44. https://doi.org/10.32782/2311-8458/2024-2-5

Lialiuk, Yu. R. (2023). Teoretychnyi analiz osnovnykh pidkhodiv do vyvchennia emotsiinoi stiikosti osobystosti [Theoretical analysis of the main approaches to the study of emotional stability of personality]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav (seriia psykholohichna)*, *(1)*, 70–77. https://doi.org/10.32782/2311-8458/2023-1-10

Maidanenko, S. (2025). Pryiniattia rishen politseiskymy u kryzovykh sytuatsiiakh: psykholohichnyi aspekt [Decision-making by police officers in crisis situations: Psychological aspect]. *Naukovyi visnyk Dniprovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*, *(1)*, 235–240. https://doi.org/10.32782/2078-3566-2025-1-30

Mraka, N. M., Pitsykevych, V. V., Hnatyshyn, B. O., Kochin, I. S., Mykhailov, T. S., Lenko, N. V., & Bezzubyi, O. V. (2024). Psykholohichni faktory pryiniattia upravlinskykh rishen v umovakh stresu [Psychological factors of managerial decision-making under stress]. *Akademichni vizii*, *(30)*, 1–8. https://doi.org/10.5281/zenodo.12516821

Navrotskyi, V. (2023). Tsinnosti, otsinky y emotsii v obhruntuvanni pryiniattia rishen [Values, evaluations and emotions in the substantiation of decision making]. *Aktualni problemy dukhovnosti*, *(24)*, 249-259. https://doi.org/10.31812/apm.7686

Nekrasova, N. O., & Skobenko, M. V. (2023). Patofiziolohichni osoblyvosti mekhanizmiv kohnityvnoi funktsii ta yikh vzaiemozviazky z emotsiinym stanom u studentiv medychnoho universytetu [Pathophysiological features of cognitive function mechanisms and their relationships with emotional state in medical university students]. *Psykhiatriia, nevrolohiia ta medychna psykholohiia*, *(22)*, 30–35. https://doi.org/10.26565/2312-5675-2023-22-04

Petrovska, I. (2021). Psykholohichni kontseptsii protsesu pryiniattia rishen [Psychological concepts of the decision-making process]. *Visnyk Lvivskoho universytetu*, *(9)*, 196–201. https://doi.org/10.30970/PS.2021.9.25

Smorshchok, M. (2025). The role of injection correction in psychological rehabilitation of persons with congenital or acquired aesthetic disorders. *Perspektyvy ta innovatsii nauky [Perspectives and Innovations of Science]*, *(8)* (54), 1986–1999. https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-8(54)-1986-1999

Stetsenko, T. (2025). Application of artificial intelligence to predict patient response to injectable fillers. *Perspektyvy ta innovatsii nauky [Perspectives and Innovations of Science]*, *(7)* (53), 1782–1793. https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-7(53)-1782-1793

Telipko, N. O. (2024). Psykholohanyi aspekt doslidzhennia intuitsii u protsesi ukhvalennia rishen [Psychological aspect of the study of intuition in the process of decision making]. *Psykholohiia ta sotsialna robota*, *(1)*, 284-292. https://doi.org/10.32782/2707-0409.2024.1.26

Tkachenko, D. (2025). Comparison of the dynamics of resource restoration in rational and intuitive personality types during multigenre therapy. *Naukovi perspektyvy [Scientific Perspectives]*, *(8)* (62), 1141–1155. https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-8(62)-1141-1155

Xie, W., Lu Sing, J. C., Martinez-Flores, A., & Zhang, W. (2022). Induced negative arousal modulates the speed of visual working memory consolidation. *Emotion*, *22*(1), 179–197. https://doi.org/10.1037/emo0001059

ISSN 2518-7503 E-ISSN 2708-1400. Поширюється за ліцензією CC-BY 4.0

INTERACTION OF THE BRAIN'S AFFECTIVE SYSTEM AND WORKING MEMORY IN RAPID DECISION-MAKING

Mykhailo Zhylin,
Doctor of Philosophy in Psychology,
Associate Professor,
Department of Practical Psychology,
Odesa National Maritime University
https://orcid.org/0000-0003-2898-4403

DOI https://doi.org/10.35619/prap_rv.vi26.489

Abstract. *This article reviews approaches to studying the interaction between the affective system and working memory and identifies the ways in which this interaction shapes rapid decision-making. The study draws on analysis and synthesis of existing scientific literature, comparison of theoretical frameworks, and a structural-functional approach to examining the relationships between emotional processes and the components of working memory.*

The literature indicates that the affective system plays a significant role in attentional regulation and the early stages of information processing, thereby influencing the subsequent allocation of working memory resources. Emotional activation may accelerate sensorimotor responses and support more efficient decision-making in simple or routine situations. At the same time, excessive affective arousal can undermine cognitive stability, constrain working memory capacity, and reduce the accuracy of cognitive task performance. The article identifies key factors that determine the nature of affect–working memory interactions and examines their implications for the dynamics of rapid decisions.

The findings suggest that rapid decision-making arises from the interplay between affective activation and cognitive control, with response effectiveness depending on the balance between these processes. Emotional states therefore serve a dual function: they can mobilize attention and improve the efficiency of action, yet under conditions of heightened cognitive load they may impair decision accuracy. These conclusions deepen understanding of the relationship between emotional and cognitive processes and point to promising directions for further research in the psychology of decision-making.

Keywords: *cognitive control, emotional activation, attentional processes, cognitive flexibility, stimulus evaluation, decision speed and accuracy, executive functions, decision-making.*

Стаття надійшла до редакції 27.04.2026
Стаття прийнята до друку 13.05.2026
Стаття опублікована 30.05.2026

УДК 159.922.2:502.12:355.01(477)

Ivashkevych Eduard
Dr. in Psychology, Professor
Department of General and Practical Psychology
Rivne State University of Humanities,
https://orcid.org/0000-0003-0376-4615

Kharchenko Yevhen
Dr. in Medicine, Professor,
Department of Physical Rehabilitation and Ergo-Therapy,
Rivne Medical Academy,
https://orcid.org/0000-0002-4340-8503

Nohachevska Inna
PhD in Psychology, Professor's assistant
Department of General and Practical Psychology
Rivne State University of Humanities
https://orcid.org/0000-0002-1489-6878

DOI https://doi.org/10.35619/prap_rv.vi26.486

SOCIO-PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF THE INFLUENCE OF EXTREME ENVIRONMENTS ON THE ECOLOGICAL CONSCIOUSNESS OF MILITARIES IN THE CONDITIONS OF WAR IN UKRAINE

Abstract. *The healthiest contingent of young men in our country is called up for active military service in the Armed Forces of Ukraine. This entails serving not only in normal but also in extreme conditions of war in Ukraine. Modern understanding of psychological and socio-psychological consequences of extreme conditions on military personnel is traditionally examined in two main ways: firstly, from the perspective of their impact on combat effectiveness and, secondly, from the perspective of maintaining soldiers' mental health.*

Each military man reacts to the impact of extreme factors depending on their constitutional characteristics, varying susceptibility to external influences, including energy-informational ones, ethnicity, time spent in extreme zones and the environmental and climatic characteristics of their places of permanent residence. Psychological and psychophysical readiness play a major role in the adaptation process of military men for their service in the Army. Therefore, for the effective completion of assigned tasks in stressful conditions the development of a soldier's personality is no less important than the targeted development of technical skills and physical qualities. Psychophysical readiness is determined by the level of the development of necessary general mental and specific physical qualities: strength, speed, agility and endurance, motor coordination, resistance to stress, the ability to withstand the effects of extreme factors, as well as the development of psychomotor abilities that allow for fine-tuning the quantity and quality of motor actions.

In some cases, a stressful event for militaries in the conditions of war in Ukraine can also have psychotraumatic consequences, and this is referred to as a traumatic event. The response to a traumatic event can be divided into several phases: primary emotional reaction; denial phase, which manifests itself in emotional suppression and the desire to avoid memories of the traumatic event; alternation between denial and intrusion. Intrusion manifests itself in "breakthrough" memories of the traumatic event, dreams about the event, and a heightened level of reactivity to

ISSN 2518-7503 E-ISSN 2708-1400. Поширюється за ліцензією CC-BY 4.0

anything that reminds one of it; a phase of further intellectual and emotional processing of the traumatic experience of militaries in the conditions of war in Ukraine.

The severity of a traumatic event, which determines the greening of military consciousness in war situations in Ukraine, depends on: the presence or absence of a threat to life; the severity of losses; the suddenness of the military event; the degree of isolation from others at the time of the military event; the degree of environmental influence, that functionally reserves of ecological consciousness of militaries in the conditions of war; the presence or absence of protection the person of militaries from a possible recurrence of the traumatic event; the presence or absence of moral conflicts associated with the traumatic event and their nature; the passive or active role of the individual in the stressful situation; the nature of the immediate impact of the event.

Keywords: *ecological consciousness, extreme environments, traumatic event, stressful situations, military event, the conditions of war in Ukraine, ecological norms of militaries' activity.*

Problem's statement. The healthiest contingent of young men in our country is called up for active military service in the Armed Forces of Ukraine. This entails serving not only in normal but also in extreme conditions of war in Ukraine. Modern understanding of psychological and socio-psychological consequences of extreme conditions on military personnel is traditionally examined in two main ways: firstly, from the perspective of their impact on combat effectiveness and, secondly, from the perspective of maintaining soldiers' mental health.

Each military man reacts to the impact of extreme factors depending on their constitutional characteristics, varying susceptibility to external influences, including energy-informational ones, ethnicity, time spent in extreme zones and the environmental and climatic characteristics of their places of permanent residence. Psychological and psychophysical readiness play a major role in the adaptation process of military men for their service in the Army. Therefore, for the effective completion of assigned tasks in stressful conditions the development of a soldier's personality is no less important than the targeted development of technical skills and physical qualities. Psychophysical readiness is determined by the level of the development of necessary general mental and specific physical qualities: strength, speed, agility and endurance, motor coordination, resistance to stress, the ability to withstand the effects of extreme factors, as well as the development of psychomotor abilities that allow for fine-tuning the quantity and quality of motor actions.

Analysis of recent researches and publications. Despite military psychology's interest to the problem of individual adaptation to normal and extreme military service conditions, a unified theory of military personnel adaptation is currently lacking, leading to ambiguity in the definition and content of the adaptation process. A literature review revealed that increased adaptation in extreme conditions is viewed as the individual's adaptation to life under stress, based on the conception of researchers (Mykhalchuket al., 2025) of general adaptation syndrome and the conception of scientists (Mykhalchuket al., 2023) of extreme conditions of individual life. Adaptation is understood as the process of developing individual's mental reactions and a system of relationships that are adequate to the demands placed on the individual by the environment in general social ecological space (Drozdet al., 2025).

Based on a Systemic Approach to studying the body's interaction with the external environment (Heino, Ellison & Gibbs, 2010), the researches of psychologists suggest that adaptation is a universal human ability, characterized by external (motor) and internal (personality-psychological) manifestations that interact structurally and functionally to form a unified adaptive capacity (Ishkhanyan, Boye & Mogensen, 2019). Different mental states (including extreme ones) result in the development of different psychomotor subsystems, which are a consequence of responses to external stimuli (Arbuthnott & Frank, 2000). Psychomotor skills enable the management of mental processes under stressful task performance conditions (Pimperton & Nation, 2010). Improving motor regulation of activity fosters higher-level control, which ensures adequate self-regulation in interpersonal relationships and activities. This points us to the possibility of

targeted development of qualitative and quantitative indicators of adaptive processes (Ramirez & Wang, 2008).

The relevance of this research stems from the current lack of a unified, scientifically sound conception for the psychological adaptation of military personnel to extreme service conditions. This conception could significantly improve the success rate of military personnel (effectively completing combat missions) and maintain the health of the country's most active male population (Rains & Scott, 2007). The research of objective stems from the need to develop environmental awareness among military personnel in extreme service conditions and the lack of a unified concept for adaptation. The most effective way to overcome this contradiction is to study and synthesize the characteristics of military personnel's psychological adaptation to extreme military conditions in the Ukrainian Army.

So, **the purpose** of our research is to investigate socio-psychological characteristics of the influence of extreme environments on the ecological consciousness of military personnel in the conditions of war in Ukraine.

The results of the research and their discussion. Mental state of militaries is understood by us as a holistic characteristics of mental activity during a specific period of war events. Currently, there are several approaches to classifying mental states. Researchers (Nowak, Watt & Walther, 2009) extend the classification adopted for mental processes (cognitive, emotional and volitional types) to mental states. In another case, characterological traits were used: composure versus absent-mindedness; decisiveness versus indecisiveness; cheerfulness versus sadness, etc. There are classifications based on state characteristics: personal versus situational; deeper versus superficial; prolonged versus short-term; more conscious versus less conscious, etc. (Гончарук & Онуфрієва, 2018).

For *practical purposes*, in terms of predicting and maintaining military-professional performance, it is also advisable to classify mental states by such parameters, as:

- states favourable to performance and vital functions and, conversely, negative states;
- states characterized by stability and, conversely, by instability and lability;
- states caused primarily by emotional factors or, conversely, by physical influences of the environment and activity.

Of course, all of these parameters are interconnected to varying degrees and depend on various mental processes, mental properties and the level of functional state, which must be taken into account when examining the problems of their regulation (Cattell, 1988). Negative mental states are leading to a decrease in military-professional performance, which are often caused by extreme working and living conditions. Extreme conditions are those ones that lie outside the relative optimum in which a person feels comfortable and functions normally. Optimal living and professional conditions do not require particular stress and allow for the rapid restoration of the body's functional reserves after stressful periods. This is what humans have adapted to during the course of evolution (Key-DeLyria, Bodner & Altmann, 2019).

Extreme situations include those characterized by:

1. Various emotional impacts associated with danger, difficulty, novelty, the high level of responsibility of the task being performed, limited time for decision-making, etc.
2. Situations accompanied by the risk of mass casualties, a feeling of helplessness and an immediate threat to life.
3. Excessive stress on mental and psychomotor processes.
4. Excessive stress on speech functions, especially when information is deficient.
5. Excessive physical exertion, overexertion.
6. Exposure to significant accelerations and vestibular stress.
7. A state of markedly reduced motor activity (hypokinesia and hypodynamia).
8. Sudden changes in barometric pressure.

ISSN 2518-7503 E-ISSN 2708-1400. Поширюється за ліцензією CC-BY 4.0

9. The effects of severe hyperventilation, such as increased deep breathing for more than 2,5-3 minutes, such as during intense emotional stress, resulting in a critical decrease in alveolar carbon dioxide levels and, conversely, a significant increase in blood carbon dioxide levels (hypercapnia).
10. Hypoxia, which is a significant decrease in oxygen levels in body tissues.
11. The presence of various harmful elements in inhaled air.
12. The adverse effects of vibration, noise and radio frequencies.
13. The adverse effects of various climatic and microclimatic factors (heat, cold, humidity).
14. Hunger and thirst.
15. Sensory deprivation and information isolation.
16. Accumulated mental stress, anxiety.
17. Experiencing the misfortune of loved people, their death.

Extreme living and working conditions can also include various pathological conditions of the body, severely adverse functional and mental states resulting from extreme external influences or profound emotional experiences. Extreme conditions include both increases and decreases in a given factor relative to the optimum: death can be caused by heat or cold, negative reactions can arise from physical overexertion, physical inactivity (insufficient physical activity). Extreme conditions most often manifest themselves in demanding professional activities, but can also arise in everyday life. Family quarrels, poverty, cramped living conditions, misfortunes involving children or parents and rudeness from superiors – all of these can cause extreme situations.

Depending on the intensity and duration of exposure to various external and internal environmental factors, a unique classification of working and living conditions of militaries can be created, identifying optimal, paraextreme (from the Latin “para” – it is near), extreme, paraterminal and terminal (from the Latin “terminus” – it is the end) conditions (Fig. 1).

Paraextreme (near-extreme) conditions are characterized by insignificant mobilization of functional reserves, leading to the emergence of so-called operational stress. Unlike tension, which is almost always a negative state, operational stress under certain conditions serves as the most positive factor, ensuring increased performance of the person’s activity.

Under extreme conditions, performance of initially declines, with a reduction in individual indicators of functional reserves eventually giving a unique way to general increase and, ultimately, a redistribution. The psychological state of a person under these conditions is characterized by discomfort and intense tension, escalating into overexertion. At the same time, the pronounced mobilization of functional resources that occurs under extreme conditions can facilitate the successful resolution of existing problems. Under paraterminal conditions, the dynamics of psychological and physiological indicators of ecological consciousness of militaries in the conditions of war are characterized by the cessation of the redistribution of functional reserves and the onset of a marked overall decline. The body’s reserves are depleted, general asthenia (such as exhaustion) sets in, a pronounced astheno-depressive state of militaries in the conditions of war develops, and, if exposure to extreme factors (stress) continues, a transition to terminal conditions is much more possible. The transition to terminal working and living conditions with further exposure to extreme factors inevitably leads to a fatal outcome of of ecological consciousness of militaries in the conditions of war (we’d like to remember, that “terminus” is translated as “the end”).

It should be noted that this classification of living and working conditions is relative for ecological consciousness of militaries in the conditions of war. Much depends on the magnitude and duration of extreme exposure, as well as the individual’s adaptability to militaries. For example, 1-kilometer cross-country run in 4,5-5,0 minutes is a light warm-up for a trained athlete and can be classified as para-extreme conditions of the person’s activity. However, for an obese individual with no previous physical activity, especially after a sore throat, such a workout would be extreme and could be classified as para-terminal or even terminal, potentially fatal one. Therefore, unit of

commanders must carefully consider the functional status and fitness level of their subordinates in the conditions of war in Ukraine.

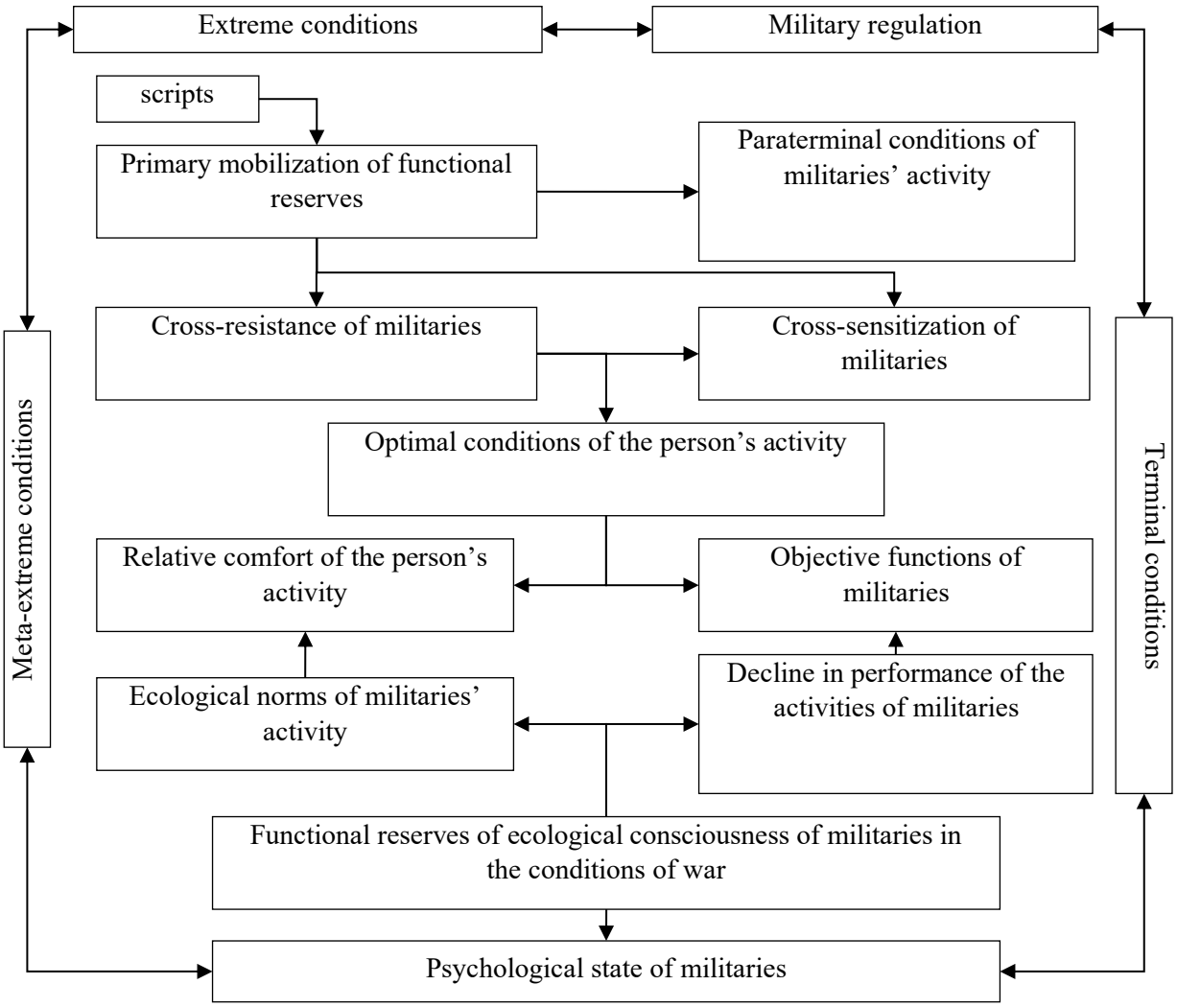

Fig. 1. ***Classification of living conditions***

At the same time, it should be noted that military personnel are often called upon to participate in emergency response operations after emergencies and disasters. This type of military activity is undoubtedly extreme one. It should be noted that military professional activities can rightfully be classified as extreme ones, as military personnel often perform their duties in extreme conditions. Let's consider the dynamics of the person's mental state in extreme conditions of war in Ukraine and some characteristics of extreme military activity.

Let us show psychological characteristics of human behavior in extreme conditions. There are many theoretical approaches to understanding the psychophysiological mechanisms of the onset and course of stress reactions of militaries in the conditions of war in Ukraine. The most objective it is the viewpoint of the researchers (Lawson & Leck, 2006; Schleicher & McConnell, 2005), according to whom any demand placed on the human body evokes a specific response, which we call stress. As it has been experimentally established, regardless of the type of changes in the body caused by stressful situations, they require the body to restructure itself in order to adapt to new conditions. The body, as a complex, is highly organized system, responds to various intense

ISSN 2518-7503 E-ISSN 2708-1400. Поширюється за ліцензією CC-BY 4.0

influences with adaptive and protective reactions, the totality of which we call a general adaptation syndrome. This syndrome is developed through three phases.

The first phase is "the alarm response". The body of the person changes its internal characteristics, the endocrine glands change, and the adrenaline level in the blood changes. This reaction occurs during the pre-start mobilization process. Generally, this reaction is positive and has the aim to provide the body with sufficient energy at the right moment for an adequate response to the stimulus. However, in some cases, an extended pre-start period reduces the effectiveness of subsequent actions, and in extreme situations, functional disorders, psychosomatic illnesses and neuroses may occur.

The second phase is *the phase of resistance*. The body resists, signs of anxiety disappear, and the level of resistance is much higher than usual. As long as psychological stress does not exceed the useful limit, the person's professional actions become more energetic, active, and responsive will be under the influence of ecological norms of militaries' activity. The attention of militaries improves, thought processes are quick and clear, motivation increases, and tasks of militaries in the conditions of war in Ukraine are completed with emotional state.

The third phase is *the phase of exhaustion*. Adaptive energy gradually depletes, resistance declines, and the anxiety response reemerges. When stress increases and exceeds the threshold of usefulness, distress ensues, causing a decline in performances functional reserves of ecological consciousness of militaries in the conditions of war. Overexertion occurs, resulting in a weakening of the militaries' activity and their persistence. The person loses faith in themselves and the success of their actions commits unmotivated actions, and may even abandon the task of actualizing ecological norms of militaries' activity. When this threshold is crossed, extreme stress occurs, leading to a breakdown in mental functioning.

Stress is accompanied by the mobilization of all bodily functions and causes changes in the cardiovascular, respiratory, muscular-motor, endocrine and other systems. The individual's behaviour in a stressful situation depends on its significance, as well as on their psychological makeup: we mean their attitude toward activities' difficulties, success and failure, their level of self-confidence, their personality orientation and the balance between their aspirations and capabilities.

We focused on analyzing the external stressor, substantiated the proposition that the ability to cope with stress was, in the most cases, more important than the nature, magnitude and frequency of stress (Rezaei & Mousanezhad Jeddi, 2020). This proposition formed the basis of transactional cognitive theory of stress and coping behavior (Stephens & Rains, 2011). Theoretical and experimental research has shown that each person uses their own strategies (coping strategies) to cope with stress, based on their personal experience and psychological resources. This type of personal resource typically includes cognitive development, Self-concept and Self-control, as well as psychological personality traits that promote stress resilience of militaries in the conditions of war in Ukraine.

Emphasizing the psychological aspect of stress of militaries in the conditions of war in Ukraine, it should be noted that a person reacts not only to real danger but also to threats and danger symbols associated with past experiences. Physiological changes occurring in the human body in response to stressful events are, in fact, merely a consequence of the emotional experiences they have already evoked: without emotional experiences, physiological changes do not occur, even if stress results in physiological trauma and functional reserves of ecological consciousness of militaries in the conditions of war. Stress, therefore, arises primarily in response to a threat that acts remotely on a person, evoking a particular emotional response to it and thereby preparing the entire body for possible physical consequences of militaries in the conditions of war in Ukraine. Consequently, stress for a person is the result of the perception of such a threat, the emotional experience of which affects their ability to function effectively of ecological norms of militaries' activity.

Thus, the term “stressful” event can encompass all external influences on a person of militaries in the conditions of war in Ukraine that, despite their enormous diversity, produce the same effect as a complex of negative emotions that reduces an individual’s functional capabilities or weakens the body’s overall resistance. Any stressful event, which reserves of ecological consciousness of militaries in the conditions of war, can be divided into three interrelated components: a distant threat; the individual’s perception and emotional experience of this threat; the physiological and somatic consequences of these experiences.

In some cases, a stressful event for militaries in the conditions of war in Ukraine can also have psychotraumatic consequences, and this is referred to as a traumatic event. The response to a traumatic event can be divided into several phases: primary emotional reaction; denial phase, which manifests itself in emotional suppression and the desire to avoid memories of the traumatic event; alternation between denial and intrusion. Intrusion manifests itself in “breakthrough” memories of the traumatic event, dreams about the event, and a heightened level of reactivity to anything that reminds one of it; a phase of further intellectual and emotional processing of the traumatic experience of militaries in the conditions of war in Ukraine.

The duration of the response to a stressful event depends on the significance of the information associated with it for the individual according to ecological norms of militaries’ activity. In a favourable course, this process lasts from several weeks to several months after the event and culminates with the cessation of the traumatic impact. However, often the tension resulting from the stressor persists much longer. Many militaries either fail to recognize the symptoms of stress or do not know how to relieve them. As a result, the tension becomes integrated into the personality system of militaries in the conditions of war in Ukraine and does not make itself felt until the system becomes imbalanced.

Conclusions and perspectives of further researches. The severity of a traumatic event, which determines the greening of military consciousness in war situations in Ukraine, depends on: the presence or absence of a threat to life; the severity of losses; the suddenness of the military event; the degree of isolation from others at the time of the military event; the degree of environmental influence, that functionally reserves of ecological consciousness of militaries in the conditions of war; the presence or absence of protection the person of militaries from a possible recurrence of the traumatic event; the presence or absence of moral conflicts associated with the traumatic event and their nature; the passive or active role of the individual in the stressful situation; the nature of the immediate impact of the event.

A person, who remains in a state of stress in the conditions of war in Ukraine or periodically returns to this state as long as they continue to process information about a stressful (psycho-traumatic) event. The main symptoms of stress of militaries in the conditions of war in Ukraine are manifesting at the psychological level, which includes the following: irritability in communication in military conditions of war in Ukraine; difficulty performing daily tasks and familiar types of military activities that the individual previously coped with quite successful preconditions of functional reserves of ecological consciousness of militaries in the conditions of war; loss of interest in life; constant or occasional fear of getting sick; constant expectation of failure; feelings of inferiority or even self-hatred; difficulty making decisions; loss of interest in other people; a constant feeling of barely suppressed anger; a feeling of hostility from others; loss of a sense of humor and the ability to laugh; indifference (to work, household chores, appearance, others); fear for the future; fear of one’s own incompetence in all responsible matters; a feeling that no one can be trusted; decreased ability to concentrate; inability to complete one task without abandoning it and starting another one; intense fear of open or enclosed spaces, or fear of solitude of ecological norms of militaries’ activity.

ISSN 2518-7503 E-ISSN 2708-1400. Поширюється за ліцензією CC-BY 4.0

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

Гончарук Н., Онуфрієва Л. Психологічний аналіз рівнів побудови комунікативних дій. *Психолінгвістика. Психолингвистика. Psycholinguistics.* Переяслав, 2018. Вип. 24(1). С. 97–117. URL: https://doi.org/10.31470/2309-1797-2018-24-1-97-117

Arbuthnott K., Frank J. Executive control in set switching: Residual switch cost and task-set inhibition. *Canadian Journal of Experimental Psychology.* Vol. 54. 2000. P. 33–41. URL: https://doi.org/10.1037/h0087328.

Cattell R. Handbook of Multivariate Experimental Psychology. London, 1988. URL: https://link.springer.com/book/10.1007/978-1-4613-0893-5

Drozd O., Onufriieva L., Mykhalchuk N., Ivashkevych Ed., Kharchenko Ye., Ivanova T. The Role of Supervision for Psychologists and Psychotherapists in Wartime: Social and Clinical Challenges. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience.* Vol. 16(3(2025)). 2025. URL: http://dx.doi.org/10.70594/brain/16.3/27

Heino R.D., Ellison N.B., Gibbs J.L. Relationshopping: Investigating the market metaphor in online dating. *Journal of Social and Personal Relationships.* Vol. 27 (4). 2010. P. 427–447. URL: https://doi.org/10.1177/0265407510361614.

Ishkhanyan B., Boye K., Mogensen J. The Meeting Point: Where Language Production and Working Memory Share Resources. *Journal of Psycholinguistic Research.* Vol. 48, 2019. P. 61–79. URL: https://doi.org/10.1007/s10936-018-9589-0.

Key-DeLyria S.E., Bodner T., Altmann L.J.P. Rapid Serial Visual Presentation Interacts with Ambiguity During Sentence Comprehension. *Journal of Psycholinguistic Research.* Vol. 48. 2019. P. 665–682. URL: https://doi.org/10.1007/s10936-018-09624-9.

Lawson H.M., Leck K. Dynamics of Internet dating. *Social Science Computer Review.* Vol. 24 (2). 2006. P. 189–208. URL: https://doi.org/10.1177/0894439305283402.

Mykhalchuk N., Pelekh Yu., Kharchenko Ye., Ivashkevych Ed., Zukow W., Ivashkevych Er., Yatsjuryk A. Suicidal behavior as a result of maladjustment of servicemen to the conditions of military service in Ukraine. *European Journal of Clinical and Experimental Medicine*. Vol. 21(1). 2023. P. 90–107. URL: https://doi: 10.15584/ejcem.2023.1.12

Mykhalchuk N., Zlyvkov V., Lukomska S., Ivashkevych Er., Kotukh O., Kotsur V., Onufriieva L., Ivashkevych Ed., Dmeterko N., Dudar O., Halushko L., Kharchenko Ye. Psycholinguistic Model of Transformation of Military Identity Under the Influence of the Peculiarities of the Use of the Concept “WAR” in Ukrainian and English Languages. *PSYCHOLINGUISTICS.* Vol. 38(1). 2025. P. 99–131. URL: https://doi.org/10.31470/2309-1797-2025-38-1-99-131.

Nowak K., Watt J.H., Walther J.B. Computer mediated teamwork and the efficiency framework: Exploring the influence of synchrony and cues on media satisfaction and outcome success. *Computers in Human Behavior.* Vol. 25(5). 2009. P. 1108–1119. URL: https://doi.org/10.1016/j.chb.2009.05.006.

Pimperton H., Nation K. Suppressing irrelevant information from working memory: Evidence for domain-specific deficits in poor comprehenders. *Journal of Memory and Language.* Vol. 62(4). 2010. P. 380–391. URL: https://doi.org/10.1016/j.jml.2010.02.005.

Rains S.A., Scott C.R. To identify or not to identify: A theoretical model of receiver responses to anonymous communication. *Communication Theory.* Vol. 17 (1). 2007. P. 61–91. URL: https://doi.org/10.1111/j.1468-2885.2007.00288.x.

Ramirez A. Jr., Wang Z. When online meets offline: An expectancy violation theory perspective on modality switching. *Journal of Communication.* Vol. 58 (1). 2008. P. 20–39. URL: https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.2007.00372.x.

Rezaei A., Mousanezhad Jeddi E. The Contributions of Attentional Control Components, Phonological Awareness, and Working Memory to Reading Ability. *Journal of*

Psycholinguistic Research. Vol. 49. 2020. P. 31–40. URL: https://doi.org/10.1007/s10936-019-09669-4.

Schleicher J. Deidra, McConnell R. Allen. The Complexity of Self-Complexity: An Associated Systems Theory Approach. *Social Cognition*. Vol. 23(5). October 2005. P. 387–416. URL: https://doi.org/10.1521/soco.2005.23.5.387

Stephens K.K., Rains S.A. Information and communication technology sequences and message repetition in interpersonal interaction. *Communication Research.* Vol. 38 (1). 2011. P. 101–122. URL: https://doi.org/10.1177/0093650210362679.

REFERENCES

Goncharuck, N. & Onufriieva, L. (2018). Psykholohichnyi analiz rivniv pobudovy komunikatyvnykh dii – Psychological analysis of levels of communicative actions' constructing. *Psykholinhvistyka. Psykholynhvystyka. Psycholinguistics : Zb. nauk. prats DVNZ «Pereiaslav-Khmelnytskyi ped. un-t imeni Hryhoriia Skovorody – Psycholinguistics. Psycholinguistics. Psycholinguistics: Collection of research papers of the Pereyaslav-Khmelnitskyi Pedagogical University named after Grigoryi Skovoroda,* 24(1), 97–117. Retrieved from https://doi.org/10.31470/2309-1797-2018-24-1-97-117

Arbuthnott K., Frank J. Executive control in set switching: Residual switch cost and task-set inhibition. *Canadian Journal of Experimental Psychology.* Vol. 54. 2000. P. 33–41. URL: https://doi.org/10.1037/h0087328.

Cattell, R. (1988). Handbook of Multivariate Experimental Psychology. London. Retrieved from https://link.springer.com/book/10.1007/978-1-4613-0893-5

Drozd, O., Onufriieva, L., Mykhalchuk, N., Ivashkevych, Ed., Kharchenko, Ye. & Ivanova, T. (2025). The Role of Supervision for Psychologists and Psychotherapists in Wartime: Social and Clinical Challenges. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience,* 16(3(2025)). Retrieved from http://dx.doi.org/10.70594/brain/16.3/27

Heino, R.D., Ellison, N.B. & Gibbs, J.L. (2010). Relationshopping: Investigating the market metaphor in online dating. *Journal of Social and Personal Relationships,* 27 (4), 427–447. Retrieved from https://doi.org/10.1177/0265407510361614.

Ishkhanyan, B., Boye, K. & Mogensen, J. (2019). The Meeting Point: Where Language Production and Working Memory Share Resources. *Journal of Psycholinguistic Research,* 48, 61–79. Retrieved from https://doi.org/10.1007/s10936-018-9589-0.

Key-DeLyria, S.E., Bodner, T. & Altmann, L.J.P. (2019). Rapid Serial Visual Presentation Interacts with Ambiguity During Sentence Comprehension. *Journal of Psycholinguistic Research,* 48, 665–682. Retrieved from https://doi.org/10.1007/s10936-018-09624-9.

Lawson, H.M. & Leck, K. (2006). Dynamics of Internet dating. *Social Science Computer Review,* 24 (2), 189–208. Retrieved from https://doi.org/10.1177/0894439305283402.

Mykhalchuk, N., Pelekh, Yu., Kharchenko, Ye., Ivashkevych, Ed., Zukow, W., Ivashkevych, Er. & Yatsjuryk, A. (2023). Suicidal behavior as a result of maladjustment of servicemen to the conditions of military service in Ukraine. *European Journal of Clinical and Experimental Medicine*, 21 (1), 90–107. Retrieved from https://doi: 10.15584/ejcem.2023.1.12

Mykhalchuk, N., Zlyvkov, V., Lukomska, S., Ivashkevych, Er., Kotukh, O., Kotsur, V., Onufriieva, L., Ivashkevych, Ed., Dmeterko, N., Dudar, O., Halushko, L. & Kharchenko, Ye. (2025). Psycholinguistic Model of Transformation of Military Identity Under the Influence of the Peculiarities of the Use of the Concept "WAR" in Ukrainian and English Languages. *PSYCHOLINGUISTICS,* 38(1), 99–131. Retrieved from https://doi.org/10.31470/2309-1797-2025-38-1-99-131.

ISSN 2518-7503 E-ISSN 2708-1400. Поширюється за ліцензією CC-BY 4.0

Nowak, K., Watt, J.H. & Walther, J.B. (2009). Computer mediated teamwork and the efficiency framework: Exploring the influence of synchrony and cues on media satisfaction and outcome success. *Computers in Human Behavior,* 25(5), 1108–1119. Retrieved from https://doi.org/10.1016/j.chb.2009.05.006.

Pimperton, H. & Nation, K. (2010). Suppressing irrelevant information from working memory: Evidence for domain-specific deficits in poor comprehenders. *Journal of Memory and Language,* 62(4), 380–391. Retrieved from https://doi.org/10.1016/j.jml.2010.02.005.

Rains, S.A. & Scott, C.R. (2007). To identify or not to identify: A theoretical model of receiver responses to anonymous communication. *Communication Theory,* 17 (1), 61–91. Retrieved from https://doi.org/10.1111/j.1468-2885.2007.00288.x.

Ramirez, A. Jr. & Wang, Z. (2008). When online meets offline: An expectancy violation theory perspective on modality switching. *Journal of Communication,* 58 (1), 20–39. Retrieved from https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.2007.00372.x.

Rezaei, A. & Mousanezhad Jeddi, E. (2020). The Contributions of Attentional Control Components, Phonological Awareness, and Working Memory to Reading Ability. *Journal of Psycholinguistic Research,* 49, 31–40. Retrieved from https://doi.org/10.1007/s10936-019-09669-4.

Schleicher, J. Deidra & McConnell, R. Allen (2005). The Complexity of Self-Complexity: An Associated Systems Theory Approach. *Social Cognition*, 23(5), October. P. 387–416. Retrieved from https://doi.org/10.1521/soco.2005.23.5.387

Stephens, K.K. & Rains, S.A. (2011). Information and communication technology sequences and message repetition in interpersonal interaction. *Communication Research,* 38 (1), 101– 122. Retrieved from https://doi.org/10.1177/0093650210362679.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВПЛИВУ ЕКСТРЕМАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА НА ЕКОЛОГІЧНУ СВІДОМІСТЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Едуард Івашкевич
доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри загальної та практичної психології
Рівненського державного гуманітарного університету
https://orcid.org/0000-0003-0376-4615

Євген Харченко
доктор медичних наук, професор,
професор кафедри фізичної реабілітації та ерготерапії
Рівненської медичної академії
https://orcid.org/0000-0002-4340-8503

Інна Ногачевська
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної та практичної психології
Рівненського державного гуманітарного університету
https://orcid.org/0000-0002-1489-6878

DOI https://doi.org/10.35619/prap_rv.vi26.486

Анотація. *У статті показано, найбільш здоровий контингент юнаків нашої країни призивається на реальну військову службу до Збройних Сил України. Це передбачає службу не лише в звичайних, а й в екстремальних умовах війни в Україні. Сучасне розуміння психологічних та соціально-психологічних наслідків екстремальних умов для військовослужбовців, їх екологічної свідомості традиційно розглядається у двох основних напрямках: по-перше, з точки зору впливу екологічної свідомості на боєздатність військовослужбовців, та, по-друге, з точки зору збереження психічного здоров'я солдатів.*

Кожен військовослужбовець реагує на вплив екстремальних факторів залежно від своїх конституційних особливостей, різної сприйнятливості щодо зовнішніх екологічних впливів, зокрема енергоінформаційних, етнічної приналежності, часу перебування в екстремальних зонах та еколого-кліматичних особливостей місць постійного проживання та перебування на війні. Психологічна та психофізична готовність відіграють важливу роль у процесі адаптації військовослужбовців до служби в армії. Тому для ефективного виконання поставлених завдань у стресових умовах розвиток особистості солдата є не менш важливим чинником, ніж цілеспрямований розвиток технічних навичок та фізичних якостей військовослужбовців. Психофізична готовність до здійснення військових дій визначається високим рівнем розвитку необхідних загальнопсихічних та специфічних фізичних якостей: сили, швидкості, спритності та витривалості, координації рухів, стійкості до стресу, здатності протистояти впливу екстремальних факторів, а також розвитком психомоторних здібностей, що дозволяють доволі точно налаштовувати кількість та якість рухових дій військовослужбовців в умовах війни в Україні.

У деяких випадках стресова подія для військовослужбовців в умовах війни в Україні може мати психотравматичні наслідки, і вона має назву травматичної події, яка також зумовлює рівень екологічної свідомості особистості. Реакцію на травматичну подію можна розділити на кілька фаз: первинна емоційна реакція; фаза заперечення, яка виявляється в емоційному пригніченні та бажанні уникнути спогадів щодо травматичної події; чергування заперечення та нав'язування. Нав'язування виявляється у «прориві» спогадів щодо даної травматичної події, сновидіннях про подію та підвищеному рівневі реактивності на все, що нагадує про цю подію; фаза подальшої інтелектуальної та емоційної обробки травматичного досвіду військовослужбовців в умовах війни в Україні.

Тяжкість травматичної події, яка визначає екологізацію військової свідомості у воєнних ситуаціях в Україні, залежить від: наявності або відсутності загрози життю; тяжкості втрат; раптовості військової події; ступеню ізоляції від оточуючих на момент військової події; ступеню впливу навколишнього середовища, що функціонально зберігає екологічну свідомість військовослужбовців в умовах війни; наявності або відсутності захисту особи військовослужбовця від можливого повторення травматичної події; наявності або відсутності моральних конфліктів, пов'язаних з травматичною подією, та їх характеру; пасивної чи активної ролі особистості у стресовій ситуації; характеру безпосереднього впливу події на екологічну свідомість військовослужбовців.

Ключові слова: *екологічна свідомість, екстремальне середовище, травматична подія, стресові ситуації, військова подія, умови війни в Україні, екологічні норми діяльності військовослужбовців.*

Стаття надійшла до редакції 20.04.2026
Стаття прийнята до друку 8.05.2026
Стаття опублікована 30.05.2026

ISSN 2518-7503 E-ISSN 2708-1400. Поширюється за ліцензією CC-BY 4.0

УДК 159.923.2:81’23:81’25

Ivashkevych Ernest
PhD in Psychology, Associate Professor,
Doctoral Student,
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav,
https://orcid.org/0000-0001-7219-1086

DOI https://doi.org/10.35619/prap_rv.vi26.487

AMPLIFICATION OF THE FUTURE SPECIALIST’S TRANSLATION CONCIOUSNESS AND WORLDVIEW

Abstract. *We often point out that the translator’s consciousness can be understood only taking into account the logical content that will be analyzed (orientation on the formal correctness and consistency of the specialist’s statements), the scientificity or simplicity of the text having been translated, relying on the correspondence of the specialist’s experience and logic, humanitarian and democratically acceptable, that is, as if rising above the content of the text being translated, which also largely allows us to comprehend the entire translated text with a focus on ideals, an ideal perception of the content of the text. It is in this case that the leading role of the translator’s image of the world in relation to the text having been translated, as well as in relation to the means used by a specialist in order to carry out an adequate translation, which is clearly traced in the content of the translator’s consciousness. In this case, we will talk about the actualization of a certain so-called ideal content of the translator’s consciousness, which allows us to talk about the actualization of so-called sensory consciousness, however, the leading role in it will belong to its meta-reflexive components.*

We understand the translator’s consciousness itself as a phenomenon regarding the determination of its phenomenological essence by non-phenomenological reasons, which actualizes the multilevel and multi-layered description of the translator’s consciousness, allows us to explain its functioning at such four levels: phenomenological one (actualization of necessary images, emotions that allow a specialist to translate a certain text); a psychosocial level (taking into account the peculiarities of the social environment for which the translation is carried out); reflexive one (taking into account the peculiarities of the specialist’s reflection on the person’s activity); a cognitive level (adequacy or inadequacy of the translation activity in general).

We proved, that the formation of the professional image of the world of a future translator was greatly influenced by the ideologization of the person’s consciousness, which facilitated the reduction of freedom, free choice in consciousness itself, since the ideological component itself often displaces the substantive essence of the individual’s consciousness. The image of the world, its structure and features of functioning allow the preservation of the characteristics of the repressed consciousness in the structure of the professional image of the world of a future translator, while generating actions, which have the aim at reflecting the professional activity of the specialist. However, these components of the image of the world of a future translator have the ability to self-renew, self-model, to amplify cross-cultural and spiritual processes that occur in a social life, always find their reflection in the formation of the professional image of the world of a future translator.

Translational consciousness, in our opinion, is such a functional characteristic of a human brain, the essence of which lies in the adequate, generalized, purposeful and external reflection of the external world, in the analysis of the acquired personally and professionally significant experience, as well as in contrasting the objective world with oneself as a subject of cognitive activity and interaction. Thus, the translational consciousness of an individual consists in the

person's ability to emotionally assess the surrounding reality and in the awareness of what is happening in the paradigm of his external and internal world.

Keywords: *translator's consciousness, the image of the world, cognitive activity, interactions, personally significant experience, professionally significant experience.*

Problem's statement. Nowadays, different research according to the phenomenon of "translational consciousness" of future translators in psychological scientific circles continues in contemporary Psychology, which allows us to look at this problem in a slightly different way. For example, scientists (Blagovechtchenski, Gnedykh, Kurmakaeva, Mkrtychian, Kostromina & Shtyrov, 2019) give us the opportunity to once again reconsider the structure of consciousness according to other scientists (Booth, MacWhinney & Harasaki, 2000), who saw in its structure not only the presence of a special sensory fabric, but also certain specific meanings and personal senses. At the same time, most authors (Mykhalchuk & Bihunova, 2019) note that it is impossible to consider the sensory fabric of consciousness in itself, because there are significant differences in psychological scientific circles in the analysis of the sensory fabric itself and its meanings that fill this fabric. Researchers distinguish an explicit, noticeable paradigm and a conditional paradigm, in the content of which various images are arisen. At the same time, the deep nature of sensory images lies in their objective, direct correlation, in the practical connection of the translator with the objective world.

The great importance of studying and empirically investigating the phenomenon of "personal consciousness" can be attributed to global scientific problems, which is a central problem in Psychology. Scientists often link evolutionary changes in human consciousness to the survival of both the individual and humanity as a whole, thereby preventing the devaluation of the individual in an anthropological sense (Cilibrasi, Stojanovik, Riddell & Saddy, 2019). Many scientists (Aleksandrov, Memetova & Stankevich, 2020) attach great importance to so-called actualized consciousness, which is accompanied by a high level of human cognitive activity. If we consider the problem of the formation of a specialist's translation consciousness, then the most important task is faced by academic circles: taking into account cultural and historical traditions in psychological approaches to the study and formation of translation consciousness, how we should concentrate our efforts on overcoming those stereotypes that, on the one hand, productively influence the implementation of a specialist's translation activities, and, on the other hand, in no way level the paradigm of the national consciousness of the individual.

In the course of such considerations, it is quite legitimate to ask: how the images of linguistic consciousness could be built in this world if these images were not initially revealed to us from the side of the reflection of sensory images given to us in their objectivity (Caramazza, Laudanna & Romani, 1988). The answer to this question can be in the sense of the definition of sensory images proposed by scientists (Максименко, Ткач, Литвинчук & Онуфрієва, 2019). Scientists also believe that sensory images are general in their form of mental reflection, which is generated by the objective activity of the subject (Mykhalchuk, Plakhtii, Panchenko, Ivashkevych Ed., Hupavtseva & Chebykin, 2023). But it is worth emphasizing the fact that in the process of life sensory images of consciousness should acquire some new quality, such as the quality of designating the content of the consciousness, in which meaning is the most important formation of human consciousness. Scientists (Mykhalchuk & Onufriieva, 2020) draw our attention to the fact that meanings formed through the conscious activity of the individual seems to "reverse" the world in human consciousness, regardless of whether the carrier of meanings is the language or whether these meanings are formed on the basis of purely mental activity, due to which socially significant, developed and carefully worked out methods (operations or actions) become hidden, in the process of which people change, their personal growth occurs, thanks to which people learn about objective reality (Ivashkevych Er., 2023). Summarizing all of the above context, we come to the conclusion that meanings abstracted from their functioning in individual consciousness appear as some non-

psychological formations, therefore they are the subject of study of Linguistics, Semiotics and Logic.

So, **the purpose of our article** is to show the ways of amplification of the future translator's translation consciousness and the person's worldview.

Analysis of recent research and publications. Meanings and senses, their structure are quite debatable, debatable issues from the point of view of various scientific schools, and they always require a more detailed consideration from the standpoint of Psychology, Linguistics, Psycholinguistics, Semiotics, Cognitive Linguistics, etc. Any consciousness, including the translator's one, will necessarily contain reflective structures, since reflecting on one's own activity is an obligatory moment, the observance of which allows us to speak about the formation of the translator's image of the world (Chen, 2022).

Despite the fact that the professional image of the world of a translator is a necessary component of building a specialist's translation consciousness, many scientists and scholars, considering various structures and forms of functioning of translation activity, we would like to note that for a fairly long period of time the image of the world of a translator was considered as a secondary, conceptual one, which allowed us to be described using the most simple frames, simplified symbols, scripts, etc. (Ivashkevych Ed. & Koval, 2020). The professional image of the world of any specialist is not stable, inertial, it cannot be instantly reconstructed, remodeled, rebuilt, because this requires purposeful activity on its construction, improvement, complication, expansion, which occurs extremely smoothly, gradually and continuously.

Analyzing the views of scientists (Alexandrov, Boricheva, Pulvermüller & Shtyrov, 2011) on the structure of the consciousness of the individual as a whole, and also taking into account the binary-ambiguous structure of the person's consciousness, we considered it necessary to actualize special attention to the following components of the translator's consciousness, which are necessary for us to understand this complex phenomenon. We argue about the dominant role of professional activity for understanding the translator's consciousness, its structure, which, on the one hand, will allow us to feel the fundamentality of the differences between the translator's consciousness and the professional activity of the translator, seeking to explain the functional connection between these concepts, as well as to explain the features of the translator's professional activity by the dominance of certain aspects of the translator's consciousness.

The accumulated experience of studying the components of the professional image of the world of a future translator, it is necessary for describing the structure of the translator's consciousness, which involves the explication of all components of the professional image of the world in the structure of the translator's consciousness (Mykhalchuk & Ivashkevych Er., 2019). However, we believe that the professional image of the world is a new formation in the structure of the consciousness of the individual, therefore the study of this concept is impossible without presenting the structural components of the person's consciousness in particular and the functioning of the consciousness as a separate structural personal new formation.

The description of each individual structural component of the professional image of the world of a future translator, of course, will require additional theoretical and empirical research, and this will be done in the paradigm of our research. We also have to carry out empirical psycholinguistic research that will actualize the psychological components of the professional image of the world of a future translator. We think, that the professional image of the world of the translator has an exclusively semantic structure. Finding different meanings should consist in the structural components of the person's activity, with the analysis of the actions included into the activity and presenting models of subject-subject communication. Thus, the image of the world of the individual, its construction is the result of the harmonious functioning of such systems as thinking activity, the construction of new activity by a person, the interaction of the individual and the society, the structure of the person's consciousness, and the construction of the professional image of the world

occurs according to certain cultural and historical processes, that there are the processes that occur in our Ukrainian society.

In Modern Psychology, in the paradigm of the Cognitive Basic Approach, scientists (Batel, 2020) distinguish the identification of the translator's consciousness with the following scientific phenomena:

- as the image that is expressive and is clearly perceived, primarily due to its expressiveness;
- perception of the content to be translated;
- actualization of the content of short-term memory, because in order to adequately translating the text, the specialist must store the basic frames of this content in his/her memory for a certain period of time;
- the obvious result of the performed thought actions;
- awareness of the images of the translator's own "Me" and their gradual correlation with the content that is perceived by the translator for the purpose of its further translation.

The results of the research and their discussion. A fairly common way of interpreting consciousness in the paradigm of Ukrainian Psychology is to see the translator's consciousness through the integration of the mental processes of the individual. Quite often, during the development of Psychology as a science of studying the translator's consciousness as a unique phenomenon, there is an implicit identification of the consciousness and the psyche of the individual. This happens, first of all, because the paradigmatic undifferentiation of the concepts of "cognition", "psyche" and "consciousness" is often induced into a global psychological paradigm. The translator's consciousness, in turn, should be oriented towards a Multidisciplinary Approach to understand the correlation of the content of the translator's consciousness with various scientific branches of knowledge. A feature of the effectiveness of translation activities is in such a way, that a specialist must be able to correlate various problems with relevant knowledge from various sciences, scientific paradigms, which are often not very well known to a specialist in translation. The implementation by a specialist of a fully conscious perception of the problem that is the subject of translation in this case will determine a certain type of consciousness, and taking into account the specifics of professionally directed translation activities we mean the translation consciousness of a specialist.

We often point out that the translator's consciousness can be understood only taking into account the logical content that will be analyzed (orientation on the formal correctness and consistency of the specialist's statements), the scientificity or simplicity of the text having been translated, relying on the correspondence of the specialist's experience and logic, humanitarian and democratically acceptable, that is, as if rising above the content of the text being translated, which also largely allows us to comprehend the entire translated text with a focus on ideals, an ideal perception of the content of the text. It is in this case that the leading role of the translator's image of the world in relation to the text having been translated, as well as in relation to the means used by a specialist in order to carry out an adequate translation, which is clearly traced in the content of the translator's consciousness. In this case, we will talk about the actualization of a certain so-called ideal content of the translator's consciousness, which allows us to talk about the actualization of so-called sensory consciousness, however, the leading role in it will belong to its meta-reflexive components.

Translation consciousness, like any other form of the person's consciousness, involves a spiritually oriented specificity. Translation consciousness, in our opinion, is largely distinguished by the individual freedom of the specialist, because the translator always demonstrates a constant need to establish contacts with the surrounding natural and social environment, which will determine the prerequisites for carrying out an adequate translation, as well as with his/her own "Me". Another dominant principle of the actualization of the person's translation consciousness is a constant need

ISSN 2518-7503 E-ISSN 2708-1400. Поширюється за ліцензією CC-BY 4.0

of the professional to make decisions independently, regardless of the desires and intentions of other people. It should also be emphasized that the most important direction of translation consciousness is the specialist's attempt to predict his/her own behavior and professional activity regardless of the forecast of outside observer, which will allow the translator to independently rebuild the course of translation activity in the most acceptable way for him/her.

We believe that the translator's consciousness of a specialist consists of the following layers and their substructural components (Fig. 1): 1) *a cognitive layer* includes: philological knowledge (philological erudition); the translator's semantic assessment of the situation; the translator's understanding of the situation; cognitive mobilization of mental resources based on the comprehension of the information having been translated; making decisions, which are appropriate for translation activities, taking into account and predicting the consequences of the decisions having been made; the use of cognitive skills in the process of translation activities.

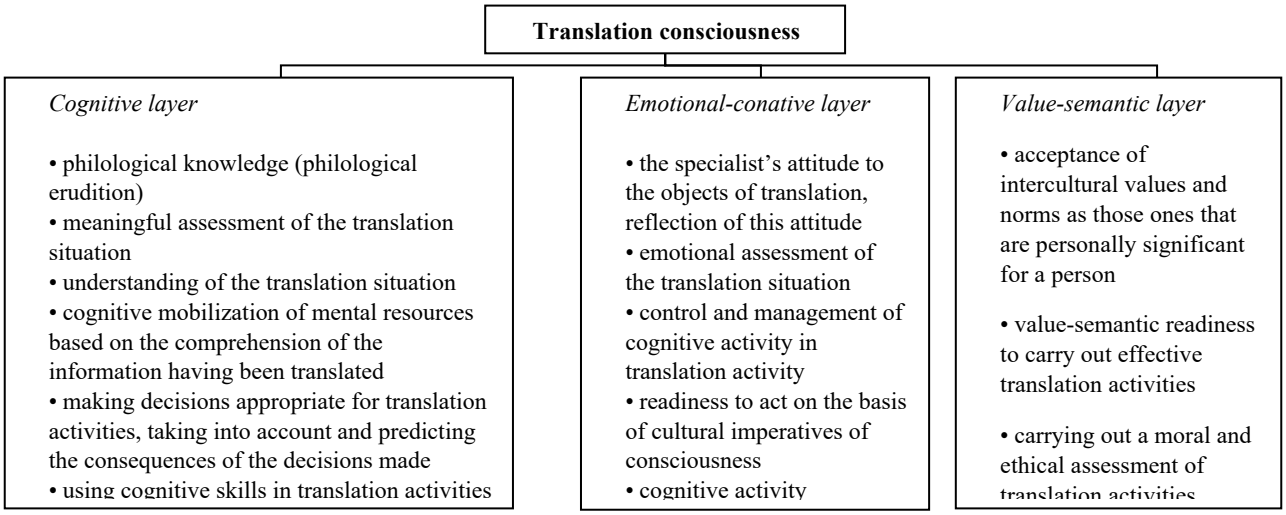

Fig. 1. ***Structure of the professional consciousness of a future translator***

There are main cognitive skills of a translator: to be aware of the tasks of mastering a foreign language and correlate them with their general professional training; to correlate the material having been studied with the system of a native language of a translator; to replenish, deepen and improve the translator's knowledge of a foreign language through self-education, to creatively apply the acquired knowledge and skills in practice; to determine the purpose of translation activity and to highlight the main problem of the text, based on the title: a) during reading; b) in the process of listening; c) to find familiar lexical units and Grammar structures in the text; d) to highlight key words, to fix expressions, phraseological units and idioms, and with their help to determine the main content of the text and understand key information in the process of: reading; listening; guessing the meaning of unfamiliar words without using a dictionary (by context, by associations, by analogies, taking into account the content of international words in the process of: reading; listening; formulating questions based on the content of the text during: reading; listening; selecting and systematizing material on a certain topic and conducting linguistic research on its basis; proposing translator's own program presenting linguistic material, correlating it with a situation (educational by sense or close to a real life).

The second layer of translation consciousness is *emotional-conative one*, which consists of the following components: the specialist's attitude towards the objects of translation, reflection of this attitude; emotional assessment of the translation situation; providing control and management of cognitive activity in translation activities; readiness to act on the basis of cultural imperatives of the translator's consciousness; cognitive activity.

Cognitive activity of mastering a foreign language and forming skills for performing translation activities is the intellectual and cognitive mechanisms for acquiring the necessary knowledge, meanings, methods of providing actions, acquirement relevant skills and abilities, socio-cultural experience, moral and ethical norms, rules for performing speech behavior. Cognitive activity involves the awareness of the tasks of mastering a foreign language and performing translation activities as a result of successful general professional training, which involves the use by a specialist of actions related to the process of searching, extracting, systematizing, generalizing and accumulating new knowledge from a foreign language. All these processes acquire personal meanings for a highly professional translator. Cognitive activity of a specialist involves understanding the professional situation, the ability to solve problems and tasks, and the actualization of goal-setting and reflection processes.

The third layer of translation consciousness is *value-semantic layer*, which includes: acceptance of intercultural values and norms as those ones that are personally significant for a person; formation of value-semantic readiness to carry out effective translation activity; implementation of moral and ethical assessment of translation activity; showing value attitude towards subjects and objects of translation. The following can be understanding as criteria for the formation of translation consciousness: indicators of the development of translation consciousness and levels of explication of its components; sufficient level of the formation of foreign language communicative competence; reflection by actualizing criteria and indicators of the dynamics of foreign language communicative competence; attribution of criteria, indicators and levels of their manifestation, due to the complexity of translation consciousness itself.

We understand the translator's consciousness itself as a phenomenon regarding the determination of its phenomenological essence by non-phenomenological reasons, which actualizes the multilevel and multi-layered description of the translator's consciousness, allows us to explain its functioning at *such four levels*:

- *phenomenological one* (actualization of necessary images, emotions that allow a specialist to translate a certain text);
- *a psychosocial level* (taking into account the peculiarities of the social environment for which the translation is carried out);
- *reflexive one* (taking into account the peculiarities of the specialist's reflection on the person's activity);
- *a cognitive level* (adequacy or inadequacy of the translation activity in general).

But if we focus on a deep, paradigmatic understanding of the translator's consciousness, then we cannot limit ourselves to these characteristics, since there are a number of other aspects that allow us to deeply understand the problem of translator's consciousness: from the point of view of the historical aspect, the features of the formation and functioning of translator's consciousness are considered; psychophysical aspects allow us deeply study the problems of the functioning of the brain and consciousness, the implementation of translation activity from the point of view of Psychophysiology; the psychoevolutionary aspect will generally analyze the actualization of the translator's consciousness in phylogenesis; the biosocial paradigm will study the problems of biological and social determination of the translator's consciousness; The methodological aspect allows us to investigate the explication in the translator's consciousness of the basic principles of consciousness (determinism -> absolute or relative freedom, professional activity -> professional communication, development -> creation of new content and finding new meanings, personality -> integration into our society, etc.), as well as the ways of finding a logical conclusion (actualization of discursive mechanisms of the person's consciousness; achievement of reasoning). Thus, considering the psychological paradigm of our research into the phenomenon of translator's consciousness, we can assume that such research allows us to deepen some main qualitative features

ISSN 2518-7503 E-ISSN 2708-1400. Поширюється за ліцензією CC-BY 4.0

of the ontology of translator's consciousness as reflexivity and multiparadigmality in the field of scientific research of this rather complex phenomenon.

Conclusions and perspectives of further research. The formation of the professional image of the world of a future translator is greatly influenced by the ideologization of the person's consciousness, which facilitates the reduction of freedom, free choice in consciousness itself, since the ideological component itself often displaces the substantive essence of the individual's consciousness. The image of the world, its structure and features of functioning allow the preservation of the characteristics of repressed consciousness in the structure of the professional image of the world of a future translator, while generating actions, which have the aim at reflecting the professional activity of the specialist. However, these components of the image of the world of a future translator have the ability to self-renew, self-model, to amplify cross-cultural and spiritual processes that occur in a social life, always find their reflection in the formation of the professional image of the world of a future translator.

Translational consciousness, in our opinion, is such a functional characteristic of a human brain, the essence of which lies in the adequate, generalized, purposeful and external reflection of the external world, in the analysis of the acquired personally and professionally significant experience, as well as in contrasting the objective world with oneself as a subject of cognitive activity and interaction. Thus, the translational consciousness of an individual consists in the person's ability to emotionally assess the surrounding reality and in the awareness of what is happening in the paradigm of his external and internal world.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

Максименко С., Ткач Б., Литвинчук Л., Онуфрієва Л. Нейропсихолінгвістичне дослідження політичних гасел із зовнішньої реклами. *Psycholinguistics. Психолінгвістика. Психолингвистика.* Переяслав-Хмельницький, 2019. Вип. 26(1). С. 246–264. https://doi: 10.31470/2309-1797-2019-26-1-246-264. URL: https://psycholing-journal.com/index.php/journal/article/view/715

Alexandrov A.A., Boricheva D.O., Pulvermüller F., Shtyrov Y. Strength of word-specific neural memory traces assessed electrophysiologically. *PLoS ONE.* 2011. P. 2–29. URL: https://doi.org/10.1371/journal.pone.0022999.

Aleksandrov A.A., Memetova K.S., Stankevich L.N. Referent's Lexical Frequency Predicts Mismatch Negativity Responses to New Words Following Semantic Training. *Journal of Psycholinguistic Research.* Vol. 49. 2020. P. 187–198. URL: https://doi.org/10.1007/s10936-019-09678-3.

Batel E. Context Effect on L2 Word Recognition: Visual Versus Auditory Modalities. *Journal of Psycholinguist Research.* 2020. Vol. 49. P. 223–245. URL: https://doi.org/10.1007/s10936-019-09683-6.

Blagovechtchenski E., Gnedykh D., Kurmakaeva D., Mkrtychian N., Kostromina S., Shtyrov Y. Transcranial direct current stimulation (tDCS) of Wernicke's and Broca's areas in studies of language learning and word acquisition. *Journal of Visualized Experiments.* 2019. P. 37–59. URL: https://doi.org/10.3791/59159.

Booth J.R., MacWhinney B., Harasaki Y. Developmental differences in visual and auditory processing of complex sentences. *Child Development.* Vol. 71(4). 2000. P. 981–1003.

Caramazza A., Laudanna A., Romani C. Lexical access and inflectional morphology. *Cognition.* Vol. 28(3). 1988. P. 297–332.

Chen Q. Metacomprehension Monitoring Accuracy: Effects of Judgment Frames, Cues and Criteria. *Journal of Psycholinguistic Research.* 2022. № 51(3). P. 485–500. URL: https://doi.org/10.1007/s10936-022-09837-z

Cilibrasi L., Stojanovik V., Riddell P., Saddy D. Sensitivity to Inflectional Morphemes in the Absence of Meaning: Evidence from a Novel Task. *Journal of Psycholinguist Research.* Vol. 48. 2019. P. 747–767. URL: https://doi.org/10.1007/s10936-019-09629-y.

Ivashkevych Ed., Koval I. Psychological Principles of Organization of the DeductiveProcess at the English Lessons at Secondary Schools. *Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології».* Кам'янець-Подільський, 2020. Вип. 50. С. 31–52. URL: https://doi.org/10.32626/2227-6246.2020-50.31-52.

Ivashkevych Er. Psychological Paradigm of the Implementation of Awakening-Motivational, Analytical-Synthetic and Executive Phases into the Process of Translation Activity. *Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології».* Кам'янець-Подільський, 2023. Вип. 61. С. 30–50. URL: https://doi.org/10.32626/2227-6246.2023-61.30-50.

Mykhalchuk N., Bihunova S. The verbalization of the concept of "fear" in English and Ukrainian phraseological units. *Cognitive Studies | Études cognitives*. Варшава (Польща), 2019. С. 11. URL: https://doi.org/10.11649/cs.2043.

Mykhalchuk N., Ivashkevych Er. Psycholinguistic Characteristics of Secondary Predication in Determining the Construction of a Peculiar Picture of the World of a Reader. *Psycholinguistics. Психолінгвістика. Психолингвистика*. Переяслав-Хмельницький, 2019. Вип. 25(1). С. 215–231. URL: https://doi.10.31470/2309-1797-2019-25-1-215-231.

Mykhalchuk N., Onufriieva L. Psychological Analysis of Different Types of Discourse. *Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології».* Кам'янець-Подільський, 2020. Вип. 50. С. 188–210. URL: https://doi.org/10.32626/2227-6246.2020-50.188-210.

Mykhalchuk N., Plakhtii A., Panchenko O., Ivashkevych Ed., Hupavtseva N. & Chebykin O. Concept «ENGLAND» and its Subconcepts in the Consciousness of Ukrainian Students. *PSYCHOLINGUISTICS.* Переяслав, 2023. Vol. 34(2). P. 6–47. URL: https://doi.org/10.31470/2309-1797-2023-34-2-6-47.

REFERENCES

Maksymenko, S., Tkach, B., Lytvynchuk, L. & Onufriieva, L. (2019). Neiropsykholinhvistychne doslidzhennia politychnykh hasel iz zovnishnoi reklamy – A neuropsycholinguistic research of political slogans from outdoor advertising. *Psycholinguistics. Psykholinhvistyka. Psiholingvistika – Psycholinguistics. Psycholinguistics. Psycholinguistics*, 26(1), 246–264. https://doi.10.31470/2309-1797-2019-26-1-246-264. Retrieved from https://psycholing-journal.com/index.php/journal/ article/view/715.

Alexandrov, A.A., Boricheva, D.O., Pulvermüller, F. & Shtyrov, Y. (2011). Strength of word-specific neural memory traces assessed electrophysiologically. *PLoS ONE,* 2–29. Retrieved from https://doi.org/10.1371/journal.pone.0022999.

Aleksandrov, A.A., Memetova, K.S. & Stankevich, L.N. (2020). Referent's Lexical Frequency Predicts Mismatch Negativity Responses to New Words Following Semantic Training. *Journal of Psycholinguistic Research,* 49, 187–198. Retrieved from https://doi.org/10.1007/s10936-019-09678-3.

Batel, E. (2020). Context Effect on L2 Word Recognition: Visual Versus Auditory Modalities. *Journal of Psycholinguist Research,* 49, 223–245. Retrieved from https://doi.org/10.1007/s10936-019-09683-6.

Blagovechtchenski, E., Gnedykh, D., Kurmakaeva, D., Mkrtychian, N., Kostromina, S. & Shtyrov, Y. (2019). Transcranial direct current stimulation (tDCS) of Wernicke's and Broca's areas in studies of language learning and word acquisition. *Journal of Visualized Experiments,* 37–59. Retrieved from https://doi.org/10.3791/59159.

Booth, J.R., MacWhinney, B. & Harasaki, Y. (2000). Developmental differences in visual and auditory processing of complex sentences. *Child Development,* 71(4), 981–1003.

ISSN 2518-7503 E-ISSN 2708-1400. Поширюється за ліцензією CC-BY 4.0

Caramazza, A., Laudanna, A. & Romani, C. (1988). Lexical access and inflectional morphology. *Cognition,* 28(3), 297–332.

Chen, Q. (2022). Metacomprehension Monitoring Accuracy: Effects of Judgment Frames, Cues and Criteria. *Journal of Psycholinguistic Research,* 51(3), 485–500. Retrieved from https://doi.org/10.1007/s10936-022-09837-z

Cilibrasi, L., Stojanovik, V., Riddell, P. & Saddy, D. (2019). Sensitivity to Inflectional Morphemes in the Absence of Meaning: Evidence from a Novel Task. *Journal of Psycholinguist Research,* 48, 747–767. Retrieved from https://doi.org/10.1007/s10936-019-09629-y.

Ivashkevych, Ed. & Koval, I. (2020). Psykholohichni pryntsypy orhanizatsii deduktyvnoho protsesu na urokakh anhliiskoi movy v zakladakh serednoi osvity – Psychological Principles of Organization of the DeductiveProcess at the English Lessons at Secondary Schools. *Zbirnyk naukovykh prats «Problemy suchasnoi psykholohii» – Collection of research papers "Problems of modern psychology",* 50, 31–52. Retrieved from https://doi.org/10.32626/2227-6246.2020-50.31-52

Ivashkevych, Er. (2023). Psychological Paradigm of the Implementation of Awakening-Motivational, Analytical-Synthetic and Executive Phases into the Process of Translation Activity. *Zbirnyk naukovykh prats «Problemy suchasnoi psykholohii» – Collection of research papers "Problems of modern psychology",* 61, 30–50. Retrieved from https://doi.org/10.32626/2227-6246.2023-61.30-50

Mykhalchuk, N. & Bihunova, S. (2019). The verbalization of the concept of "fear" in English and Ukrainian phraseological units. *Cognitive Studies | Études cognitives*, Warsaw (Poland), 11. Retrieved from https://doi.org/10.11649/cs.2043.

Mykhalchuk, N. & Ivashkevych, Er. (2019). Psycholinguistic Characteristics of Secondary Predication in Determining the Construction of a Peculiar Picture of the World of a Reader. *Psycholinguistics. Психолінгвістика. Психолингвистика – Psycholinguistics. Psycholinguistics. Psycholinguistics*, 25(1), 215–231. Retrieved from https://doi.10.31470/2309-1797-2019-25-1-215-231.

Mykhalchuk, N. & Onufriieva, L. (2020). Psykholohichnyi analiz riznykh typiv dyskursu – Psychological Analysis of Different Types of Discourse. *Zbirnyk naukovykh prats «Problemy suchasnoi psykholohii» – Collection of research papers "Problems of modern psychology",* 50, 188–210. Retrieved from https://doi.org/10.32626/2227-6246.2020-50.188-210.

Mykhalchuk, N., Plakhtii, A., Panchenko, O., Ivashkevych, Ed., Hupavtseva, N. & Chebykin, O. (2023). Concept «ENGLAND» and its Subconcepts in the Consciousness of Ukrainian Students. *PSYCHOLINGUISTICS,* 34(2), 6–47. Retrieved from https://doi.org/10.31470/2309-1797-2023-34-2-6-47.

АМПЛІФІКАЦІЯ ПЕРЕКЛАДАЦЬКОЇ СВІДОМОСТІ ТА ОБРАЗУ СВІТУ МАЙБУТНЬОГО ПЕРЕКЛАДАЧА

Ернест Івашкевич
кандидат психологічних наук, доцент,
докторант Університету Григорія Сковороди в Переяславі
https://orcid.org/0000-0001-7219-1086

DOI https://doi.org/10.35619/prap_rv.vi26.487

Анотація. *В статті зазначено, що перекладацька свідомість можна зрозуміти лише з урахуванням того логічного змісту, який буде проаналізовано (орієнтація на формальну*

правильність і несуперечливість висловлювань фахівця), науковості або простоти тексту, який перекладається, з опорою на відповідність досвіду і логіки фахівця, гуманітарно та демократично прийнятно, тобто ніби «піднімаючись» над змістом тексту, який перекладається, що також великою мірою дозволяє осмислити весь перекладений текст із опорою на ідеали, ідеальне сприйняття змісту тексту. Саме у цьому разі в змісті перекладацької свідомості явно простежується провідна роль образу світу перекладача щодо того тексту, який перекладається, а також стосовно тих засобів, які використовуються фахівцем з метою здійснення адекватного перекладу. В даному разі ми будемо говорити щодо актуалізації певного так званого ідеального змісту перекладацької свідомості, що дозволяє нам говорити щодо актуалізації так званої сенсорної свідомості, проте провідну роль в ній належатиме її метарефлексивним компонентам.

Визначено, що саму по собі перекладацьку свідомість ми розуміємо як феномен щодо детермінації феноменологічної її сутності явищ нефеноменологічними причинами, що актуалізує різнорівневість та багатошаровість опису перекладацької свідомості, дозволяє пояснити її функціонування на чотирьох таких рівнях: феноменологічному (актуалізація потрібних образів, емоцій, які дозволяють фахівцеві перекласти певний текст); психосоціальний (врахування особливостей соціального оточення, для якого здійснюється переклад); рефлексивний (врахування особливостей відрефлексування діяльності фахівцем); когнітивний (адекватність або неадекватність перекладацької діяльності як такої).

Доведено, що на становлення професійного образу світу майбутнього перекладача великою мірою впливає ідеологізація свідомості, яка фасилітує зменшення свободи, свободного вибору у самій свідомості, оскільки сама по собі ідеологічна складова нерідко витісняє змістову сутність свідомості індивіда. Образ світу, його структура і особливості функціонування дозволяють зберігати в структурі професійного образу світу майбутнього перекладача властивості витісненої свідомості, породжуючи при цьому дії, спрямовані на відрефлексування професійної діяльності фахівця. Проте, ці компоненти образу світу мають здатність до самовідновлення, самомоделювання, до ампліфікації кроскультурних і духовних процесів, які відбуваються в соціальномсу житті, завжди знаходять своє відображення на формування професійного образу світу майбутнього перекладача.

Перекладацька свідомість, на нашу думку, є такою функціональною характеристикою головного мозку людини, сутність якої полягає в адекватному, узагальненому, цілеспрямованому та зовнішньому відображенні зовнішнього світу, в аналізі набутого особистісно та професійно значущого досвіду, а також у протиставленні об'єктивного світу собі як суб'єкту пізнавальної діяльності та взаємодії. Таким чином, перекладацька свідомість окремо взятої особистості полягає в здатності людини до емоційної оцінки оточуючої дійсності та в усвідомленні того, що саме відбувається в парадигмі її зовнішнього і внутрішнього світу.

Ключові слова: *перекладацька свідомість, образ світу, пізнавальна діяльність, взаємодія, особистісно значущий досвід, професійно значущий досвід.*

Стаття надійшла до редакції 25.04.2026
Стаття прийнята до друку 7.05.2026
Стаття опублікована 30.05.2026

ISSN 2518-7503 E-ISSN 2708-1400. Поширюється за ліцензією CC-BY 4.0

УДК 159.942:355.422(477)

Король Олена
старший викладач
ВСП «Рівненський економіко-
технологічний фаховий коледж
Національного університету
водного господарства та природокористування»
https://orcid.org/0009-0007-3951-8201

DOI https://doi.org/10.35619/prap_rv.vi26.491

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ПСИХОЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ НА НАВЧАЛЬНУ ДІЯЛЬНІСТЬ ЗДОБУВАЧІВ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Анотація. *У статті розглянуто проблему впливу психоемоційних станів на навчальну діяльність здобувачів фахової передвищої освіти в умовах війни. Підкреслено, що тривале перебування молоді у стресогенних ситуаціях, спричинених воєнними діями та соціальними трансформаціями, призводить до зростання тривожності, депресивних проявів, емоційного виснаження, що негативно позначається на мотивації та результативності навчання. Здійснено аналіз наукових праць, у яких психоемоційні стани визначаються як цілісна характеристика психічної діяльності, що охоплює когнітивні, емоційні та поведінкові процеси, а їх динаміка безпосередньо впливає на успішність освітньої діяльності. Висвітлено специфіку проявів негативних станів у студентів юнацького віку, зокрема синдром емоційного вигорання, астенізацію адаптаційних механізмів, проблеми зі сном та концентрацією уваги, що посилюються в умовах війни та постковідних ускладнень. Зроблено висновок про необхідність розробки та впровадження програм психокорекції й психоедукації, спрямованих на оптимізацію емоційного реагування, розвиток емоційного інтелекту та формування внутрішніх психічних резервів здобувачів освіти. Перспективним визначено інтегративний підхід, що поєднує когнітивно-поведінкові методи, арт- та тілесно-орієнтовану терапію, міні-лекції, які сприяють підвищенню емоційної стійкості та ефективності навчальної діяльності молоді в кризових умовах.*

Ключові слова: *емоційний стан, психологічний стан, психоемоційний стан, здобувачі фахової передвищої освіти, навчальна діяльність, умови війни.*

Постановка проблеми. Вплив психотравмуючих чинників, бойових дій на населення внаслідок широкомасштабного вторгнення російської федерації в Україну характеризується зростанням фрустраційної напруги, використанням дезадаптаційних форм поведінки, загостренням міжособистісних конфліктів, обмеженням сфери контактів, зниження рівня працездатності, підвищенням дратівливості, проявами депресивних станів тощо, що негативно позначається на психічному здоров'ї. Через тривале перебування в нестабільних та нестійких стресових умовах сучасного суспільства спостерігається різке зростання кількості людей різного віку з стійкими негативними психоемоційними станами.

При цьому особливого значення набуває проблема відображення таких станів на молодь, яка навчається в закладах фахової передвищої освіти, оскільки саме в юнацькому віці, в тому числі в процесі навчальної діяльності, інтенсивно розвивається особистість, формуються її інтелектуальна, мотиваційна сфера, емоційно-вольові кості, відбувається закріплення системи ціннісних орієнтацій, індивідуальне та професійне самовизначення в життєвому просторі. Адже стреси військового часу мають негативний вплив, що

супроводжується перевтомою, тривожністю, неспокоєм, пригніченістю, впливають не лише на людей, що перебувають в зоні, наближеній до бойових дій, але й на тих, хто проживає в тилових регіонах внаслідок перманентної травматизації на загальносоціальному рівні.

Відтак розуміння особливостей впливу психоемоційних станів на навчальну діяльність здобувачів фахової передвищої освіти є необхідною умовою створення сприятливих умов для реалізації молоддю свого творчого потенціалу, задатків та здібностей в повні мірі для успішності в підготовці до майбутньої професійної діяльності.

Виокремлена проблема є предметом вивчення в різних аспектах зарубіжними та вітчизняними науковцями.

Аналіз останніх досліджень з проблеми. Виокремлена проблема є предметом вивчення в різних аспектах зарубіжними та вітчизняними науковцями. Навчальну діяльність студентів досліджують Веселовський, Заніздра, Зінченко, Іванов, Климчук, Кузнецов, Кузнецов, Пермінова, Фоменко та ін. Перебігу психоемоційних станів особистості здобувачів освіти юнацького віку присвячені праці Александрова (2019), Гапонової, Кіяшко, Комар, Макарчук, Носенко, Павлик, Прохоровова, Розова, Савицької та та ін.

Наукові праці підтверджують детермінуючий вплив психоемоційних станів на навчальну діяльність здобувачів освіти, в тому числі фахової передвищої, зокрема пов’язують його з чинниками внутрішнього та зовнішнього характеру, які специфічно проявляються в умовах війни.

Мета статті. Обґрунтувати теоретико-методологічні основи проблеми впливу психоемоційних станів на навчальну діяльність здобувачів фахової передвищої освіти в умовах війни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Психоемоційні стани, що є періодичними змінами в емоційному стані особистості, проявляються як реакція на різні впливи навколишнього середовища, а також на життєві обставини, в яких перебуває особистість. Такі стани, як і інші психічні явища, виступають внутрішніми переживаннями та ідеями, що містяться в свідомості людини, а також можуть існувати на рівні несвідомого пласту психіки.

Науковці зазначають, що психоемоційні стани можуть проявлятися як різні психічні процеси: емоційні, вольові, пізнавальні (Александров, 2019; Ігумнова, 2015; Ковальчук, 2022). Дослідники вказують на те, що психоемоційні стани характеризуються та відрізняються один від одного триваліcтю та глибиною, тимчасовістю та змінністю одного на інший. Не дивлячись на науковий інтерес до проблеми психоемоційних станів в психологічній науці, чіткого та однозначного тлумачення поняття «психоемоційний стан» не існує. В дослідженнях вчених використовується різня термінологія, серед яких домінують такі, як «психічний стан», «психологічний стан», «емоційний стан».

Згідно теоретичного аналізу поняття «психічні стани» та наукових підходів до вивчення феномену у фаховій літературі, здійсненого Науменко (2023), визначення відрізняються різноманітними тлумаченнями та одночасно за змістом доповнюють один одного. У дослідженні психічних станів як наукової психологічної проблеми, здійсненому Кузнецовим та колег (Кузнецов, Фоменко & Кузнецов, 2015), було надано низку тлумачень поняття «психічний стан»: це тимчасовий функціональний рівень психіки, що відбиває взаємодію впливу внутрішнього середовища організму або зовнішніх чинників та визначає спрямованість перебігу психічних процесів у певний момент і вияв психічних властивостей людини; інтегральна характеристика психіки в конкретний момент; системна реакція психіки людини на зміни умов; тло, на якому розгортається психічна діяльність і спрямованість психічної активності особистості (Варій, 2009); це цілісне утворення психічної діяльності, що відображає момент стійкості

ISSN 2518-7503 E-ISSN 2708-1400. Поширюється за ліцензією CC-BY 4.0

та специфічності перебігу психічних процесів, як форму реагування, та відбиває ставлення особистості до власних психічних явищ у певний момент часу за певних умов (Кириленко, 2007).

При визначення категорії емоційного стану особистості слід брати до уваги те, що він є цілісною характеристикою емоційної діяльності у визначений проміжок часу, яка відзначається своєрідністю перебігу психічних процесів, залежно від явищ і предметів дійсності, які відображаються, із врахуванням психічних властивостей особистості та її попереднього стану. При цьому емоційний стан включає не лише емоцію, яка виникає, але й всі інші прояви, які з'являються разом із нею в інших сферах психіки особистості (соматичний, поведінковий, пізнавальний). Таким чином, згідно з висновками Гаврилькевича та Фірстової, якщо емоцією можна вважати психічне явище, яке існує в межах емоційної сфери особистості, то емоційний стан – це «…психосоматичне явище, яке охоплює всю особистість як цілісну систему» (Гаврилькевич & Фірстова, 202:, 45).

За результатами аналізу наукових праць психоемоційний стан можна охарактеризувати як «…цілісну основу психічної діяльності індивіда протягом певного періоду, яка відображає протікання психічних процесів залежно від сприйняття предметів та явищ, попередніх станів та особливостей особистості» (Вавринів & Христук, 2023: 12). На думку Титовича, оскільки психоемоційні стани є цілісною характеристикою психічної діяльності у визначений період часу, вони виступають у трьох загальних вимірах (мотиваційно-спонукальному, емоційно-оцінювальному, активаційно-енергетичному) та характеризуються такими показниками, як цілісність, рухливість, відносна стійкість, взаємозв'язок з психічними процесами та властивостями особистості, індивідуальна своєрідність, типовість, полярність, крайня різноманітність (Титович, 2017, 185): цілісність – психоемоційні стани характеризують психічно діяльність загалом в певний проміжок часу та відзначаються конкретною взаємодією всіх компонентів психіки; рухливість – мінливість психоемоційних станів, наявність стадій перебігу (початок, динаміка, завершення); відносна стійкість – динаміка психоемоційних станів є менш вираженою, аніж психічних процесів, що підкреслює їх роль в якості «будівельного матеріалу» у формуванні якостей особистості, насамперед характеру; полярність – наявність протилежності до кожного психоемоційного стану (впевненість-невпевненість, тривожність-спокій, активність-пасивність та ін.)

Як зазначає Труляєв, вся сукупність різноманітних психоемоційних станів здобувачів освіти, як результат когнітивної оцінки життєвих ситуацій, що є похідним від таких ситуацій та їх суб'єктивної інтерпретації, є «…сигналом для здійснення змін поведінки, пошуку заходів щодо недопущення або зміни небажаного для індивіда перебігу подій» (Труляєв, 2013: 659). Відповідно емоції та стани, які виникають в результаті когнітивного оцінювання ситуації навчальної діяльності (в тому числі її складових), впливає на структуру процесу мислення й змінює його характеристики, що має вплив на результати процесу навчання. При цьому досягнення чи невдачі в свою чергу породжують нові емоційні переживання через відображення в наступних когнітивних оцінках. Особливої актуальності вплив психоемоційних станів на навчальну діяльність набуває в умовах війни.

На сьогоднішній день, за результатами досліджень сучасних науковців можливо стверджувати, що найбільш поширеними негативними проявами психоемоційних станів українців внаслідок війни є депресія, тривожність, проблеми зі сном, неконтрольована агресія, суїцидальні думки та багато інших, які супроводжуються переживаннями втрати ідентичності, домівки, близьких і рідних. Під особливою увагою знаходиться категорія молоді, яка здобуває фахову передвищу освіту, оскільки в ранньому юнацькому віці все ще залишається підвищена тривожність, схильність до депресивних станів, що пов'язано зі зміною умов життя, вибору орієнтирів подальшого розвитку, із сумнівами щодо

правильності вибору професії тощо. Емоційна сфера юнаків та юнок, згідно думки Сергєєнкової, характеризується двома основними джерелами переживань: спілкуванням з однолітками та навчанням (Сергєєнкова, 2018: 245).

Навчальна діяльність в умовах війни стала не лише викликом для системи совіти України, але й для кожного з її суб'єктів, адже стрес, пов'язаний із початком широкомасштабного вторгнення росії додався до негативних психоемоційних станів, які переживало населення України (в тому числі здобувачі освіти) внаслідок пандемії COVID-19, введення локдауну, переведення системи освіти з традиційної форми в дистанційний та змішаний режим, термінове опанування новітніми інформаційними технологіями. Також у багатьох осіб внаслідок перенесеного COVID-19, спостерігалися такі постковідні ускладнення, як «…погане запам'ятовування, погіршення концентрації уваги, важкість у формулюванні думки, апатія, тривожність. Всі ці стани подібні до змін в головному мозку під дією хронічного стресу» (Михайлищин, Сухан & Анталовці, 2023: 28; Pavlenko V., et al., 2021).

Навчання молоді в закладах фахової освіти, як зауважує Розов, супроводжується підвищеною нервово-психічною напругою, хронічною втомою, підвищеною тривожністю, емоційним ти інформаційним стресом і іншими факторами, що дуже часто є причиною виникнення стану перенапруги та астенізації адаптаційних механізмів, які виснажують функціональні резерви психіки, знижують працездатність тощо. Відповідно це може викликати «…появу різноманітних патологічних синдромів, найпоширенішим з яких є психосоматичні, а також неврози, захворювання органів дихання, серцево-судинної системи, системи органів травлення та ін. Дослідження показують, що всі основні хвороби виникають і розвиваються саме під час навчання у вищих навчальних закладах» (Розов, 2005: 34; Pavlenko V., et al., 2022).

Негативний вплив війни на молодь України характеризується, згідно з висновками Павлик, тим, що за умов «…деструктивної кризи, стресів, економічних, соціально-психологічних та духовно-моральних факторів різко зростає відсоток молоді, яка страждає на нервово-психічні розлади та невротичні стани» (Павлик, 2013: 49). Відтак особистість що розвивається за невротичним типом, має додаткові психологічні проблеми, окрім сприяння конструктивному спілкуванню, які мають додатковий вплив на поглиблення невротизації. Навчання в умовах війни також часто призводить до синдрому емоційного вигорання через велику сукупність різних факторів, до яких Кіяшко та Царькова (2014) відносять, окрім екзистенційних страхів смерті, що є причиною дефіцитарних станів у контексті психічного здоров'я: надмірне навчальне навантаження; нецікавість навчальних предметів; труднощі в процесі навчання; проблеми в міжособистісній взаємодії; розчарування в обраній професії; низький рівень самооцінки своїх професійних навичок; невпевненість у можливостях самореалізації.

Вказані причини можуть призводити до відчуття власного безсилля, розгубленості, втрати енергії, особливо серед тих здобувачів освіти, які відрізняються високим рівнем домагань та ставлять до себе завищені вимоги. Такі негативні стани, пов'язані з процесом навчання, що супроводжуються уповільненням реалізації інтелектуального та емоційного потенціалу, надлишковою тілесною напруженістю та ін., можуть спровокувати розвиток психосоматичних захворювань та призупинення особистісного зростання, а в деяких випадках – регрес особистості студентів. Також, внаслідок переживання навчального стресу можуть виникати труднощі із розумінням та засвоєнням нових знань, що відображається на академічній успішності. Сучасні науковці, які досліджують особливості навчальної діяльності здобувачів фахової передвищої та вищої освіти, вбачають у емоційному вигоранні студентів емоційне, фізичне та психічне виснаження як стійкий стан, що включає також зниження рівня досягнень в навчальній діяльності та особистісне відчуження.

ISSN 2518-7503 E-ISSN 2708-1400. Поширюється за ліцензією CC-BY 4.0

Висновки і перспективи подальших розвідок. Таким чином, психоемоційні стани мають беззаперечний вплив на всі компоненти структури навчальної діяльності, оскільки емоційні та когнітивні процеси знаходяться в нерозривному зв'язку; емоції посилюють інтелектуальну діяльність, а афект може її гальмувати через виникнення непередбачуваної неконтрольованої поведінки; емоційні процеси визначають сприйняття інформації та керують думками. Також позитивні переживання сприяють розвитку навчальної мотивації через ставлення до навчання й майбутньої професії, адже емоції виконують функції спонукання, оцінювання та стимулювання до певної дії. Перспективи подальших розвідок щодо окресленої проблеми вбачаються у розробці та апробації програми корекції психоемоційного стану здобувачів фахової передвищої освіти в умовах війни як фактору впливу на їх навчальну діяльність.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

Александров, Ю. В. (2019). Теоретичні аспекти дослідження гендерних особливостей емоційних станів в юнацькому віці. *Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки фахівців в умовах сучасного освітнього простору: матер. V наук.-практ. інтернет-конф. (Харків, 26 квіт. 2019).* Харків: ХДАФК, 5-9.

Вавринів, О. & Христук, О. (2023). Дослідження психоемоційних станів особистості під впливом стресогенних факторів. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ (серія психологічна),* 2, 11-15. https://doi.org/10.32782/2311-8458/2022-2-2

Варій, М. Й. (2009). *Загальна психологія: підр. [для студ. вищ. навч. закл.]. [3-тє вид.* К.: Центр учбової літератури.

Гаврилькевич, В. & Фірстова, О. (2023) Емоційні стани особистості: теоретичне дослідження феномену. *Науковий журнал «Психологічні травелоги»,* 2, 41-50. https://doi.org/10.31891/PT-2023-2-15

Ігумнова, О. Б. (2015). Формування та виокремлення комплексів психічних станів особистості. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки,* 1 (46), 142-149.

Кириленко, Т. С. (2007). *Психологія: емоційна сфера особистості*: *навч. посіб.* Київ: Либідь.

Кіяшко, О. О. & Царькова, О. В. (2014). Емоційне вигорання та вплив на процес професійного становлення студентів майбутніх практичних психологів. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки.* 45 (69), 144-149.

Ковальчук, З. Я. (2022). Негативні психічні стани військовослужбовців, що отримали бойовий стрес. *Актуальні проблеми екстремальної та кризової психології : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції* / відп. ред. Коваль В. О. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 27–31.

Кузнецов, М. А., Фоменко, К. І. & Кузнецов, О. І. (2015). *Психічні стани студентів у процесі навчально-пізнавальної діяльності.* Харків: ХНПУ, 2015. 338 с.

Левченко, Т. І. (2009). Навчання як діяльність. *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка : збірник наукових праць,* 3 (27), 124-128.

Михайлишин, У. Б., Сухан, В. С. & Анталовці, О. В. (2023). Психологічний стан здобувачів вищої освіти в період воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Психологія.* 2, 27-33. https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2023.2.5

Науменко, Н. (2023). Наукові підходи вивчення психічних станів у фаховій літературі. *Вчені записки Університету «КРОК»,* 3 (71), 184-192. https://doi.org/10.31732/2663-2209-2022-71-184-192

Павлик, Н. (2013). Невротичний характер як фактор порушення соціалізації особистості в юнацькому віці. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія. Педагогіка. Соціальна робота,* 1, 47–51.

Розов, В. (2005). Адаптивні антистресові психотехнології: Навч. посібг. К.: Кондор. 278 с

Сергєєнкова, О. П. (2018). Дослідження емоційної сфери в юнацькому віці. *Теорія і практика сучасної психології*, 3, 243–247.

Титович, А. (2017). Психічний стан як характеристика психічної діяльності спортсмена. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології,* 5 (69), 183-193.

Труляєв, Р. О. (2013). Емоційний стан учня як складова психологічного механізму впливу позитивних цінностей педагога на навчальну успішність. *Актуальні проблеми психології. Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України,* 23 (10), 657-667.

Pavlenko, V., Kurapov, A., Drozdov, A., Korchakova, N., Reznik A. & Isralowitz, R. (2021) COVID-19 Fear Association with Ukrainian “Help Profession” Student Mental Health, Substance Use, and Resilience” *Journal of Loss and Trauma* https://doi.org/10.1080/15325024.2021

Pavlenko, V., Kurapov, A., Drozdov, A., Korchakova N., Reznik, A., Isralowitz. R. (2022). Mental Health and Substance Use Among Ukrainian “Help Profession” Students During the COVID 19 Pandemic International. *Journal of Mental Health and Addiction.* https://doi.org/10.1080/15325024.2022.2105482

REFERENCES

Aleksandrov, Yu. V. (2019). Teoretychni aspekty doslidzhennia hendernykh osoblyvostei emotsiinykh staniv v yunatskomu vitsi. Aktualni pytannia teorii ta praktyky psykholoho-pedahohichnoi pidhotovky fakhivtsiv v umovakh suchasnoho osvitnoho prostoru: mater. V nauk.-prakt. internet-konf. (Kharkiv, 26 kvit. 2019). Kharkiv: KhDAFK, 5-9. [in Ukrainian].

Vavryniv, O. & Khrystuk, O. (2023). Doslidzhennia psykhoemotsiinykh staniv osobystosti pid vplyvom stresohennykh faktoriv. Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav (seriia psykholohichna), 2, 11-15. [in Ukrainian].

Varii, M. Y. (2009). Zahalna psykholohiia: pidr. [dlia stud. vyshch. navch. zakl.].[3-tie vyd. K.: Tsentr uchbovoi literatury. [in Ukrainian].

Havrylkevych, V. & Firstova, O. (3023) Emotsiini stany osobystosti: teoretychne doslidzhennia fenomenu. Naukovyi zhurnal «Psykholohichni travelohy», 2, 41-50. [in Ukrainian]. https://doi.org/10.31891/PT-2023-2-15

Ihumnova, O. B. (2015). Formuvannia ta vyokremlennia kompleksiv psykhichnykh staniv osobystosti. Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P.Drahomanova. Seriia 12: Psykholohichni nauky, 1 (46), 142-149. [in Ukrainian].

Kyrylenko, T. S. (2007). Psykholohiia: emotsiina sfera osobystosti: navch. posib. Kyiv: Lybid.

Kiiashko, O. O. & Tsarkova, O. V. (2014). Emotsiine vyhorannia ta vplyv na protses profesiinoho stanovlennia studentiv maibutnikh praktychnykh psykholohiv. Naukovyi chasopys NPU im. M. P. Drahomanova. Seriia 12. Psykholohichni nauky. 45 (69), 144-149. [in Ukrainian].

Kovalchuk, Z. Ya. (2022). Nehatyvni psykhichni stany viiskovosluzhbovtsiv, shcho otrymaly boiovyi stres. Aktualni problemy ekstremalnoi ta kryzovoi psykholohii : zbirnyk tez Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii / vidp. red. Koval V. O. Dnipro : Dniprop. derzh. un-t vnutr. sprav, 27–31. [in Ukrainian].

ISSN 2518-7503 E-ISSN 2708-1400. Поширюється за ліцензією CC-BY 4.0

Kuznetsov, M. A., Fomenko, K. I. & Kuznetsov, O. I. (2015). Psykhichni stany studentiv u protsesi navchalno-piznavalnoi diialnosti. Kharkiv: KhNPU, 2015. 338 s. [in Ukrainian].

Levchenko, T. I. (2009). Navchannia yak diialnist. Visnyk NTUU «KPI». Filosofiia. Psykholohiia. Pedahohika : zbirnyk naukovykh prats, 3 (27), 124-128. [in Ukrainian].

Mykhailyshchyn, U. B., Sukhan, V. S. & Antalovtsi, O. V. (2023). Psykholohichnyi stan zdobuvachiv vyshchoi osvity v period voiennoho stanu. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia Psykholohiia. 2, 27-33. [in Ukrainian]. https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2023.2.5

Naumenko, N. (2023). Naukovi pidkhody vyvchennia psykhichnykh staniv u fakhovii literaturi. Vcheni zapysky Universytetu «KROK», 3 (71), 184-192. https://doi.org/10.31732/2663-2209-2022-71-184-192 [in Ukrainian].

Pavlyk, N. (2013). Nevrotychnyi kharakter yak faktor porushennia sotsializatsii osobystosti v yunatskomu vitsi. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Psykholohiia. Pedahohika. Sotsialna robota, 1, 47–51. [in Ukrainian].

Rozov, V. (2005). Adaptyvni antystresovi psykhotekhnolohii: Navch. posibh. K.: Kondor. 278 s.

Serhieienkova, O. P. (2018). Doslidzhennia emotsiinoi sfery v yunatskomu vitsi. Teoriia i praktyka suchasnoi psykholohii, 3, 243–247. [in Ukrainian].

Tytovych, A. (2017). Psykhichnyi stan yak kharakterystyka psykhichnoi diialnosti sportsmena. Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii, 5 (69), 183-193. [in Ukrainian].

Truliaiev, R. O. (2013). Emotsiinyi stan uchnia yak skladova psykholohichnoho mekhanizmu vplyvu pozytyvnykh tsinnostei pedahoha na navchalnu uspishnist. Aktualni problemy psykholohii. Zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohii imeni H.S.Kostiuka NAPN Ukrainy, 23 (10), 657-667. [in Ukrainian].

Pavlenko, V., Kurapov, A., Drozdov, A., Korchakova, N., Reznik A. & Isralowitz, R. (2021) COVID-19 Fear Association with Ukrainian “Help Profession” Student Mental Health, Substance Use, and Resilience” *Journal of Loss and Trauma* https://doi.org/10.1080/15325024.2021[in English].

Pavlenko, V., Kurapov, A., Drozdov, A., Korchakova N., Reznik, A., Isralowitz. R. (2022). Mental Health and Substance Use Among Ukrainian “Help Profession” Students During the COVID 19 Pandemic International. *Journal of Mental Health and Addiction.* https://doi.org/10.1080/15325024.2022.2105482 [in English].

PECULARITIES OF THE INFLUENCE OF PSYCHO-EMOTIONAL STATES ON THE EDUCATIONAL ACTIVITIES OF PROFESSIONAL PRE-HIGHER EDUCATION STUDENTS IN WAR CONDITIONS

Olena Korol
Senior Lecturer,
SSU “Rivne Professional College of Economics and Technologies, National University of Water and Environmental Engineering”
https://orcid.org/0009-0007-3951-8201

DOI https://doi.org/10.35619/prap_rv.vi26.491

Annotation. *This article examines how students' emotional and psychological states influence their educational activities in professional pre-higher education during wartime. Prolonged exposure to stress-inducing situations caused by military conflict and social upheaval*

leads to heightened anxiety, depressive symptoms, and emotional exhaustion, which severely undermine student motivation and academic performance. Drawing on an analysis of current literature, this study defines these emotional and psychological states as integral characteristics of mental activity encompassing cognitive, emotional, and behavioral processes that directly dictate educational success. Furthermore, the paper highlights specific negative manifestations in adolescents—such as burnout syndrome, weakened adaptation mechanisms, sleep disturbances, and cognitive concentration deficits—which have been intensified by both wartime conditions and post-COVID complications. The study concludes that there is an urgent need to develop and implement psychocorrectional and psychoeducational programs aimed at optimizing emotional responses, fostering emotional intelligence, and strengthening students' internal psychological resources. Finally, an integrative approach combining cognitive-behavioral methods, art and body-oriented therapies, and psychoeducational mini-lectures is proposed as a promising framework to enhance emotional resilience and academic efficacy under crisis conditions.

Keywords: *motional state, psychological state, psycho-emotional state, students of professional pre-higher education, educational activity, wartime conditions.*

Стаття надійшла до редакції 1.05.2026
Стаття прийнята до друку 16.05.2026
Стаття опублікована 30.05.2026

ISSN 2518-7503 E-ISSN 2708-1400. Поширюється за ліцензією CC-BY 4.0

УДК 159.942:159.955:159.922

Ліннік Юрій
кандидат філософських наук, доцент
кафедри суспільно – гуманітарних дисциплін
КЗВО "Рівненська медична академія"
https://orcid.org/0000-0002-0203-2714

Довгалець Оксана
кандидат історичних наук, доцент
кафедри суспільно – гуманітарних дисциплін
КЗВО "Рівненська медична академія"
https://orcid.org/0009-0004-5438-4801

DOI https://doi.org/10.35619/prap_rv.vi26.488

КОГНІТИВНІ МЕХАНІЗМИ ТРИВОЖНОСТІ: РОЛЬ РУМІНАЦІЇ ЯК МЕДІАТОРА ІНДИВІДУАЛЬНО – ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ

Анотація. *У статті розглядаються когнітивні механізми тривожності з акцентом на роль румінації як медіатора індивідуально-психологічних чинників. Румінація визначається як когнітивний процес повторюваного та нав'язливого зосередження на негативних думках і переживаннях, що виступає ключовим механізмом підтримання емоційного дистресу. Проаналізовано сучасні теоретичні підходи когнітивної та клінічної психології щодо розуміння румінації та її функціонування у структурі тривожних станів.*

Емпіричне дослідження проведено на вибірці 40 студентів КЗВО "Рівненська медична академія" із використанням комплексу психодіагностичних методик та методів кореляційного і медіаційного аналізу. Визначено індивідуально-психологічні чинники, пов'язані з румінацією, зокрема особливості емоційної регуляції, перфекціонізм, толерантність до невизначеності, самооцінка та негативний когнітивний стиль.

Емпірично встановлено, що румінація виконує медіаційну роль у взаємозв'язку між зазначеними індивідуально-психологічними чинниками та тривожністю. Отримані результати свідчать, що когнітивні особливості особистості впливають на рівень тривожності опосередковано через механізм румінації, яка виступає центральною ланкою формування тривожних станів.

Ключові слова: *румінація, тривожність, індивідуально-психологічні чинники, емоційна регуляція, перфекціонізм, толерантність до невизначеності, когнітивні процеси, медіація.*

Постановка проблеми. Актуальність дослідження когнітивних механізмів тривожності з акцентом на роль румінації як медіатора індивідуально-психологічних чинників зумовлена зростанням поширеності тривожних станів у сучасних умовах соціальної невизначеності, інформаційного перевантаження та хронічного стресу, а також посиленням інтересу до когнітивно-емоційних процесів, що визначають формування та підтримання емоційного дистресу (Фурман & Рева, 2021; Шуй, 2025).

Сучасні наукові підходи засвідчують, що тривожність є результатом складної взаємодії індивідуально-психологічних чинників, серед яких особливе місце посідають особливості емоційної регуляції, перфекціонізм, рівень толерантності до невизначеності, самооцінка та схильність до негативного когнітивного стилю (Бамбурак – Кречківська, 2024; Матюх, 2024). Зазначені характеристики визначають специфіку інтерпретації життєвих

подій, способи реагування на стресогенні ситуації та здатність особистості до адаптивного подолання труднощів. Водночас їх вплив на рівень тривожності не є прямолінійним, що актуалізує необхідність дослідження проміжних психологічних механізмів (Бамбурак – Кречківська, 2024; Павелків & Панащук, 2025).

У цьому контексті особливої значущості набуває румінація як форма повторюваного, нав'язливого зосередження на негативних думках і переживаннях, яка виступає одним із ключових когнітивних чинників підтримки емоційного дистресу (Августюк, 2024; Берестовська, 2024, Губа, 2025). Румінація посилює дезадаптивний вплив індивідуально-психологічних особливостей: зокрема, труднощі емоційної регуляції сприяють зацикленню на негативному досвіді (Шуй, 2025), перфекціоністичні тенденції підсилюють самокритичні роздуми (Матюх, 2024), низька толерантність до невизначеності провокує когнітивні "прокручування" можливих загроз (Павелків & Панащук, 2025), занижена самооцінка підтримує негативний зміст мислення, а негативний когнітивний стиль задає відповідні інтерпретаційні схеми (Жук, 2012).

Аналіз останніх досліджень з проблеми свідчить про глибокий інтерес до механізмів, що опосередковують виникнення тривожних станів, де особливе місце посідає румінація як специфічна форма мисленнєвої активності. У сучасних розвідках, зокрема у праці Бамбурак-Кречківської (2024), цей феномен розглядається як базовий складник суб'єктивного переживання особистості. Губа (2025) та Августюк (2026) слушно наголошують на необхідності розмежування рефлексії та румінації, оскільки остання виступає "мисленнєвою пасткою", що руйнує психічне здоров'я.

Проте, попри значну кількість праць, питання медіаційної природи румінації залишається висвітленим лише частково. Так, Августюк, Демидюк & Борисенко (2025) обґрунтовують роль румінації як модератора, що лише змінює силу зв'язку між емоційною регуляцією та стійкістю, але не пояснює самого внутрішнього процесу трансформації особистісних рис у тривогу. Аналогічно, у клінічних дослідженнях Августюк (2024) та Гільмана & Димченка (2025) акцент зміщено на кореляцію нав'язливих думок із ПТСР або хронічним болем, залишаючи поза увагою глибинну медіаційну ланку в структурі здорової особистості.

Роботи Павелківа & Панащук (2025), Шуй (2025) зосереджені переважно на професійній відповідальності та саморегуляції в межах діяльності, що дещо звужує розуміння румінації до ситуативного чинника. Навіть прикладні розробки Матюх (2024) щодо когнітивно-поведінкової корекції та теоретичні викладки Берестовської (2024) про терапію горя фокусуються на наслідках, а не на динамічній медіації індивідуально-психологічних властивостей.

Отже, більшість існуючих досліджень носять фрагментарний характер, розглядаючи румінацію або як симптом, або як побічний модератор. Поза увагою дослідників залишається її цілісна медіаційна роль як проміжної ланки, через яку індивідуально-психологічні чинники, зокрема особливості емоційної регуляції, перфекціонізм, толерантність до невизначеності, самооцінка та негативний когнітивний стиль, трансформуються у стійку тривожність. Саме цей дефіцит системних знань обумовлює актуальність нашого **дослідження**.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні та емпіричному вивченні когнітивних механізмів тривожності з акцентом на роль румінації як медіатора індивідуально-психологічних чинників — зокрема особливостей емоційної регуляції, перфекціонізму, толерантності до невизначеності, самооцінки та схильності до негативного когнітивного стилю — у формуванні рівня тривожності особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Румінація у сучасній психології розглядається як повторюване, пасивне й нав'язливе мислення, зосереджене на негативних переживаннях, їх причинах і наслідках (Августюк, 2024; Бамбурак – Кречківська, 2024; Губа,

ISSN 2518-7503 E-ISSN 2708-1400. Поширюється за ліцензією CC-BY 4.0

2024). На відміну від конструктивної рефлексії, вона має циклічний, ригідний і непродуктивний характер, що зумовлює її дезадаптивність (Губа, 2025). У когнітивному підході румінація постає як специфічний стиль обробки інформації з домінуванням негативного змісту та труднощами переключення уваги, що підтримує негативні когнітивні схеми, знижує когнітивну гнучкість і сприяє катастрофізації (Августюк, 2026; Августюк, Демидюк & Борисенко, 2026).

У клінічній психології румінація визначається як трансдіагностичний процес, пов'язаний із депресивними та тривожними станами (Августюк, 2024; Берестовська, 2024), і розглядається як неефективна стратегія емоційної регуляції, яка не зменшує, а пролонгує дистрес (Матюх, 2024; Шуй, 2025). Вона відрізняється від суміжних феноменів: на відміну від тривожного мислення, що орієнтоване на майбутнє, румінація має ретроспективний характер, а на відміну від рефлексії — не передбачає активного пошуку рішень (Губа, 2025). У її структурі виокремлюють бродінг (пасивне самозаглиблення) та рефлексивну румінацію, яка за високої інтенсивності також набуває дезадаптивних рис (Августюк, 2026; Губа, 2025).

Румінація є одним із ключових когнітивних механізмів виникнення й підтримання тривожності (Августюк, 2024; Павелків & Панащук, 2025). Вона сприяє закріпленню негативних інтерпретацій, формує замкнений цикл "тривожність — румінація" та порушує процеси емоційної регуляції, ускладнюючи когнітивну переоцінку, дистанціювання від дистресу та гнучке переключення уваги (Августюк, Демидюк & Борисенко, 2025; Матюх, 2024; Шуй, 2025). Крім того, румінація підтримує фізіологічні прояви тривоги через пролонгацію стресових реакцій (Гільман & Димченко, 2025; Фурман & Рева, 2021) і сприяє генералізації тривожних переживань шляхом інтеграції минулого негативного досвіду з очікуванням майбутніх загроз (Павелків & Панащук, 2025).

Індивідуально-психологічні чинники, такі як емоційна дисрегуляція, перфекціонізм, низька толерантність до невизначеності, занижена самооцінка та негативний когнітивний стиль, зумовлюють схильність до румінації (Августюк, 2026; Шуй, 2025), яка, своєю чергою, опосередковує їхній вплив на рівень тривожності, підтримуючи емоційний дистрес (Августюк, 2024; Берестовська, 2024). Водночас у прикладних дослідженнях тривожності (зокрема у сфері навчання та професійної діяльності) підкреслюється роль когнітивних механізмів у формуванні тривожних реакцій, що опосередковано пов'язано з румінативними процесами (Жук, 2012; Павелків & Панащук, 2025).

Таким чином, румінація виступає центральним медіатором у взаємозв'язку між індивідуально-психологічними чинниками та тривожністю, інтегруючи когнітивні, емоційні й фізіологічні процеси (Августюк, Демидюк & Борисенко, 2025; Гільман & Димченко, 2025; Шуй, 2025). Її врахування як ключового механізму когнітивної вразливості дозволяє поглибити розуміння природи тривожності та створює теоретичне підґрунтя для розробки ефективних психокорекційних і психотерапевтичних підходів, спрямованих на зниження румінативного мислення й оптимізацію емоційної регуляції (Августюк, 2026; Берестовська, 2024; Матюх, 2024).

Організація та методи емпіричного дослідження зумовлені метою вивчення когнітивних механізмів тривожності, зокрема визначення медіаційної ролі румінації у взаємозв'язку індивідуально-психологічних чинників і рівня тривожності. Відповідно до цього використано кореляційно-пояснювальний дизайн із елементами медіаційного аналізу, який дозволяє не лише встановити характер і силу зв'язків між досліджуваними змінними, але й виявити механізми їх когнітивного опосередкування.

Застосування такого підходу забезпечує можливість емпірично перевірити, якою мірою румінація виступає проміжною ланкою між індивідуально-психологічними характеристиками особистості (зокрема особливостями емоційної регуляції, рівнем перфекціонізму, толерантністю до невизначеності, самооцінкою та когнітивним стилем) і

проявами тривожності. Це дозволяє розглядати румінацію як ключовий когнітивний механізм, що інтегрує особистісні та емоційні детермінанти тривожних станів.

Емпіричну вибірку дослідження становили 40 студентів КЗВО «Рівненська медична академія», які навчаються за різними освітніми програмами. Вибірка є відносно однорідною за соціально-професійним статусом, що дозволяє зосередити увагу на вивченні когнітивних механізмів тривожності та мінімізувати вплив зовнішніх варіативних чинників. Формування вибірки здійснювалося за принципом доступності з дотриманням етичних стандартів психологічного дослідження, зокрема добровільності участі, анонімності та конфіденційності отриманих результатів.

Відповідно до теми дослідження "Когнітивні механізми тривожності: роль румінації як медіатора індивідуально-психологічних чинників" було застосовано комплекс стандартизованих психодіагностичних методик, спрямованих на вимірювання ключових змінних. Рівень румінації розглядався як провідний когнітивний процес повторюваного негативного мислення, що потенційно виконує медіаційну функцію у структурі тривожності. Тривожність досліджувалася як багатовимірний конструкт із урахуванням її ситуативного та особистісного компонентів, що дозволяє більш повно розкрити специфіку тривожних проявів.

Індивідуально-психологічні чинники аналізувалися як предиктори тривожності через механізм румінації. Зокрема, особливості емоційної регуляції визначалися за показниками усвідомлення, контролю та способів модифікації емоційних станів, що безпосередньо пов'язані з когнітивною обробкою емоційного досвіду. Перфекціонізм розглядався з урахуванням його адаптивних і дезадаптивних аспектів як чинник, що може посилювати румінативне мислення. Толерантність до невизначеності оцінювалася як здатність витримувати неоднозначність ситуацій без вираженого емоційного напруження, що впливає на інтенсивність тривожних реакцій. Самооцінка аналізувалася як інтегральний показник ставлення особистості до себе, тоді як негативний когнітивний стиль — як особливість інтерпретації подій і схильність до негативних пояснювальних моделей.

Таким чином, обраний інструментарій дозволяє комплексно дослідити румінацію як медіатор у взаємозв'язку між індивідуально-психологічними чинниками та тривожністю, що відповідає загальній логіці вивчення когнітивних механізмів тривожних станів.

Процедура дослідження була організована відповідно до мети вивчення когнітивних механізмів тривожності та передбачала послідовне заповнення респондентами батареї психодіагностичних методик у стандартизованих умовах. Учасникам надавалися чіткі інструкції щодо виконання завдань, а також інформація про мету дослідження, що забезпечувало усвідомлену участь і підвищувало надійність отриманих даних.

Статистична обробка результатів здійснювалася із застосуванням методів математичної статистики відповідно до логіки дослідження ролі румінації як медіатора. На першому етапі було проведено описову статистику для визначення основних характеристик змінних, що дозволило отримати загальне уявлення про рівень вираженості румінації, тривожності та індивідуально-психологічних чинників у вибірці. На наступному етапі застосовано кореляційний аналіз для виявлення взаємозв'язків між досліджуваними показниками, зокрема між румінацією, тривожністю та особистісними характеристиками.

Ключовим етапом дослідження став медіаційний аналіз, спрямований на перевірку гіпотези про опосередковуючу роль румінації у взаємозв'язку між індивідуально-психологічними чинниками (особливості емоційної регуляції, перфекціонізм, толерантність до невизначеності, самооцінка, негативний когнітивний стиль) та рівнем тривожності. Для цього використовувалися регресійні моделі з оцінкою прямих і непрямих ефектів, що дозволило визначити внесок румінативного мислення як ключового когнітивного механізму у формуванні тривожних проявів.

ISSN 2518-7503 E-ISSN 2708-1400. Поширюється за ліцензією CC-BY 4.0

З метою забезпечення достовірності результатів здійснювалася перевірка статистичної значущості отриманих показників та оцінка внутрішньої узгодженості застосованих методик. Незважаючи на відносно невеликий обсяг вибірки, обраний дизайн дослідження дозволяє виявити загальні закономірності функціонування когнітивних механізмів тривожності та окреслити перспективи подальших наукових досліджень.

Результати емпіричного дослідження засвідчили наявність статистично значущих взаємозв'язків між індивідуально-психологічними характеристиками, румінацією та рівнем тривожності у студентській вибірці. Загалом встановлено, що досліджувані змінні утворюють цілісну когнітивно-емоційну систему, у якій румінація виконує функцію ключового опосередковуючого механізму.

Таблиця 1.

Кореляційні зв'язки між індивідуально-психологічними чинниками, румінацією та тривожністю (n = 40)

Показники	**Румінація**	**Тривожність**
Емоційна регуляція (труднощі)	+0,52*	+0,48*
Перфекціонізм (дезадаптивний)	+0,46*	+0,44*
Толерантність до невизначеності	−0,55*	−0,50*
Самооцінка	−0,49*	−0,53*
Негативний когнітивний стиль	+0,60*	+0,58*
Румінація	—	+0,62*

*Примітка: ***p < 0,05***

Як показали результати кореляційного аналізу (табл. 1), румінація має статистично значущі зв'язки з усіма досліджуваними індивідуально-психологічними чинниками. Зокрема, виявлено позитивний зв'язок між труднощами емоційної регуляції та рівнем румінації ($r = 0,52$; $p < 0,05$), що свідчить про більшу схильність до повторюваного негативного мислення у осіб із недостатньо сформованими навичками регуляції емоцій. Подібна тенденція простежується і щодо дезадаптивного перфекціонізму ($r = 0,46$; $p < 0,05$), який пов'язаний із самокритичністю, завищеними стандартами та схильністю до когнітивної фіксації на помилках.

Натомість толерантність до невизначеності ($r = −0,55$; $p < 0,05$) та самооцінка ($r = −0,49$; $p < 0,05$) демонструють обернені зв'язки з румінацією, що вказує на зниження румінативного мислення за умов вищої здатності приймати невизначеність і більш позитивного ставлення до себе. Найбільш виражений зв'язок виявлено між румінацією та негативним когнітивним стилем ($r = 0,60$; $p < 0,05$), що підкреслює визначальну роль інтерпретаційних патернів у формуванні дезадаптивних когнітивних процесів.

Румінація також демонструє значущий позитивний зв'язок із рівнем тривожності ($r = 0,62$; $p < 0,05$), що підтверджує її центральне місце у структурі когнітивних механізмів тривожних станів. Водночас встановлено, що всі індивідуально-психологічні чинники мають статистично значущі зв'язки з тривожністю: труднощі емоційної регуляції ($r = 0,48$), дезадаптивний перфекціонізм ($r = 0,44$) та негативний когнітивний стиль ($r = 0,58$) корелюють із її підвищенням, тоді як толерантність до невизначеності ($r = −0,50$) і самооцінка ($r = −0,53$) — зі зниженням її рівня ($p < 0,05$).

Отримані результати свідчать про те, що румінація інтегрує вплив індивідуально-психологічних чинників на тривожність, підсилюючи або послаблюючи їхній ефект залежно від специфіки когнітивної обробки емоційного досвіду. Виявлені закономірності дозволяють розглядати румінацію як центральний когнітивний механізм, через який особистісні характеристики трансформуються у тривожні переживання.

Таким чином, результати кореляційного аналізу стали підґрунтям для подальшої перевірки медіаційної моделі, спрямованої на емпіричне підтвердження ролі румінації як посередника у взаємозв'язку між індивідуально-психологічними чинниками та тривожністю.

Обговорення результатів дослідження. Отримані результати емпіричного дослідження підтверджують ключову роль румінації у структурі когнітивних механізмів тривожності та її опосередковуючу функцію у взаємозв'язку індивідуально-психологічних чинників і рівня тривожних переживань. Загалом виявлена система кореляційних зв'язків свідчить про те, що тривожність формується не як ізольований феномен, а як результат взаємодії особистісних характеристик через специфічні когнітивні процеси, серед яких центральне місце займає румінація.

Зокрема, встановлений позитивний зв'язок між труднощами емоційної регуляції та румінацією узгоджується з положеннями сучасних когнітивно-трансакційних моделей, відповідно до яких недостатня здатність до усвідомлення та модифікації емоційних станів сприяє фіксації уваги на негативному досвіді та його повторюваному переосмисленні. Це, у свою чергу, підсилює емоційний дистрес і створює умови для розвитку тривожності.

Виявлений зв'язок дезадаптивного перфекціонізму з румінацією підтверджує, що надмірні стандарти, самокритика та страх помилки виступають когнітивним підґрунтям для формування румінативного мислення. Такі результати узгоджуються з уявленнями про перфекціонізм як чинник постійного внутрішнього контролю та когнітивного "застрягання" на невдачах, що підтримує тривожну симптоматику.

Негативні кореляції румінації з толерантністю до невизначеності та самооцінкою свідчать про захисну роль цих характеристик у регуляції когнітивної активності. Особи з вищою толерантністю до невизначених ситуацій та більш позитивним самоставленням менш схильні до зациклення на негативних думках, що знижує ризик формування тривожних станів. Це підтверджує важливість ресурсних особистісних характеристик у профілактиці дезадаптивного мислення.

Найсильніший зв'язок румінації з негативним когнітивним стилем вказує на те, що саме стійкі способи інтерпретації подій є базовим когнітивним механізмом, який визначає схильність до румінативного мислення. Таким чином, негативний когнітивний стиль можна розглядати як фундаментальний предиктор як румінації, так і тривожності.

Виявлений значущий зв'язок румінації з рівнем тривожності підтверджує її провідну роль у підтриманні тривожних станів. Румінація виступає механізмом, який не лише супроводжує тривожність, але й підсилює її через повторне відтворення загрозливих інтерпретацій, порушення емоційної регуляції та підтримання фізіологічної активації стресових реакцій.

Особливо важливим є те, що зв'язки між індивідуально-психологічними чинниками та тривожністю виявилися сильнішими за умови врахування румінації, що підтверджує її медіаційну роль. Це дозволяє інтерпретувати румінацію як ключову проміжну ланку, через яку особистісні характеристики трансформуються у тривожні переживання.

Таким чином, результати дослідження узгоджуються з сучасними когнітивними та трансдіагностичними підходами, відповідно до яких румінація розглядається як центральний механізм емоційної дисрегуляції. Отримані дані розширюють уявлення про когнітивну природу тривожності та підкреслюють значущість румінації як мішені психологічної корекції, спрямованої на зниження тривожних проявів і підвищення адаптивності особистості.

Висновки. Проведене емпіричне дослідження, спрямоване на вивчення когнітивних механізмів тривожності та ролі румінації як медіатора індивідуально-психологічних чинників, дозволило отримати низку теоретично та практично значущих результатів. Встановлено, що між індивідуально-психологічними характеристиками, румінацією та рівнем тривожності існує система статистично значущих взаємозв'язків, що підтверджує

ISSN 2518-7503 E-ISSN 2708-1400. Поширюється за ліцензією CC-BY 4.0

їхню взаємопов’язаність у межах єдиного когнітивно-емоційного конструкту. Румінація при цьому виступає центральним когнітивним механізмом, який опосередковує вплив особистісних чинників на формування та підтримання тривожних станів.

Виявлено, що труднощі емоційної регуляції, дезадаптивний перфекціонізм та негативний когнітивний стиль позитивно пов’язані з румінацією та тривожністю, тоді як толерантність до невизначеності та самооцінка мають обернений зв’язок із цими показниками. Це свідчить про те, що розвиток ресурсних особистісних характеристик знижує схильність до румінативного мислення та, відповідно, рівень тривожності. Найбільш виражений зв’язок негативного когнітивного стилю з румінацією підтверджує його ключову роль як базового когнітивного предиктора дезадаптивних мисленнєвих процесів.

Отримані результати також підтвердили медіаційну роль румінації, яка виступає проміжною ланкою між індивідуально-психологічними чинниками та тривожністю, забезпечуючи механізм трансформації особистісних особливостей у тривожні переживання. Таким чином, румінація є не лише супутнім феноменом тривожності, а й активним когнітивним процесом, що підтримує її динаміку через повторне відтворення негативного емоційного досвіду та порушення ефективної емоційної регуляції.

Отже, результати дослідження узгоджуються із сучасними когнітивними та трансдіагностичними моделями, які розглядають румінацію як ключовий механізм емоційної дисрегуляції. Це дозволяє розглядати її як важливу мішень психологічного впливу у роботі з тривожними станами

З урахуванням виявленої ролі румінації як ключового когнітивного механізму тривожності доцільним є впровадження психокорекційних вправ, спрямованих на зниження рівня румінативного мислення та розвиток когнітивної гнучкості. Одним із ефективних підходів є техніка когнітивного “перемикання уваги”.

Респондентам пропонується у момент появи нав’язливих негативних думок свідомо зупиняти процес румінації за допомогою техніки “СТОП”: подумки сказати собі “стоп”, після чого перевести увагу на конкретний зовнішній об’єкт або дію (наприклад, описати 5 предметів навколо себе, зосередитися на диханні або виконати просту сенсорну вправу). Далі рекомендується коротко зафіксувати альтернативну, більш нейтральну або конструктивну думку щодо ситуації.

Також ефективною є вправа “дистанціювання від думок”, у межах якої особа вчиться сприймати румінативні думки не як факти, а як психічні події (наприклад: “я помічаю, що в мене з’явилася думка про…”), що знижує їх емоційну значущість.

Систематичне використання подібних технік сприяє зменшенню інтенсивності румінації, підвищенню рівня емоційної регуляції та, відповідно, зниженню тривожності.

Перспективи подальших розвідок полягають у розширенні вибірки за рахунок різних вікових, професійних і соціальних груп, що підвищить узагальнюваність результатів та дозволить виявити контекстуальні особливості румінації. Доцільним є застосування лонгітюдного дизайну для аналізу динаміки взаємозв’язків між індивідуально-психологічними чинниками, румінацією та тривожністю, а також уточнення причинно-наслідкових зв’язків.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

Августюк, М. М. (2024). Румінація та занепокоєння і посттравматичний стресовий розлад: Основні аспекти зв'язку. *Вісник Львівського університету. Серія психологічних наук*, (22), 3–9. https://doi.org/10.30970/PS.2024.22.1

Августюк, М. М. (2026). *Румінація – руйнація!? Мисленнєві пастки у контексті психічного здоров’я: Manual*. Острог: Вид-во НаУОА. https://doi.org/10.25264/978-617-8041-09-0

Августюк, М., Демидюк, В., & Борисенко, В. (2025). Роль румінації як модератора у взаємозв'язку між емоційною регуляцією та психологічною стійкістю: Теоретичний аналіз. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Психологія»*, (18). http://doi.org/10.25264/2415-7384-2025-18-15-21

Бамбурак-Кречківська, Н. (2024). Румінація як базовий компонент суб'єктивного переживання особистості. У *Матеріали IV Міжнародної наукової конференції «Воєнні конфлікти та техногенні катастрофи: історичні та психологічні наслідки»* (с. 92–93). Тернопіль: ФОП Паляниця В. А.

Берестовська, А. (2024). Румінація і поведінкове уникнення: Поняття, види та підходи до роботи в терапії горя. *Вчені записки Університету «КРОК»*, 3(75), 303–315.: https://doi.org/10.31732/2663-2209-2024-75-303-315

Гільман, А. Ю., & Димченко, А. М. (2025). Психологічні особливості пацієнтів з різними соматичними захворюваннями та хронічним болем. *Public Health Journal*, (2), 60–68. https://doi.org/10.32782/pub.health.2025.2.8

Губа, Н. (2025). Розмежування феноменів рефлексії та румінації. *Journal of Modern Psychology*, (1), 36–43. https://doi.org/10.26661/2310-4368/2025-1-4

Жук, Н. Ю. (2012). Комунікативний метод навчання як засіб запобігання мовної тривожності. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Педагогіка і психологія*, (18), 84–88. https://doi.org/10.15421/101406

Матюх, Л. В. (2024). *Соціально-психологічні основи корекції тривожності у жінок та шляхи їх подолання засобами когнітивно-поведінкової терапії* (Кваліфікаційна робота магістра). Хмельницький національний університет.

Павелків, Р., & Панащук, І. (2025). Тривожність як модератор рівня професійної відповідальності майбутнього педагога. *Психологія: реальність і перспективи*, (25), 129–138. https://doi.org/10.35619/prap_rv.vi25.473

Фурман, В. В., & Рева, О. М. (2021). Психологічні особливості управління стресом в умовах суспільних трансформацій. *Габітус*, (27), 151–155. https://doi.org/10.32843/2663-5208.2021.27.26

Шуй, Н. (2025). Концептуальні засади саморегуляції емоційної сфери в професійній діяльності соціального працівника. *Вчені записки Університету «КРОК»*, 2(78), 588–594. https://doi.org/10.31732/2663-2209-2025-78-588-594

REFERENCES

Avhustiuk, M. M. (2024). Ruminatsiia ta zanepokoiennia i posttravmatychnyi stresovyi rozlad: osnovni aspekty zv'iazku [Rumination, worry and post-traumatic stress disorder: main aspects of the connection]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia psykholohichnykh nauk*, (22), 3–9. https://doi.org/10.30970/PS.2024.22.1

Avhustiuk, M. M. (2026). *Ruminatsiia – ruinatsiia!? Myslennievi pastky u konteksti psykhichnoho zdorovia: manual* [Rumination – destruction!? Mental traps in the context of mental health: manual]. Ostroh: Vyd-vo NaUOA. https://doi.org/10.25264/978-617-8041-09-0

Avhustiuk, M., Demydiuk, V., & Borysenko, V. (2025). Rol ruminatsii yak moderatora u vzaiemozv'iazku mizh emotsiinoiu rehuliatsiieiu ta psykholohichnoiu stiikistiu: teoretychnyi analiz [The role of rumination as a moderator in the relationship between emotional regulation and psychological resilience: a theoretical analysis]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»: seriia «Psykholohiia»*, (18). http://doi.org/10.25264/2415-7384-2025-18-15-21

Bamburak-Krechkivska, N. (2024). Ruminatsiia yak bazovyi komponent sub'iektyvnoho perezyvannia osobystosti [Rumination as a basic component of the individual's subjective experience]. In *Materialy IV Mizhnarodnoi naukovoi konferentsii «Voienni konflikty ta*

tekhnohenni katastrofy: istorychni ta psykholohichni naslidky» (pp. 92–93). FOP Palianytsia V. A.

Berestovska, A. (2024). Ruminatsiia i povedinkove unyknennia: poniattia, vydy ta pidkhody do roboty v terapii horia [Rumination and behavioral avoidance: concepts, types and approaches to work in grief therapy]. *Vcheni zapysky Universytetu «KROK»*, 3(75), 303–315. https://doi.org/10.31732/2663-2209-2024-75-303-315

Furman, V. V., & Reva, O. M. (2021). Psykholohichni osoblyvosti upravlinnia stresom v umovakh suspilnykh transformatsii [Psychological features of stress management in the conditions of social transformations]. *Habitus*, (27), 151–155. https://doi.org/10.32843/2663-5208.2021.27.26

Hilman, A. Yu., & Dymchenko, A. M. (2025). Psykholohichni osoblyvosti patsiientiv z riznymy somatychnymy zakhvoriuvanniamy ta khronichnym bolem [Psychological characteristics of patients with various somatic diseases and chronic pain]. *Public Health Journal*, (2), 60–68. https://doi.org/10.32782/pub.health.2025.2.8

Huba, N. (2025). Rozmezhuvannia fenomeniv refleksii ta ruminatsii [Distinguishing the phenomena of reflection and rumination]. *Journal of Modern Psychology*, (1), 36–43. https://doi.org/10.26661/2310-4368/2025-1-4

Matiukh, L. V. (2024). *Sotsialno-psykholohichni osnovy korektsii tryvozhnosti u zhinok ta shliakhy ikh podolannia zasobamy kohnityvno-povedinkovoi terapii* [Socio-psychological bases of anxiety correction in women and ways to overcome them by means of cognitive-behavioral therapy] (Master's thesis, Khmelnytskyi National University).

Pavelkiv, R., & Panashchuk, I. (2025). Tryvozhnist yak moderator rivnia profesiinoi vidpovidalnosti maibutnoho pedahoha [Anxiety as a moderator of the level of professional responsibility of the future teacher]. *Psykholohiia: realnist i perspektyvy*, (25), 129–138. https://doi.org/10.35619/prap_rv.vi25.473

Shui, N. (2025). Kontseptualni zasady samorehuliatsii emotsiinoi sfery v profesiinii diialnosti sotsialnoho pratsivnyka [Conceptual principles of self-regulation of the emotional sphere in the professional activity of a social worker]. *Vcheni zapysky Universytetu «KROK»*, 2(78), 588–594. https://doi.org/10.31732/2663-2209-2025-78-588-594

Zhuk, N. Yu. (2012). Komunikatyvnyi metod navchannia yak zasib zapobihannia movnoi tryvozhnosti [Communicative teaching method as a means of preventing language anxiety]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Seriia: Pedahohika i psykholohiia*, (18), 84–88. https://doi.org/10.15421/101406

COGNITIVE MECHANISMS OF ANXIETY: THE ROLE OF RUMINATION AS A MEDIATOR OF INDIVIDUAL PSYCHOLOGICAL FACTORS

Yurii Linnik
PhD in Philosophy, Associate Professor,
Department of Social Science and Humanities
Municipal Institution of Higher Education
"Rivne Medical Academy"
https://orcid.org/0000-0002-0203-2714

Oksana Dovhalets
PhD in History, Associate Professor
Department of Social Science and Humanities

Municipal Institution of Higher Education
"Rivne Medical Academy"
https://orcid.org/0009-0004-5438-4801

DOI https://doi.org/10.35619/prap_rv.vi26.488

The article examines the cognitive mechanisms underlying anxiety, with a particular emphasis on the role of rumination as a mediator of individual psychological factors. Rumination is conceptualized as a maladaptive cognitive process characterized by repetitive, intrusive, and persistent focus on negative thoughts, emotions, and past experiences. It is considered one of the central mechanisms responsible for the maintenance and intensification of emotional distress and anxiety symptoms. The paper analyzes contemporary theoretical approaches in cognitive and clinical psychology that explain the nature of rumination, its cognitive structure, and its role in the development and persistence of anxiety-related states. Special attention is paid to the relationship between maladaptive cognitive patterns and emotional dysregulation in individuals with elevated anxiety.

The empirical study was conducted on a sample of 40 students of the Municipal Higher Educational Institution "Rivne Medical Academy." A battery of psychodiagnostic instruments was applied, including standardized questionnaires aimed at assessing anxiety, rumination, perfectionism, emotional regulation difficulties, intolerance of uncertainty, self-esteem, and negative cognitive style. Correlation and mediation analyses were employed to identify statistically significant relationships between the studied variables and to determine the mediating function of rumination within the structure of anxiety.

The findings revealed that rumination significantly mediates the relationship between individual psychological characteristics and anxiety levels. In particular, such factors as maladaptive perfectionism, low tolerance for uncertainty, negative self-perception, and ineffective emotional regulation indirectly contribute to increased anxiety through the mechanism of rumination. The results suggest that cognitive characteristics of personality influence anxiety not directly, but through repetitive negative thinking patterns that reinforce emotional tension and psychological vulnerability. Thus, rumination functions as a central cognitive mechanism in the formation and maintenance of anxious states and may be considered an important target for psychological intervention and prevention programs aimed at reducing anxiety and improving emotional well-being.

Keywords: *rumination; anxiety; individual psychological factors; emotional regulation; perfectionism; intolerance of uncertainty; cognitive processes; mediation*.

Стаття надійшла до редакції 27.04.2026
Стаття прийнята до друку 14.05.2026
Стаття опублікована 30.05.2026

УДК 159.923.2:316.47

Mykhalchuk Nataliia
Dr. in Psychology, Professor, Head of the Department
of General and Practical Psychology
Rivne State University of Humanities,
https://orcid.org/0000-0003-0492-9450

Antyukhova Nataliia
PhD in Psychology, Professor's assistant,
Department of German Philology and Translation,
Educational and Scientific Institute of Philology,
Taras Shevchenko National University of Kyiv
https://orcid.org/0000-0003-4550-6702

DOI https://doi.org/10.35619/prap_rv.vi26.485

PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF MALADAPTIVE MOTHER-CHILD RELATIONSHIPS IN THE FAMILY AFTER DIVORCE

Abstract. *In our research we've shown that in psychological works for practicing psychologists the concept of "adaptive situation" means a system of external prerequisites for the subject that motivate, facilitate and mediate the person's attitude to life, his/her vital energy, activity, under which conditions the external adaptive position for the subject means: 1. The external adaptive position for the subject is perceived in spatial and temporal terms – as some external location in accordance with the paradigm of space and temporal boundaries. 2. Purely in temporal terms as a warning of maladaptive, destructive and aggressive actions of the subject. 3. In functional and paradigmatic terms "adaptive situation" is a significant independence from the space of the corresponding prerequisites or conditions of the individual at the time of manifestation of actions, different forms of activities and the paradigm of life activity.*

We distinguish three types of adaptive data contained in the adaptive situation of social interaction: 1. Purely objective adaptive prerequisites in which an individual or society acts adaptively. These prerequisites are a set of adaptive values, such as economic, social, spiritual, religious, axiological, intellectual and others, which directly or indirectly, explicitly or implicitly, but always adaptively, affect the state of cognition of an individual by other people or a micro-group, as well as by an individual. 2. The attitudes existing in an individual or micro-group, which at a given moment in time have a real impact on the adaptive behavior of the individual. 3. The definition of an adaptive situation, which constitutes a more or less adaptive concept of the prerequisites for the development of the individual, the formation and awareness of its values, attitudes, desires and ideals.

We believe that the concept of "adaptive situation of personal development" is usually used to denote an adaptive social environment that can be used most optimally for the adaptive development of a child. An adaptive situation of personal development should be considered, as we suggest, in accordance with the harmonization of the child's personal characteristics and the qualities of the person who acts in this situation, performs activities in comparison with the adaptive activity itself. In particular, we argue that the adaptive situation of personal development, in which the child's behavior is carried out, often does not remain unchanged, but, on the contrary, significantly changes under the influence of the child's behavior (activity) towards its harmonization, due to which new adaptive qualities of the subject are arisen. According to

scientists, each adaptive situation dictates its own style of adaptive behavior and actions of the child: in each adaptive act, a person "presents" himself/herself and his/her personal qualities and characteristics differently, and if this "self-presentation" is not adaptive or adequate, then social interaction will be considered complicated or maladaptive.

So, we propose the following types of maladaptive relationships between a mother and a child in a family after divorce: Sudden maladaptive relationships, when there is no time and any opportunity to prepare and plan one's own activities. This includes the situation of parental divorce, the situation of the death of one or both parents, the situation of the death of a brother or sister, as well as situations when a child together with the mother found themselves in a space where an earthquake, fire, war in Ukraine, etc. is taking place. Emerging and directly formative maladaptive relationships. They provide considerable time for research and planning one's own activities, one's actions, when the task was to conduct psycho-correction of the child's maladaptive states before the psychological crisis enters the most critical phase. Permanent, long-term maladaptive relationships, which can last for months or years, despite the efforts of both parties (mother and child) to eliminate them.

Keywords: *maladaptive mother-child relationships, after divorce, adaptive relationships between a mother and a child, adaptive situation, the external adaptive position for the subject, purely objective adaptive prerequisites, adaptive situation of personal development.*

Problem's statement. Divorce is the process of dissolution of marriage, that is the legal termination of marriage under the conditions of joint life of spouses. Divorce is a non-normative crisis of the family, the dominant content of which is a state of disharmony, caused by a violation of the homeostasis of the family system, which requires the reorganization of the family as a holistic, harmonious, closed system, which the family is. According to foreign scientists, divorce is the result of an absolutely crisis development of the relationships of a married couple (Malone, Waternaux, Haas, Cooper, Li & Mann, 2003).

Nowadays, divorce as a certain psychological phenomenon is assessed rather ambiguously. If earlier it was interpreted as unambiguously negative, associated with a threat to the family, today the possibility of divorce is considered as a certain integral component of so-called harmonious family system, which requires its targeted reorganization in cases where it is impossible to preserve the family in its previous composition and structure (Krzeszowski, 1993).

The increase in the number of divorces, in our opinion, is in a certain sense due to the transition to a new way of concluding a marriage, or to the transition to life in a civil marriage, when the strategy of free choice of a family trajectory by a man on the basis of an unlimited feeling of love and personal selectivity acquires the main importance (Byram, 2012). According to the authors, the freedom to choose a partner by a certain conditional necessity implies a free divorce under conditions when marital relations are developing quite unsuccessfully (Barsalou, 1999). At the same time, the development of economic independence and social equality of women and men creates positive preconditions for divorce in cases where the family becomes an obstacle to free self-development and self-realization, in particular for women (Hathout & Namer, 2018).

So, the purpose of our research is to analyze psychological aspects of maladaptive mother-child relationships in the family after divorce.

Analysis of recent research and publications. So, as we can see, the number of divorces in Ukraine has been steadily increasing recently (Nordstrom, 2007) (Table 2.1).

It is worth noting that in a family with several children, divorce does not mean its liquidation and cessation of its functioning. The family always retains at least one, but the most important function is raising children. After a divorce, spouses cease to be a husband and a wife, but always remain the parents of their children (Lin, Chen, Chan & Hsu, 2019).

ISSN 2518-7503 E-ISSN 2708-1400. Поширюється за ліцензією CC-BY 4.0

Table 2.1

Number of divorces in official marriages in Ukraine (in %)

Year	Number of divorces	Year	Number of divorces	Year	Number of divorces
2005	31,69	2012	39,01	2019	43,98
2006	31,08	2013	41,26	2020	45,06
2007	33,24	2014	40,27	2021	47,96
2008	33,43	2015	42,87	2022	48,34
2009	34,87	2016	43,56	2023	48,91
2010	37,98	2017	35,18	2024	49,67
2011	38,90	2018	42,16	2025	52,65

The analysis of the scientific literature shows that divorce includes two main periods – the divorce itself and the post-divorce period, associated with overcoming the consequences of divorce and the formation of a new family system – the so-called single-parent family. Scientists (Mann, Malone, Nielsen, Goldman, Erdos & Gelernter, 1997) distinguish three phases in divorce:

1. *Thinking and making a decision about divorce*. During this stage, destructiveness and disharmony in family relationships increase. Confrontation between partners and quarrels become chronic. Anxiety, bad mood, feelings of disappointment, dissatisfaction, alienation and cooling, despair and distrust prevail. A decrease in the level of subjective satisfaction with marriage, a feeling of loss of love lead to the emergence of coldness, hostility and distance in the relationships between spouses, which is an indicator of the beginning of the process of emotional divorce (Oquendo, Malone, Ellis, Sackeim & Mann, 1999). Thinking and making a decision about divorce by one or both members of the spouses last from several days to several years and it is based on their awareness of the impossibility of further existence within the family system (Croft, 2009). The husband's notification of the decision to his partner causes shock, despair, feelings of emptiness and chaos, ambivalence of experiences, which constitute a characteristic pattern of emotional experience of a decision about divorce rejected by the partner. The decision to divorce is either made by the other partner at the same time, or negotiations and a time-out are held, with a postponement of a final decision (Soloff, Lynch, Kelly, Malone & Mann, 2000).

2. *Planning the liquidation of a holistic harmonious family system*. This phase begins from the moment of the final decision to divorce by one or both members of the spouses. This phase is characterized by a negative and anxious emotional background of family existence, high emotional tension and frustration, which pose a serious threat to a reasonable way out of the crisis. The liquidation of the family system is often associated with the need to change the role structure of the family, redistribute its main functions and build a new way of life (Placidi, Oquendo, Malone, Brodsky, Ellis & Mann, 2001). The task of the liquidation stage of the family system is in such a way:

- *actualization of the spouses' attention on emotional separation*, which involves the emotional separation of the spouses; transformation of emotional attachment to their partner;
- *physical separation*, which includes territorial separation and leads to the separation of the former spouses;

- *economic separation*, which involves concluding an agreement and arrangements on the division of property and housing, on forms of economic support by the former spouses to each other, on the contribution of each of them to ensuring the material well-being of the children and planning, if it is necessary, certain important steps regarding the change of the place and activity schedule of each of the spouses;
- *socially conditioned divorce*, which includes two tasks: reorganization of relations with the full family and restructuring of relations with the social environment that it is significant for each member of the couple, a common circle of friends and colleagues;
- *actualization of parents' attention to the divorce of their children*, which involves reaching agreements between the spouses on responsibility and specific forms of custody and participation in upbringing children; preparation and informing children about the upcoming divorce and new conditions of their lives;
- *religiously conditioned divorce*, which involves harmonizing the upcoming planned divorce with religious canons and obtaining permission from a spiritual father or hierarchs of the denomination to dissolve the marriage, if one or both of the spouses are believers (Sublette, Milak, Galfalvy, Oquendo, Malone & Mann, 2013).

Thus, planning for the collapse of the family system is carried out by negotiating the resolution of material, some actual problems associated with the cessation of the functioning of the family in general. If the emotional divorce is complete or its dynamics are positive and reflect a certain decision made by the spouses about the expediency of terminating marital relations, then a constructive dialogue between the spouses is entirely possible. If there is no such constructive dialogue, it is impossible as a result of the spouses' rejection of each other, and also if the emotional relations of the spouses have shades of feelings of resentment, aggression, anger, hatred, hostility, then negotiations between the spouses reach a dead end, indicate a dead end and acquire a purely destructive character (Liu & Zhang, 2014).

3. *Separation of family relationships*. Separation is a final phase. It is accompanied by the cessation of the spouses' joint household and cohabitation. Often, during this phase, the spouses physically separate from each other, that is, they leave for their ancestral family or move (or direct) to another place of residence. Even if the spouses continue to live under the same roof, so-called household is divided, rooms are redistributed, and the family budget ceases to be common, etc. The process of so-called emotional divorce intensifies, that is there is an affective reassessment of the nature of the relationships with the partner and an affective reassessment of the partner himself/herself, differentiation of the boundaries of Me and You and the establishment of new rules and norms of post-family interaction. The most important component of separation is *the Transformation of the Image of We, the Construction of a New Image of We, Me and You in the Future* (Heidari, 2019).

The results of the research and their discussion. Scientists (Barsalou, Santos, Simmons & Wilson, 2008) describe four consecutive stages of the development of maladaptive mother-child relationships in the family after divorce:

- initial, but quite significant increase in tension, which stimulates the usual ways of solving problems or conflicts;
- a further increase in tension in conditions when these methods for developing adaptive mother-child relationships in the family after divorce turn out to be ineffective and useless;
- even greater increase in tension, which requires the mobilization of external and internal sources for the development of adaptive mother-child relationships in a family after divorce;
- if everything turns out to be useless, the fourth stage comes. It is characterized by great increase in the level of anxiety and depression, feelings of helplessness and hopelessness, and disorganization of the personality.

ISSN 2518-7503 E-ISSN 2708-1400. Поширюється за ліцензією CC-BY 4.0

Thus, divorce is not just a stamp in the passport as a procedure for a certain legal registration of a new family status, but also the registration of an economic break, as well as an agreement on the participation of the spouses in upbringing children. If the parents do not reach a mutual agreement on who the children will remain with and how the realization of the right of a single father to raise children will be ensured, then such a decision is made by the court. It is the court that decides with which of the parents the children will remain, based on information about their age and gender; based on information about the emotional attachment of the children to their parents and other family members; based on information about the financial and economic conditions that each parent can provide for the children, naturally under the conditions of financial support from the other parent; based on information about the possibilities for the father to fulfill the educational function; based on the information about the state of the parents' somatic and neuropsychiatric health and determination of their legal status. Usually, until adolescences, the question of who the children are should stay with is decided in favor of the mother, while at high school age, 33,45% of children stay with their father.

In the period after divorce, when the family system is being restructured and significantly stabilized, scientists (Alyami & Mohsen, 2019) distinguish three phases: 1) the post-divorce stage (up to one year); 2) the phase of complete restructuring of family relationships (2-3 years); 3) the stabilization phase (2-4 years). During the period of divorce, all family members, as a rule, experience a crisis that occurs after the legal registration of the divorce. The family may lose the ability to function normally for a certain, even long period of time. The duration of this phase is quite different (from several months to a year) depending on the family's resources and social support. According to the authors, divorce is perceived by a person, usually a female, especially at the first moment, as evidence of her inferiority, which leads to an acute experience of her own inability, self-doubt, depression, self-blame. In a senior age children form a new image of the family; they need to live separately from their parents does pose the task of adapting to new conditions of communication and cooperation with each of the parents.

Another consequence of divorce is that the members of spouses' experience feelings of personal failure, collapse and destruction, etc. Most often, divorce occurs at the initiative of one of the parties of the members of the family. The rejected and offended partner experiences make the decision to divorce especially hard. The initiator of the divorce, even in the face of clearly negative feelings and emotional manifestations from the other spouse related to him/her, fully retains control over the situation, while for the rejected and offended partner, a characteristic experience is a feeling of powerlessness, hopelessness, destruction. The spouses experience anxiety and fear of losing control over the situation especially acutely (43,98% of men and 72,34% of women). Post-divorce syndrome, which includes experiences by one or both spouses of aggression (51,49% of men and 81,12% of women), depression (33,90% of men and 72,18% of women), hopelessness (21,35% of men and 69,03% of women), loss of meaning in life (21,18% of men and 78,90% of women), fear (51,24% of men and 65,77% of women) and despair (15,38% of men and 81,02% of women), low self-esteem (47,38% of men and 66,99% of women), is also most important characteristics of women.

The male variant of the syndrome after divorce is characterized by feelings of loneliness (17,89% of men and 78,32% of women), depression (25,92% of men and 73,45% of women), confusion (15,88% of men and 68,90% of women), sleep disorders (21,87% of men and 73,81% of women), loss of appetite (24,38% of men and 67,80% of women), alcohol abuse (27,03% of men and 71,52% of women), decreased interest in professional activities (17,98% of men and 76,90% of women), sexual disorders (9,60% of men and 61,56% of women). We obtained these data during the ascertainment study, which will be described in detail in the next articles of our research.

A final phase of the period after divorce, according to the authors (Placidi, Oquendo, Malone, Brodsky, Ellis & Mann, 2001), is *the stabilization phase*. At this stage, the problems of family restructuring are usually successfully overcome, equal partnership relations are established

between the former spouses, and their effective implementation in the joint upbringing of children becomes possible. The psychological criterion for stabilizing a family after divorce is the readiness of the former spouses to accept the past, recognize the happiest moments of their marriage and express gratitude to their partner for all the good things they had to experience together.

As we can see, divorce ceases to be only one-time event and has its own dynamics. Scientists (Hampe & Grady, 2005) have proposed a model of the breakdown of marital relations, which includes *seven main stages*.

1. *Emotional divorce*, which is caused by the destruction of illusions of married life, feelings of dissatisfaction, alienation of spouses from each other, fear and despair, the use of various methods of controlling the partner, arguments and the desire to avoid problems.
2. *The time of reflection and despair* before divorce is accompanied by pain, anger and fear, contradictory feelings and actions, most often it is shock, a feeling of emptiness and chaos. As a rule, one of the spouses makes different attempts to return the lost love, to get help from friends and family members.
3. *Legal stage of divorce* – the formalization of the breakup of relations takes place at the formal level. At this stage, the spouses have already made the decision to divorce, and the divorce itself is quite formal. This stage is associated not only with legal proceedings, but also with the participation of an increasing number of people in the family relations of the marriage partners. The formalization of the breakup of relations may be accompanied by conflicts, danger or a desire for negotiations. During the divorce and the period of legal disputes, the abandoned partner may feel self-pity, helplessness, a sense of despair and aggression.
4. *Economic divorce*, which is usually associated with the termination of joint management and the division of the family budget (if it was even common before).
5. *Establishing a balance between parental responsibilities and custody rights* is closely linked to the parents' negotiations regarding further relationships with their children and the distribution of so-called zones of responsibility. The main tasks of this stage are to create new relationships between a father or a mother and the child, as well as to gain a sense of self-esteem and independence.
6. *Time of self-exploration and return to balance after divorce*. The main problem of this period is the loneliness of one or two members of the couple and, as a result, the presence of ambivalent feelings: indecision, aggression, optimism, pessimism, regret, devotion, sadness, manifestation of misunderstanding, curiosity, ambivalence, excitement, joy, manifestation of grief, sadness, etc. At this stage, the search for new friends, spheres of activity begin, a completely new way of life is developed, responsibilities for all family members are determined, etc.
7. *Psychological stage of divorce*. On the emotional level, at this stage, the fact of the breakdown or destruction of relationships is accepted, the emotional state is stabilized, and negative feelings associated with the divorce are processed. At the cognitive-behavioral stage, in turn, there is a readiness of one or both spouses to take action or activity, confidence in one's own abilities, a sense of self-worth, the emergence of a sense of independence and autonomy, the search for new objects of love, and a readiness to build new relationships.

In our research we've shown that in psychological works for practicing psychologists the concept of *"adaptive situation"* means a system of external prerequisites for the subject that motivate, facilitate and mediate the person's attitude to life, his/her vital energy, activity, under which conditions the external adaptive position for the subject means:

1. *The external adaptive position for the subject* is perceived in spatial and temporal terms – as some external location in accordance with the paradigm of space and temporal boundaries.
2. *Purely in temporal terms* as a warning of maladaptive, destructive and aggressive actions of the subject.

ISSN 2518-7503 E-ISSN 2708-1400. Поширюється за ліцензією CC-BY 4.0

3. *In functional and paradigmatic terms "adaptive situation"* is a significant independence from the space of the corresponding prerequisites or conditions of the individual at the time of manifestation of actions, different forms of activities and the paradigm of life activity.

Conclusions and perspectives of further researches. We distinguish *three types of adaptive data contained in the adaptive situation of social interaction*:

1. *Purely objective adaptive prerequisites* in which an individual or society acts adaptively. These prerequisites are a set of adaptive values, such as economic, social, spiritual, religious, axiological, intellectual and others, which directly or indirectly, explicitly or implicitly, but always adaptively, affect the state of cognition of an individual by other people or a micro-group, as well as by an individual.

2. *The attitudes existing in an individual or micro-group*, which at a given moment in time have a real impact on the adaptive behavior of the individual.

3. *The definition of an adaptive situation*, which constitutes a more or less adaptive concept of the prerequisites for the development of the individual, the formation and awareness of its values, attitudes, desires and ideals.

We believe that the concept of "*adaptive situation of personal development*" is usually used to denote an adaptive social environment that can be used most optimally for the adaptive development of a child. An adaptive situation of personal development should be considered, as we suggest, in accordance with the harmonization of the child's personal characteristics and the qualities of the person who acts in this situation, performs activities in comparison with the adaptive activity itself. In particular, we argue that the adaptive situation of personal development, in which the child's behavior is carried out, often does not remain unchanged, but, on the contrary, significantly changes under the influence of the child's behavior (activity) towards its harmonization, due to which new adaptive qualities of the subject are arisen. According to scientists, each adaptive situation dictates its own style of adaptive behavior and actions of the child: in each adaptive act, a person "presents" himself/herself and his/her personal qualities and characteristics differently, and if this "self-presentation" is not adaptive or adequate, then social interaction will be considered complicated or maladaptive.

So, we propose *the following types of maladaptive relationships* between a mother and a child in a family after divorce:

- *Sudden maladaptive relationships*, when there is no time and any opportunity to prepare and plan one's own activities. This includes the situation of parental divorce, the situation of the death of one or both parents, the situation of the death of a brother or sister, as well as situations when a child together with the mother found themselves in a space where an earthquake, fire, war in Ukraine, etc. is taking place.
- *Emerging and directly formative maladaptive relationships*. They provide considerable time for research and planning one's own activities, one's actions, when the task was to conduct psychocorrection of the child's maladaptive states before the psychological crisis enters the most critical phase.
- *Permanent, long-term maladaptive relationships*, which can last for months or years, despite the efforts of both parties (mother and child) to eliminate them.
- In further our articles we'll propose psychological model of maladaptive mother-child relationships in the family after divorce.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

Alyami M., Mohsen M. The use of a reading lexicon to aid contextual vocabulary acquisition by EFL Arab learners. *Journal of Psycholinguistic Research.* Vol. 48(5). 2019. P. 1005–1023. URL: https://doi.org/10.1007/s10936-019-09644-z.

Barsalou L.W. Perceptual symbol systems. *Behavioral and Brain Sciences.* Vol. 22(4). 1999. P. 577–660. URL: https://doi.org/10.1017/S0140525X9900214.

Barsalou L.W., Santos A., Simmons W.K., Wilson C.D. Language and simulation in conceptual processing. In: M. De Vega, A. M. Glenberg & A. C. Graesser. *Symbols, embodiment, and meaning.* 2008. P. 245–283. Oxford: Oxford University Press. URL: https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199217274.003.0013.

Byram M. The Eric Hawkins lecture: Language awareness and (critical) cultural awareness – relationships, comparisons and contrasts. *Language Awareness.* Vol. 21(1–2). 2012. P. 5–13. URL: https://doi.org/10.1080/09658416.2011.639887.

Croft W. Towards a social cognitive linguistics. In: V. Evans & S. Pourcel. *New directions in cognitive linguistics.* 2009. P. 395–420. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. URL: https://doi.org/10.1515/COGL.2009.009.

Hampe B., Grady J.E. From perception to meaning: Image schemas in cognitive linguistics. Berlin: Mouton de Gruyter. 2005. URL: https://doi.org/10.1515/9783110197532.

Hathout N., Namer F. Defining paradigms in word formation: concepts, data and experiments. *Lingue e linguaggio*. Vol. 17(2). 2018. P. 151–154. URL: https://doi.org/10.1418/91862.

Heidari K. Willingness to communicate: A predictor of pushing vocabulary knowledge from receptive to productive. *Journal of Psycholinguistic Research.* Vol. 48(4). 2019. P. 903–920. URL: https://doi.org/10.1007/s10936-019-09639-w.

Krzeszowski T. The axiological parameter in preconceptual image schemata. In: R. A. Geiger & B. Rudzka-Ostyn. *Conceptualizations and mental processing in language.* 1993. P. 307–330. Berlin: Mouton de Gruyter. URL: https://doi.org/10.1515/9783110857108.307.

Lin Ch.-Hua, Chen F.-Chua, Chan H.-Yu., Hsu Ch.-Chi. Time to Rehospitalization in Patients With Schizophrenia Receiving Long-Acting Injectable Antipsychotics or Oral Antipsychotics. *International Journal of Neuropsychopharmacology*. Vol. 22(9). 2019. P. 541–547. URL: https://doi.org/10.1093/ijnp/pyz035.

Liu L., Zhang Y. The application of constructivism to the teaching of intercultural communication. *English Language Teaching.* Vol. 7(5). 2014. P. 136–141. URL: https://doi.org/10.5539/elt.v7n5p136.

Malone K.M., Waternaux Ch., Haas G.L., Cooper Th.B., Li Sh., Mann J.J. Cigarette smoking, suicidal behavior, and serotonin function in major psychiatric disorders. *American Journal of Psychiatry*. Vol. 160(4). 2003. P. 773–779. URL: https://doi.org/10.1176/appi.ajp.160.4.773.

Mann J.J., Malone K.M., Nielsen D.A., Goldman D., Erdos J., Gelernter J. Possible association of a polymorphism of the tryptophan hydroxylase gene with suicidal behavior in depressed patients. *American Journal of Psychiatry*. Vol. 154(10). 1997. P. 1451–1453. URL: https://doi.org/10.1176/ajp.154.10.1451.

Nordstrom D.L. Ukraine set to act on high suicide burden. Injury prevention. *Journal of the Int Society for Child and Adolescent Injury Prevention*. Vol. 13(4). 2007. P. 224–226. URL: https://doi.org/10.1136/ip.2007.015768.

Oquendo M.A., Malone K.M., Ellis S.P., Sackeim H.A., Mann J.J. Inadequacy of antidepressant treatment for patients with major depression who are at risk for suicidal behavior. *American Journal of Psychiatry*. Vol. 156(2). 1999. P. 190–194. URL: https://doi.org/10.1176/ajp.156.2.190.

Placidi G.P., Oquendo M.A., Malone K.M., Brodsky B., Ellis S.P., Mann J.J. Anxiety in major depression: relationship to suicide attempts. *American Journal of Psychiatry*. Vol. 157(10). 2001. P. 1614–1618. URL: https://doi.org/10.1176/appi.ajp.157.10.1614.

Soloff P.H., Lynch K.G., Kelly T.M., Malone K.M., Mann J.J. Characteristics of suicide attempts of patients with major depressive episode and borderline personality disorder: a comparative

ISSN 2518-7503 E-ISSN 2708-1400. Поширюється за ліцензією CC-BY 4.0

study. *American Journal of Psychiatry*. Vol. 157(4). 2000. P. 601–608. URL: https://doi.org/10.1176/appi.ajp.157.4.601.

Sublette M.E., Milak M.S., Galfalvy H.C., Oquendo M.A., Malone K.M., Mann J.J. Regional brain glucose uptake distinguishes suicide attempters from non-attempters in major depression. *Archives of suicide research*. Vol. 17(4). 2013. P. 434–447. URL: https://doi.org/10.1080/13811118.2013.801813.

REFERENCES

Alyami, M. & Mohsen, M. (2019). The use of a reading lexicon to aid contextual vocabulary acquisition by EFL Arab learners. *Journal of Psycholinguistic Research, 48*(5), 1005–1023. https://doi.org/10.1007/s10936-019-09644-z.

Barsalou, L.W. (1999). Perceptual symbol systems. *Behavioral and Brain Sciences, 22*(4), 577–660. https://doi.org/10.1017/S0140525X9900214.

Barsalou, L.W., Santos, A., Simmons, W.K. & Wilson, C.D. (2008). Language and simulation in conceptual processing. In: M. De Vega, A. M. Glenberg & A. C. Graesser. *Symbols, embodiment, and meaning,* 245–283. Oxford: Oxford University Press. https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199217274.003.0013.

Byram, M. (2012). The Eric Hawkins lecture: Language awareness and (critical) cultural awareness – relationships, comparisons and contrasts. *Language Awareness, 21*(1–2), 5–13. https://doi.org/10.1080/09658416.2011.639887.

Croft, W. (2009). Towards a social cognitive linguistics. In: V. Evans & S. Pourcel. *New directions in cognitive linguistics,* 395–420. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. https://doi.org/10.1515/COGL.2009.009.

Hampe, B. & Grady, J.E. (2005). From perception to meaning: Image schemas in cognitive linguistics. Berlin: Mouton de Gruyter. https://doi.org/10.1515/9783110197532.

Hathout, N. & Namer, F. (2018). Defining paradigms in word formation: concepts, data and experiments. *Lingue e linguaggio*, *17*(2), 151–154. https://doi.org/10.1418/91862.

Heidari, K. (2019). Willingness to communicate: A predictor of pushing vocabulary knowledge from receptive to productive. *Journal of Psycholinguistic Research, 48*(4), 903–920. https://doi.org/10.1007/s10936-019-09639-w.

Krzeszowski, T. (1993). The axiological parameter in preconceptual image schemata. In: R. A. Geiger & B. Rudzka-Ostyn. *Conceptualizations and mental processing in language,* 307–330. Berlin: Mouton de Gruyter. https://doi.org/10.1515/9783110857108.307.

Lin, Ch.-Hua, Chen, F.-Chua, Chan, H.-Yu. & Hsu, Ch.-Chi (2019). Time to Rehospitalization in Patients With Schizophrenia Receiving Long-Acting Injectable Antipsychotics or Oral Antipsychotics. *International Journal of Neuropsychopharmacology*, *22*(9), 541–547. https://doi.org/10.1093/ijnp/pyz035.

Liu, L. & Zhang, Y. (2014). The application of constructivism to the teaching of intercultural communication. *English Language Teaching, 7*(5), 136–141. https://doi.org/10.5539/elt.v7n5p136.

Malone, K.M., Waternaux, Ch., Haas, G.L., Cooper, Th.B., Li, Sh. & Mann, J.J. (2003). Cigarette smoking, suicidal behavior, and serotonin function in major psychiatric disorders. *American Journal of Psychiatry*, *160*(4), 773–779. https://doi.org/10.1176/appi.ajp.160.4.773.

Mann, J.J., Malone, K.M., Nielsen, D.A., Goldman, D., Erdos, J. & Gelernter, J. (1997). Possible association of a polymorphism of the tryptophan hydroxylase gene with suicidal behavior in depressed patients. *American Journal of Psychiatry*, *154*(10), 1451–1453. https://doi.org/10.1176/ajp.154.10.1451.

Nordstrom, D.L. (2007). Ukraine set to act on high suicide burden. Injury prevention. *Journal of the Int Society for Child and Adolescent Injury Prevention*, *13*(4), 224–226. https://doi.org/10.1136/ip.2007.015768.

Oquendo, M.A., Malone, K.M., Ellis, S.P., Sackeim, H.A. & Mann, J.J. (1999). Inadequacy of antidepressant treatment for patients with major depression who are at risk for suicidal behavior. *American Journal of Psychiatry*, *156*(2), 190–194. https://doi.org/10.1176/ajp.156.2.190.

Placidi, G.P., Oquendo, M.A., Malone, K.M., Brodsky, B., Ellis, S.P. & Mann, J.J. (2001). Anxiety in major depression: relationship to suicide attempts. *American Journal of Psychiatry*, *157*(10), 1614–1618. https://doi.org/10.1176/appi.ajp.157.10.1614.

Soloff, P.H., Lynch, K.G., Kelly, T.M., Malone, K.M. & Mann, J.J. (2000). Characteristics of suicide attempts of patients with major depressive episode and borderline personality disorder: a comparative study. *American Journal of Psychiatry*, *157*(4), 601–608. https://doi.org/10.1176/appi.ajp.157.4.601.

Sublette, M.E., Milak, M.S., Galfalvy, H.C., Oquendo, M.A., Malone, K.M. & Mann, J.J. (2013). Regional brain glucose uptake distinguishes suicide attempters from non-attempters in major depression. *Archives of suicide research*, *17*(4), 434–447. https://doi.org/10.1080/13811118.2013.801813.

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДЕЗАДАПТИВНИХ ВЗАЄМОСТОСУНКІВ МАТЕРІ І ДИТИНИ В СІМ'Ї ПІСЛЯ РОЗЛУЧЕННЯ

Михальчук Наталія
доктор психологічних наук, професор,
завідувачка кафедри загальної та практичної психології
Рівненського державного гуманітарного університету
https://orcid.org/0000-0003-0492-9450

Антюхова Наталія
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри німецької філології та перекладу,
Навчально-науковий інститут філології Київського
національного університету імені Тараса Шевченка
https://orcid.org/0000-0003-4550-6702

DOI https://doi.org/10.35619/prap_rv.vi26.485

У дослідженні ми описуємо поняття «адаптивна ситуація» як систему зовнішніх стосовно суб'єкта передумов, що спонукають, фасилітують і опосередковують його ставлення до життя, його життєву енергію, його активність, за умов якого зовнішнє адаптивне становище стосовно суб'єкта позначає:

1. Зовнішнє адаптивне становище стосовно суб'єкта сприймається у просторовому та темпоральному відношенні – як деяке зовнішнє розташування відповідно до парадигми простору і темпоральних меж.

2. Суто у часовому відношенні як попередження дезадаптивних, руйнівних та агресивних дій суб'єкта.

3. У функціональному та парадигмальному відношенні – як суттєва незалежність від простору відповідних передумов або умов особистості у момент прояву дій, діяльності та активності.

Ми виділяємо три типи адаптивних даних, які містить адаптивна ситуація соціальної взаємодії:

1. Суто об'єктивні адаптивні передумови, у яких адаптивно діють індивід чи суспільство. Ці передумови являють собою сукупність адаптивних цінностей – економічних, соціальних, духовних, релігійних, аксіологічних, інтелектуальних та інших, які безпосередньо чи опосередковано, експліцитно або імпліцитно, але завжди адаптивно, впливають на стан пізнання індивіда інших людей чи мікрогрупи, а також на окрему особистість.

2. Існуючі у індивіда чи мікрогрупи настановлення, які в даний момент часу справляють реальний вплив на адаптивну поведінку особистості.

3. Визначення адаптивної ситуації, що становить більш-менш адаптивну концепцію передумов для розвитку особистості, становлення і усвідомлення її цінностей, настановлень, бажань і ідеалів.

Ми вважаємо, що поняття «адаптивна ситуація особистісного розвитку» зазвичай використовується для позначення адаптивного соціального середовища, яке можна використати найбільш оптимально для адаптивного розвитку дитини. Показано, що адаптивна ситуація особистісного розвитку має розглядатися, як передбачають вчені, відповідно до гармонізації особистісних властивостей дитини та особливостей того, хто в цій ситуації діє, виконує діяльність у співставленні із самою по собі адаптивною діяльністю. Адаптивна ситуація особистісного розвитку, у якій здійснюється поведінка дитини, часто не зберігається у незмінному вигляді, а, навпаки, суттєво змінюється під впливом поведінки (діяльності) дитини у бік її гармонізації, завдяки чому виникають нові адаптивні якості суб'єкта. На нашу думку кожна адаптивна ситуація диктує свій стиль адаптивної поведінки й дій дитини: у кожному адаптивному акті людина по-різному «подає» як себе, так і свої особистісні якості, особливості, і якщо це «самоподання» не є адаптивною або адекватною, то соціальну взаємодію будемо вважати ускладненою або дезадаптивною.

Ми виділяємо такі типи дезадаптивних взаємостосунків матері і дитини в сім'ї після розлучення: раптові дезадаптивні взаємостосунки, коли немає часу та можливостей для підготовки та планування своєї діяльності. Сюди підпадає ситуація розлучення батьків, ситуація смерті одного або обох батьків, ситуація смерті брата або сестри, а також ситуації, коли дитина разом з матір'ю опинилася в просторі, де відбувається землетрус, пожежа, війна в Україні тощо. Виникаючі та прямо формувальні дезадаптивні взаємостосунки – вони дають неабиякий час для дослідження та планування власної діяльності, своїх дій, коли завданням було проведення психокорекції дезадаптивних станів дитини ще до того, як психологічна криза перейде в найбільшою мірою критичну фазу. Постійні, тривалі дезадаптивні взаємостосунки, які можуть тривати місяцями чи роками, незважаючи на зусилля обох сторін (матері і дитини) щодо їх усунення.

Ключові слова: *дезадаптивні взаємостосунки матері та дитини, після розлучення, адаптивні взаємостосунки між матір'ю та дитиною, адаптивна ситуація, зовнішня адаптивна позиція для суб'єкта, об'єктивні адаптивні передумови, адаптивна ситуація особистісного розвитку.*

Стаття надійшла до редакції 12.04.2026
Стаття прийнята до друку 4.05.2026
Стаття опублікована 30.05.2026

УДК 159.922.1:378.091.31-057.875:159.9-051

Петренко Оксана
доктор педагогічних наук, професор,
проректорка з інноваційної діяльності і
міжнародного співробітництва
Рівненського державного гуманітарного університету
https://orcid.org/0000-0001-7754-0249

DOI https://doi.org/10.35619/prap_rv.vi26.490

ПРАКТИКО-ОРІЄНТОВАНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ У ВИКЛАДАННІ КУРСУ «ГЕНДЕРНА ПСИХОЛОГІЯ» У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАГІСТРІВ-ПСИХОЛОГІВ

Анотація. *У статті обґрунтовано ефективність практико-орієнтованих методів навчання у викладанні курсу «Гендерна психологія» у процесі професійної підготовки майбутніх магістрів-психологів. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю посилення практичної складової підготовки сучасного психолога, здатного працювати з актуальними соціально-психологічними проблемами, пов'язаними з гендерною нерівністю, дискримінацією, стереотипізацією та міжособистісними конфліктами.*

Проаналізовано наукові підходи до трактування практико-орієнтованого навчання як важливого чинника професіоналізації майбутніх фахівців.

З'ясовано особливості використання інтерактивних форм і методів у викладанні дисципліни «Гендерна психологія», зокрема кейс-методу, тренінгових технологій, рольових і ділових ігор, групових дискусій, методів проблемного навчання та психодіагностичних методик. Окреслено можливості використання реальних суспільних кейсів, аналізу медіаконтенту й соціально-психологічних ситуацій для формування здатності майбутніх психологів працювати з чутливими соціальними проблемами.

Особливу увагу приділено використанню психодіагностичних методик, спрямованих на дослідження гендерних ролей, емпатії, толерантності та комунікативних особливостей особистості, а також аналізу сучасного інформаційного простору й проявів гендерних стереотипів у медіа. Доведено, що поєднання інтерактивних технологій, психодіагностичних інструментів і аналізу реальних ситуацій забезпечує наближення освітнього процесу до майбутньої професійної діяльності психолога.

Встановлено, що практико-орієнтовані методи навчання сприяють формуванню професійної етики, толерантності, готовності до психологічного супроводу різних соціальних груп і здатності до конструктивної професійної взаємодії в умовах сучасних суспільних викликів.

Ключові слова: *курс «Гендерна психологія», професійна підготовка магістрів-психологів, гендерний підхід, практико-орієнтовані методи навчання, кейс-метод, психодіагностика, тренінги, групові дискусії, рольові ігри, гендерна компетентність.*

Постановка проблеми. Підготовка сучасного психолога вимагає не лише засвоєння теоретичних знань, а й формування практичних навичок роботи з клієнтами на основі гендерного підходу. Відповідно суттєвих змін потребує і система підготовки майбутніх психологів на магістерському рівні: необхідно забезпечити зв'язок між теоретичними і практичними елементами процесу навчання. Одним з можливих векторів забезпечення професійної орієнтації навчання в магістратурі є упровадження практико-орієнтованого підходу, який здатний забезпечити максимальне наближення до майбутньої професійної

ISSN 2518-7503 E-ISSN 2708-1400. Поширюється за ліцензією CC-BY 4.0

діяльності вже під час навчання, який спрямований на набуття не тільки знань, але й умінь, навичок і досвіду практичної діяльності (Антонова, 2016).

Аналіз останніх досліджень з проблеми. Практико-орієнтований підхід є предметом аналізу в наукових працях багатьох учених (Антонова, 2016; Житнік, 2015, Опушко, 2024, Пальшкова, 2008). Так, Пальшкова (2008) визначає практико-орієнтований підхід як методологічний концепт формування професійно-педагогічної культури майбутніх учителів початкової школи. Натомість, Антонова (2016) обґрунтовує необхідність застосування практико-орієнтованого підходу у формуванні професійної майстерності майбутнього вчителя. Своєю чергою, Опушко розглядає практико орієнтоване навчання як важливий компонент дуальної форми здобуття освіти. Практико-орієнтоване навчання як засіб професіоналізації підготовки майбутніх фахівців в Україні обґрунтовує Майковська (2016). Проблема вдосконалення професійної підготовки майбутніх психологів є предметом аналізу в працях Вірної (2003), Лялюк і Кузьо (2023), Чепелєвої (2000) та ін. Особливості викладання гендерних курсів в закладах вищої освіти досліджують Баліка (2021), Бреславська, Петренко, Якименко (2024) й ін.

Однак, незважаючи на значний потенціал науково-теоретичних досліджень, на разі є недостатньо вивченим питання використання практико-орієнтованих методів навчання у викладанні конкретних навчальних дисциплін в закладах вищої освіти.

Метою статті є обґрунтування ефективності практико-орієнтованих методів навчання у викладанні курсу «Гендерна психологія».

Виклад основного матеріалу дослідження. Практико-орієнтований підхід сприяє формуванню у майбутніх фахівців загальних та спеціальних (фахових) компетенцій, професійно-важливих якостей, професійного досвіду здобувачів освіти що, у цілому, складає готовність до практичної діяльності. Упровадження практико-орієнтованого підходу вимагає створення викладачами середовища, у якому здобувачі мають можливість виявити і реалізувати свій інтерес до пізнання, зробити його усвідомленою потребою в саморозвитку, професійній та соціальній адаптації (Майковська, 2016).

Навчальна дисципліна «Гендерна психологія» орієнтована на формування здатності майбутніх психологів працювати з реальними соціально-психологічними проблемами, такими як гендерна нерівність, дискримінація, стереотипізація. Зміст дисципліни охоплює актуальні питання, зокрема гендерну соціалізацію, гендерні стереотипи, сексизм у освітньому середовищі та психологічні аспекти гендерної нерівності. Ефективність викладання дисципліни «Гендерна психологія» значною мірою забезпечується використанням інтерактивних форм: тренінги гендерної ідентичності та толерантності; групові дискусії; рольові ігри; аналіз ситуацій (case study). Такі методи сприяють розвитку рефлексії, емпатії та комунікативних навичок та сприяють формуванню професійних компетентностей здобувачів освіти.

Одним із найбільш результативних методів є кейс-метод (case study), що передбачає аналіз реальних або наближених до реальних соціально-психологічних ситуацій. Під час занять здобувачі освіти аналізують кейси, пов’язані з проявами гендерної дискримінації в освітньому середовищі, проблемами професійної сегрегації, міжособистісними конфліктами на ґрунті гендерних стереотипів, випадками психологічного насильства або сексизму. Робота з кейсами здійснюється поетапно: від визначення проблеми та аналізу причин ситуації до вироблення алгоритму психологічного супроводу й пошуку можливих шляхів її розв’язання. Зокрема, під час практичних занять у жовтні 2025 року здобувачам освіти було запропоновано для аналізу суспільний кейс, пов’язаний із дискусією навколо реакції Українського католицького університету на використання ЛГБТ-символіки у профілі здобувачки освіти в соціальних мережах (Терещук, 2025). У процесі обговорення здобувачі освіти аналізували особливості суспільної поляризації, етичні аспекти професійної діяльності психолога, питання толерантності, меж академічної свободи та психологічні

механізми виникнення конфліктів у чутливих соціальних темах. Такий підхід сприяє розвитку аналітичного мислення, навичок прийняття професійних рішень і здатності застосовувати теоретичні знання у практичній діяльності.

Важливе місце у викладанні дисципліни займають тренінгові технології, спрямовані на розвиток гендерної чутливості, толерантності, емпатії та навичок конструктивної комунікації. Зокрема, використовуються тренінги гендерної ідентичності, вправи на усвідомлення власних гендерних установок і стереотипів, техніки розвитку ненасильницької комунікації та міжособистісної взаємодії (Петренко, 2025).

Однією з ефективних форм роботи є виконання тренінгових вправ, спрямованих на осмислення впливу гендерних стереотипів на поведінку та соціальну взаємодію особистості. До прикладу, під час вивчення теми, пов'язаної з гендерною соціалізацією, здобувачам освіти пропонується вправа щодо наслідування гендерних стереотипів у повсякденному житті. Робота організовується у малих групах по 6–10 осіб, де учасники обговорюють низку проблемних питань: негативні та позитивні аспекти відтворення гендерних стереотипів, необхідність відповідності суспільним очікуванням щодо гендерних ролей, можливості подолання стереотипного мислення та способи звільнення від обмежень, які формуються під впливом гендерних установок.

Подальше колективне обговорення результатів роботи в групах сприяє формуванню навичок аргументованого висловлення власної позиції, розвитку критичного мислення та здатності аналізувати соціальні явища з різних точок зору. Водночас здобувачі освіти навчаються розпізнавати дискримінаційні прояви, аналізувати власні поведінкові моделі та формувати навички професійної комунікації у роботі з різними соціальними групами.

Ефективним методом є також рольові та ділові ігри, що дають змогу моделювати типові професійні ситуації діяльності психолога. Під час таких занять здобувачі освіти виконують ролі психолога-консультанта, клієнта, соціального працівника або учасників конфліктної ситуації. Наприклад, моделюються ситуації психологічного консультування осіб, які зазнали дискримінації, сімейних конфліктів, пов'язаних із традиційними гендерними ролями, або проблем професійної самореалізації. Використання рольового моделювання сприяє розвитку комунікативних умінь, рефлексії, емоційного інтелекту та навичок професійної взаємодії.

У процесі вивчення дисципліни активно застосовуються групові дискусії та методи проблемного навчання. Обговорення суперечливих соціальних питань – гендерних квот, проблем рівності в суспільстві, армії, освіті й професійній діяльності, впливу медіа на формування гендерних стереотипів – стимулює розвиток критичного мислення, навичок аргументації та вміння вести конструктивний діалог. Особливу увагу приділяємо формуванню здатності працювати з різними точками зору, толерантно відстоювати власну позицію та аналізувати соціальні явища з позицій наукового підходу.

Зокрема, під час вивчення теми «Психологічні аспекти гендерної (не)рівності в умовах війни» здобувачам освіти пропонується для аналізу комплекс актуальних соціально-психологічних проблем, що виникають у сучасному українському суспільстві (Петренко, 2025). У межах проблемних дискусій обговорюються психологічні наслідки війни для чоловіків і жінок, трансформація традиційних гендерних ролей, суспільні очікування щодо «чоловічої» та «жіночої» поведінки, питання мобілізації, соціальної стигматизації вразливості, а також проблеми дискримінації та насильства. Окремим напрямом роботи є аналіз сучасних суспільних кейсів і результатів соціологічних досліджень. Наприклад, здобувачі освіти аналізують результати дослідження ГО «Українські ЛГБТ-військові за рівні права» щодо становища ЛГБТК+ військових у Збройних силах України, суспільного сприйняття гендерної та сексуальної різноманітності, а також проблем правового визнання партнерств в умовах війни. У процесі обговорення увага акцентується не лише на правових чи соціальних аспектах, а й на психологічних механізмах формування суспільних установок,

ISSN 2518-7503 E-ISSN 2708-1400. Поширюється за ліцензією CC-BY 4.0

стереотипів, поляризації суспільства та впливу колективної травми на сприйняття гендерних питань (Петренко, 2025).

Важливим елементом проблемного навчання є також аналіз трансформації ролі жінки в українському війську. Здобувачі освіти обговорюють питання розширення участі жінок у бойових підрозділах, зміну суспільного ставлення до жінок-військовослужбовиць, психологічні труднощі адаптації та поєднання професійних і сімейних ролей в умовах війни. Окремо аналізуються питання психологічної підтримки різних соціальних груп: військовослужбовців, внутрішньо переміщених осіб, дітей, осіб, які пережили втрату чи насильство. Такі форми роботи сприяють розвитку у здобувачів освіти здатності аналізувати складні соціальні явища у взаємозв'язку психологічних, соціокультурних і гендерних чинників, формують навички професійної комунікації, емпатії, аргументованого ведення дискусії та підготовки до роботи з чутливими категоріями клієнтів у реальних умовах сучасного суспільства.

Практична спрямованість курсу також реалізується через використання психодіагностичних методик, що забезпечують поєднання теоретичної підготовки з набуттям практичного досвіду професійної діяльності психолога. У процесі навчання здобувачі освіти опановують методики діагностики гендерних ролей, рівня толерантності, емпатії, комунікативних особливостей особистості, особливостей міжособистісної взаємодії та гендерних установок. Зокрема, застосовується опитувальник гендерних ролей С. Бем, шкала «Маскулінність – фемінінність» з Фрайбурзького особистісного опитувальника (FPI), методики оцінювання рівня емпатії, аналізу гендерних стереотипів і соціально-психологічних установок й ін. (Петренко, 2025).

Особливу увагу приділяємо аналізу взаємозв'язку між результатами психодіагностики та особливостями соціальної поведінки особистості. Наприклад, під час опрацювання результатів опитувальника С. Бем здобувачі освіти досліджують співвідношення маскулінних, фемінних та андрогінних характеристик особистості, аналізують вплив гендерних установок на комунікативну поведінку, професійне самовизначення та міжособистісну взаємодію. Це сприяє кращому розумінню індивідуальних особливостей клієнта та формуванню навичок психологічного аналізу.

Важливим етапом роботи є колективне обговорення результатів дослідження та етичних аспектів використання психодіагностичних інструментів у практичній діяльності психолога. Здобувачі освіти аналізують питання конфіденційності, добровільності участі в дослідженні, коректності інтерпретації результатів, недопущення дискримінаційних висновків і дотримання принципів професійної етики у роботі з чутливою інформацією. Використання психодіагностичних методик у процесі вивчення дисципліни сприяє розвитку професійної рефлексії, аналітичного мислення, навичок психологічного консультування та формуванню готовності майбутніх психологів до роботи з різними соціальними групами. Це дає здобувачам освіти змогу опановувати практичні інструменти майбутньої професійної діяльності та набувати досвіду їх професійного застосування в умовах, наближених до реальної психологічної практики.

Значну увагу приділяємо аналізу сучасного інформаційного простору та медіаконтенту. Здобувачі освіти досліджують прояви гендерних стереотипів у рекламі, соціальних мережах, медіа та освітніх матеріалах, здійснюють контент-аналіз інформаційних ресурсів і визначають можливий психологічний вплив стереотипізованих образів на формування суспільних установок. Зокрема, під час практичних занять здобувачам освіти пропонуються аналітичні завдання, спрямовані на виявлення дискримінаційних або стереотипізованих моделей репрезентації чоловіків і жінок у сучасному медіапросторі. Для аналізу використовуються оголошення з рубрик «Шукаю роботу», «Біржа праці», «Знайомства», матеріали інформаційно-розважальних журналів, спеціалізованих видань і телепередач для чоловіків та жінок, а також сучасні рекламні ролики. У процесі роботи здобувачі освіти

аналізують особливості відображення маскулінності та фемінності, визначають наявність гендерних стереотипів, проявів сексизму, фейсизму чи ейджизму, досліджують способи конструювання соціально схвалюваних моделей поведінки та зовнішності. Особлива увага приділяється обговоренню психологічного впливу медіаобразів на формування самооцінки, гендерної ідентичності, професійних очікувань і суспільних установок.

Подальше колективне обговорення результатів аналізу сприяє формуванню навичок критичного сприйняття інформації, розвитку медіаграмотності, здатності аргументовано оцінювати інформаційний контент та усвідомлювати психологічні механізми впливу медіа на суспільну свідомість.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Таким чином, практико-орієнтовані методи навчання забезпечують не лише засвоєння теоретичних знань, а й формування професійної готовності майбутніх психологів до роботи з актуальними соціально-психологічними проблемами сучасного суспільства.

Практико-орієнтоване навчання сприяє формуванню у майбутніх психологів професійної етики; толерантності; готовності до роботи з різними соціальними групами; здатності до психологічного супроводу клієнтів.

Поєднання інтерактивних технологій, психодіагностичних методик і аналізу реальних кейсів у викладанні курсу «Гендерна психологія» підвищує ефективність освітнього процесу та відповідає сучасним вимогам до якості вищої освіти.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у вивченні можливостей використання кейс-технологій і тренінгових методик для підготовки фахівців до роботи з гендерночутливими соціальними викликами в умовах сучасного суспільства та війни. Перспективним є також аналіз впливу практико-орієнтованого навчання на розвиток професійної рефлексії, емпатії та готовності майбутніх психологів до психологічного супроводу різних соціальних груп.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

Антонова, О. (2016). Практико-орієнтований підхід у формуванні професійної майстерності майбутнього вчителя. *Теорія і практика професійної майстерності в умовах цілежиттєвого навчання: монографія*. Житомир : Вид-во Рута. С. 262-285.

Житник, Н. (2015). Практико-орієнтована підготовка фахівців в умовах регіонального вищого навчального закладу. *Професійна освіта: проблеми і перспективи*. Вип. 9. С. 29–35.

Опушко, Н. (2024). Практико орієнтоване навчання як важливий компонент дуальної форми здобуття освіти. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*, №70, P. 240-252. https://doi.org/10.31652/2412-1142-2023-70-240-252

Пальшкова, І. (2008). Практико-орієнтований підхід у формуванні професійно-педагогічної культури майбутніх вчителів початкових класів: теоретико-методологічний аспект: Монографія. Одеса. 339с.

Майковська, В. (2016). Практико-орієнтоване навчання як засіб професіоналізації підготовки майбутніх фахівців. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти.* 2016. № 50–51.

Вірна, Ж. (2003). Мотиваційно-смислова регуляція у професіоналізації психолога: [монографія]. Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки. Луцьк : Вежа. 320 с.

ISSN 2518-7503 E-ISSN 2708-1400. Поширюється за ліцензією CC-BY 4.0

Лялюк, Г., Кузьо, Л. (2023). Реалізація особистісно-орієнтованого підходу до професійної підготовки майбутніх психологів в умовах в умовах дистанційного навчання: проблеми та виклики. *Інноваційна педагогіка.* Випуск 61, Том 2. С.69-74. https://doi.org/10.32782/2663- 6085/2023/61.2.13

Чепелєва, Н. (2000). Особистісна підготовка психолога-практика. *Персонал*. № 5 (59). С. 17–19.

Баліка, Л., Петренко, О. (2021). Досвід впровадження навчальної дисципліни «Гендерний підхід в освіті та вихованні» в освітній процес ЗВО. *Просоціальна особистість у гендерному вимірі: теоретико-методологічні та прикладні аспекти : IV Всеукраїнської науково-методичної конференції з міжнародною участю* (Умань, 22 квітня 2021 р.) / [ред. кол. : Коляда Н.М. та ін.]. Умань : Візаві. С.63-66.

Petrenko, O. B., Yakymenko S. I., Breslavska G. B. Gender competence as a necessary condition for the effective activity of the future teacher. *Colloquium-journal*. 2024. №2 (195). Część 1 (Warszawa, Polska). p.28-30.

Терещук, Г. (2025). Скандал довкола УКУ поляризував думки в суспільстві. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/uku-skandal-studenty-moral/33520616.html

Петренко, О. (2025) Гендерна психологія: Навчально-методичний посібник для здобувачів вищої освіти спеціальності С4 Психологія. Рівне : Ю. Кукса. 203 с.

REFERENCES

Antonova, O. (2016). Praktyko-oriientovanyi pidkhid u formuvanni profesiinoi maisternosti maibutnoho vchytelia. [A practice-oriented approach to developing the professional skills of future teachers]. *Teoriia i praktyka profesiinoi maisternosti v umovakh tsilezhyttievoho navchannia: monohrafiia*. Zhytomyr : Vyd-vo Ruta. S. 262-285. [in Ukrainian]

Zhytnyk, N. (2015). Praktyko-oriientovana pidhotovka fakhivtsiv v umovakh rehionalnoho vyshchoho navchalnoho zakladu. [Practice-oriented training of specialists at a regional institution of higher education]. *Profesiina osvita: problemy i perspektyvy.* Vyp. 9. S. 29–35. [in Ukrainian]

Opushko, N. (2024). Praktyko oriientovane navchannia yak vazhlyvyi komponent dualnoi formy zdobuttia osvity. [Practice-oriented learning as an important component of the dual education system]. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*, №70, R. 240-252. https://doi.org/10.31652/2412-1142-2023-70-240-252. [in Ukrainian]

Palshkova, I. (2008). Praktyko-oriientovanyi pidkhid u formuvanni profesiino-pedahohichnoi kultury maibutnikh vchyteliv pochatkovykh klasiv: teoretyko-metodolohichnyi aspekt [A Practice-Oriented Approach to Developing the Professional and Pedagogical Culture of Future Elementary School Teachers: Theoretical and Methodological Aspects]: Monohrafiia. Odesa. 339s. [in Ukrainian]

Maikovska, V. (2016). Praktyko-oriientovane navchannia yak zasib profesionalizatsii pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv. [Practice-oriented education as a means of professionalizing the training of future specialists]. *Problemy inzhenerno-pedahohichnoi osvity*. 2016. № 50–51. [in Ukrainian]

Virna, Zh. (2003). Motyvatsiino-smyslova rehuliatsiia u profesionalizatsii psykholoha [Motivational and Meaning-Based Regulation in the Professional Development of Psychologists]: [monohrafiia]. Volyn. derzh. un-t im. Lesi Ukrainky. Lutsk : Vezha. 320 s. [in Ukrainian]

Lialiuk, H., Kuzo, L. (2023). Realizatsiia osobystisno-oriientovanoho pidkhodu do profesiinoi pidhotovky maibutnikh psykholohiv v umovakh v umovakh dystantsiinoho navchannia: problemy ta vyklyky. [Implementing a Person-Centered Approach to the Professional

Training of Future Psychologists in a Distance Learning Environment: Issues and Challenges]. *Innovatsiina pedahohika*. Vypusk 61, Tom 2. S.69-74. [in Ukrainian] https://doi.org/10.32782/2663- 6085/2023/61.2.13

Chepelieva, N. (2000). Osobystisna pidhotovka psykholoha-praktyka. [Personal Development for Practicing Psychologists]. *Personal*. № 5 (59). S. 17–19. [in Ukrainian]

Balika, L., Petrenko, O. (2021). Dosvid vprovadzhennia navchalnoi dystsypliny «Hendernyi pidkhid v osviti ta vykhovanni» v osvitnii protses ZVO. [Experience in integrating the course "Gender Perspectives in Education and Upbringing" into the educational process at higher education institutions.]. *Prosotsialna osobystist u hendernomu vymiri: teoretyko-metodolohichni ta prykladni aspekty : IV Vseukrainskoi naukovo-metodychnoi konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu* (Uman, 22 kvitnia 2021 r.) / [red. kol. : Koliada N.M. ta in.]. Uman : Vizavi. S.63-66. [in Ukrainian]

Petrenko, O. B., Yakymenko S. I., Breslavska G. B. Gender competence as a necessary condition for the effective activity of the future teacher. *Colloquium-journal.* 2024. №2 (195). Część 1 (Warszawa, Polska). p.28-30.

Tereshchuk, H. (2025). Skandal dovkola UKU poliaryzuvav dumky v suspilstvi. [The scandal surrounding UCU has polarized public opinion]. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/uku-skandal-studenty-moral/33520616.html [in Ukrainian]

Petrenko, O. (2025) Henderna psykholohiia [Gender Psychology]: Navchalno-metodychnyi posibnyk dlia zdobuvachiv vyshchoi osvity spetsialnosti S4 Psykholohiia. Rivne : Yu. Kuksa. 203 s. [in Ukrainian]

PRACTICE-ORIENTED TEACHING METHODS IN THE COURSE "GENDER PSYCHOLOGY" IN THE PROFESSIONAL TRAINING OF MASTER'S STUDENTS IN PSYCHOLOGY

Oksana Petrenko
Doctor of Sciences (in Pedagogy),
Professor, Vice-rector for Innovative Activities and International Cooperation
Rivne State University for the Humanities
https://orcid.org/0000-0001-7754-0249

DOI https://doi.org/10.35619/prap_rv.vi26.490

Abstract. *This article demonstrates the effectiveness of practice-oriented teaching methods in the course "Gender Psychology" as part of the professional training of future master's degree students in psychology. The relevance of the study stems from the need to strengthen the practical component of training modern psychologists capable of addressing current socio-psychological issues related to gender inequality, discrimination, stereotyping, and interpersonal conflicts.*

Scientific approaches to interpreting practice-oriented learning as a key factor in the professional development of future specialists are analyzed.

The article identifies the specific features of using interactive forms and methods in teaching the course "Gender Psychology," including the case method, training technologies, role-playing and business games, group discussions, problem-based learning methods, and psychodiagnostic techniques. The possibilities of using real-life social cases, media content analysis, and socio-psychological situations to develop future psychologists' ability to work with sensitive social issues are outlined.

ISSN 2518-7503 E-ISSN 2708-1400. Поширюється за ліцензією CC-BY 4.0

Particular attention is paid to the use of psychodiagnostic methods aimed at studying gender roles, empathy, tolerance, and communicative traits of the individual, as well as analyzing the contemporary information space and manifestations of gender stereotypes in the media. It has been demonstrated that the combination of interactive technologies, psychodiagnostic tools, and the analysis of real-life situations brings the educational process closer to the future professional practice of a psychologist.

It has been established that practice-oriented teaching methods contribute to the development of professional ethics, tolerance, readiness to provide psychological support to various social groups, and the ability to engage in constructive professional interaction in the context of contemporary social challenges.

***Keywords**: "Gender Psychology" course, professional training of master's degree students in psychology, gender approach, practice-oriented teaching methods, case method, psychodiagnostics, training sessions, group discussions, role-playing games, gender competence*.

Стаття надійшла до редакції 29.04.2026
Стаття прийнята до друку 14.05.2026
Стаття опублікована 30.05.2026

УДК: [159.9.019.4:378.02]:811.111(07)

Olena Verovkina
PhD in Psychology, Associate Professor
Rivne State University of Humanities
Rivne, Ukraine
https://orcid.org/0000-0002-1333-6668

Svitozara Bihunova
PhD in Psychology, Associate Professor,
Rivne State University of Humanities
Rivne, Ukraine
https://orcid.org/0000-0001-6860-6939

DOI https://doi.org/10.35619/prap_rv.vi26.492

THE DEVELOPMENT OF STUDENTS' MOTIVATIONAL SPHERE FOR LEARNING ENGLISH IN A BLENDED LEARNING ENVIRONMENT

Abstract. *This article deals with the pressing issue of developing the motivational sphere of higher education students when learning English in a blended learning environment. The study presents the results of a diagnostic study on the level of development of the motivational sphere among students in traditional higher education settings. An experiment conducted in a blended learning environment revealed that the indicators of the motivational sphere among higher education students have improved. The highest growth rate has been observed in the indicators "motivation to learn and acquire knowledge," "internal cognitive motives," "achievement motivation," and "motivation to overcome difficulties."*

It has been established that a number of psychological and pedagogical factors contribute to the development of students' motivation, namely: the instructor's readiness to foster student motivation; a student-centered approach to teaching; the integration of information and communication technologies; the development of reflection and critical thinking; a specially organized educational environment that combines the selection and integration of appropriate digital platforms with direct communication; and the autonomy of the learner, who views independent work as an integral component of blended learning.

Keywords: *motivational sphere, content, operational, and personal-meaning layers; blended learning; critical thinking; learner autonomy; ICT integration; communication.*

Problem statement. In the current context of transformation in the higher education system, driven by the digitization of the educational landscape, globalization, and the need to ensure the continuity of learning, the issue of fostering students' motivation to study foreign languages, especially English, has become particularly relevant. Nowadays English serves not only as an academic discipline but also as an important tool for professional communication, academic mobility, and the personal development of higher education students.

The transition to blended learning, which combines traditional classroom-based instruction with online components, creates new opportunities for personalizing the educational process, expanding access to learning resources, and increasing student autonomy. At the same time, this form of learning places new demands on students' internal readiness, self-regulation, responsibility, and sustained motivation. Without a sufficient level of motivational engagement, the effectiveness of English language acquisition in a blended learning environment can be significantly reduced.

Despite the significant body of research, devoted to issues of academic motivation and the organization of blended learning, the problem of the psychological mechanisms underlying the

development of students' motivational sphere, specifically toward learning English in new educational settings, remains underdeveloped. This demands a theoretical analysis and empirical study of the factors that contribute to enhancing students' motivation in the process of learning English within a blended learning format.

Analysis of recent studies and publications. To begin with, it should be pointed out that the Professional Standard for Teachers in General Secondary Education states that, as a teacher with psychological competence, one must be able to foster students' motivation and organize their cognitive activities (MON, 2024).

The issue of developing students' academic motivation occupies a prominent place in contemporary psychological and pedagogical studies, as the motivational sphere of the individual is regarded as one of the key factors in the success of academic performance, professional development, and self-actualization among higher education students. In psychological science, motivation is interpreted as a system of internal and external incentives that determine the direction, intensity, and persistence of an individual's academic activity.The theoretical foundations of this study on learning motivation are based on the works of domestic and foreign scholars, which explore the nature of motives, needs, interests, and value orientations within the structure of learning activities. Significant attention is paid to the relationship between intrinsic and extrinsic motivation, as well as the role of cognitive interest, academic self-esteem, self-regulation, and expectations of success.

Among Ukrainian scholars, the issue of motivation for learning foreign languages has been studied by Lovchuk, Khmel, Ahmad, Slobodiak, Avgustiuk, Frasyniuk, Svidar, and Morentsova. In particular, Y. Lovchuk focuses on the development of students' intrinsic motivation to learn English, emphasizing the importance of professional orientation, personal meaning, and the role of the teacher in supporting the learning activity of higher education students (Lovchuk, 2023). Among foreign scholars, Gardner, Dörnyei, Deci, and Ryan have made significant contributions to the study of motivation for learning a foreign language (Dörnyei, 2001). They have developed theoretical approaches to understanding intrinsic and extrinsic motivation, self-determination, motivational orientation, and the psychological mechanisms that sustain learning engagement (Deci, et al., 2000). A separate area of the studies focuses on the communicative orientation of instruction, and an awareness of the professional significance of language proficiency. In particular, works devoted to the psychological aspects of students' motivation for learning a foreign language at institutions of higher education emphasize the role of the personal meaning in learning activities, the desire for self-development, and professional growth.

The issue of student motivation to learn English in higher education institutions is discussed in the works of Khmel and Ahmad, who investigated the causes of declining student interest, the characteristics of resistance to language learning, and ways to enhance academic motivation through modern educational methods.

Recent studies also highlight the impact of the digital educational environment and multimedia technologies on student motivation. It has been established that the use of interactive platforms, gamification, multimedia content, and online communication positively influences academic interest, increases student engagement, and promotes the development of autonomy in learning. It is particularly important that technological tools can serve as a factor in supporting intrinsic motivation, provided they are used in a psychologically sound manner (Dörnyei et al., 2015). For instance, the works of Frasynyuk and Svidar (2021) are dedicated to modern motivational strategies in the process of learning English, in particular the use of interactive technologies, digital platforms, and methods for stimulating students' cognitive

In the context of blended learning, the issue of motivation takes on new dimensions. Researchers note that combining in-person and distance learning changes the nature of educational activities, increasing the importance of independent work, self-regulation, and students' responsibility for their learning outcomes. Studies on fostering intrinsic motivation for learning

English in a blended learning environment emphasize the importance of creating a psychologically comfortable educational environment, providing feedback, and using student-centered teaching methods (Oryshchyn, 2020).

The research Slobodiak (2024) pays particular attention to issues of motivation in blended learning, substantiating the psychological and pedagogical conditions for fostering intrinsic motivation among higher education students to study a communicative English language course in a setting that combines in-person and distance learning. The author emphasizes that blended learning promotes the development of students' autonomy, self-regulation, and responsibility for the outcomes of their own learning activities. Avgustiuk (2021) explored the psychological aspect of emotional barriers in the process of learning English, analyzing the impact of language anxiety on students' motivation, self-esteem, and learning effectiveness. The scholar demonstrates that a high level of anxiety can significantly reduce intrinsic motivation and requires specialized psychological support .

At the same time, an analysis of the academic literature indicates that, despite the significant number of studies on motivation and the digitization of the educational process, the issue of the psychological mechanisms underlying the development of students' motivation to learn English specifically in a blended learning environment requires further theoretical analysis and empirical research. The specific nature of the relationship between intrinsic motivation, digital competence, language anxiety, and academic performance among students in a blended learning format remains understudied.

Thus**, the aim of this article** is to provide a theoretical foundation and analyze the psychological characteristics of the development of students' motivational sphere to learn English in a blended learning environment, as well as to identify factors that contribute to increasing the intrinsic motivation and effectiveness of higher education students' academic activities.

Presentation of the main material. To begin with, it should be pointed out, that in the current context of the digital transformation of education, the issue of fostering and sustaining motivation for learning is taking on new meaning and significance. Traditional motivational mechanisms are losing their effectiveness in online or blended learning environments, which calls for a rethinking of approaches to organising the educational process (Paska, 2025). In view of this, it is particularly important to examine the specific characteristics of learners' motivation in a digital educational environment, where interaction between participants in the educational process is facilitated by technology (Srivastava, et al., 2024).

On top of that, a great number of studies highlight the need to consider broader influences such as socio-cultural factors, socio-economic status and external support systems (Williamson, 2015). Further implications also suggest that interventions aimed at improving academic motivation should focus on fostering a supportive environment both within and outside the home, rather than solely focusing on the traditional approach structure. Future studies may be conducted to explore additional factors that contribute to a student's academic and social well-being, and offer insight for educators and support systems (Choudhary et al., 2025).

This study will embrace students' content, operational and the personal-semantic layers of the motivational sphere in the blended learning of English.

According to our previous findings the content layer of the motivational sphere should include positive motives, which contribute most to academic motivation, and those that hinder the development of a desire to learn a foreign language. Another, operational layer, will obviously include: having goals in life, emotional fulfillment, life satisfaction or satisfaction with self-actualization, an internal locus of control, and a locus of control regarding life management. As for the personal-semantic layer of the motivational sphere it would probably involve: the need for achievement, instrumental activity, expectations of success, praise, a positive emotional state, as well as the need to avoid failure, the expectation of failure, punishment, a negative emotional state.

ISSN 2518-7503 E-ISSN 2708-1400. Поширюється за ліцензією CC-BY 4.0

During the descriptive phase of the experiment 120 students enrolled in enrolled in traditional learning format were involved. Questionnaires were developed to assess the content layer of the motivational sphere. The questions were designed to assess the students' readiness to study English, including reading, speaking, listening and writing comprehension, as well as to determine whether they consider motivation to be essential for personal development.

The results did not show a striking difference between the groups, who used to study distantly and off-line at the descriptive stage of the experiment (Control group – 38%, Experimental – 40%).

Furthermore, when checking up the operational level of students' motivational sphere the results were approximately equal (Control group – 45%, Experimental one – 48%). To gain the results the Purpose in Life test Crumbaugh and Maholik was used to assess the participants' sense of meaning in life, the presence of life goals (including career goals), locus of control, life satisfaction and self-actualization (Vseosvita n.d.). To assess the personal-semantic layer of the motivational sphere, the thematic apperception test developed by Heckhausen was used. This test is also used to examine the individual's voluntary activity aimed at achieving a specific goal. As for the personal- semantic layer of the motivation sphere the results were almost the same (50% in the Control group and 51% in the Experimental one).

Overall, the results obtained during the baseline assessment phase of the experiment suggest that the level of development in the motivational sphere is relatively low. Therefore, special arrangements should be made for the education of students (in our case, a blended learning format) to boost their motivation. During the pilot phase, the experimental group was transitioned to a blended learning format. It should be pointed out that in the process of developing a blended curriculum, it is important to adhere to psychological and pedagogical principles that ensure its effectiveness. Firstly, it is student-centered − a focus on the student as an active learner. The program should take into account individual needs and provide opportunities to choose the pace, formats, and methods of learning. Secondly, the integration of information and communication technologies (ICT) is an integral component. Educational content should be available on digital platforms, supplemented by multimedia elements, and ensure constant communication between the student and the teacher. Finally, the program should promote the development of independence and critical thinking. The content and format of assignments should encourage students to search for information, analyze, make decisions, and reflect on their own. Thus, a blended learning program is not just an adapted version of a traditional course. It is a holistic system that combines digital tools, pedagogical innovation, and a deep understanding of the needs of the modern learner.

In order to develop an effective blended learning curriculum a clear structuring of the content and consideration of the peculiarities of combining online and offline components were considered. Such a program contained four key elements: face-to-face training, online learning, independent work of students, and an assessment system. It should be noted, that face-to-face training covers those aspects of the content that require the direct presence of the teacher and active interaction of students. These include, in particular, practical classes, experiments, trainings, discussions, and discussions of complex concepts. The face-to-face format allowed to intensify group activities, develop cooperation and critical thinking skills, which is especially important for the development of key competencies. Another aspect to consider was the fact that the topics for online study include mainly theoretical material that students could study independently at their own pace. This block included video lectures, multimedia presentations, e-textbooks, interactive modules, hypertext resources, and thematic forums. The online format makes it possible to diversify the sources of information and make the presentation of the material more attractive to the modern student. Moreover, independent work is an integral part of blended learning. It is aimed at consolidating, generalizing or deepening knowledge. Its forms include: completing practical tasks on educational platforms (*Google Classroom, Moodle*), writing reflective essays, creating educational projects, preparing presentations, working with additional literature. During the experiment it was obvious

that independent work contributed to the development of self-regulation skills, search activity, and information literacy.

Thus, the structure of the blended learning program was based on a combination of different formats of knowledge presentation, active involvement of students in the learning process, and the use of modern technological solutions, which ensures high efficiency of educational activities.

In the process of organizing blended learning, the selection and integration of appropriate digital platforms has played an important role. These tools provided both management of the learning process and support for content and student feedback. In particular, *Google Classroom and Moodle* were widely used to structure learning content, organize assignments, communicate between students and teachers, and store learning outcomes. They allowed the teachers to plan learning activities in stages, create modules, set deadlines, and add instructions and materials. The learners, in turn, could see their progress, completed and uncompleted tasks, and receive prompt feedback. Also, presentation educational material in the form of video content, platforms such *as YouTube and Edpuzzle* were effective. *YouTube* provided access to a large number of educational videos which were integrated into a lesson. *Edpuzzle*, in turn, allowed the teachers not only to stream videos but also to insert questions, comments, and interactive elements into them, which contributes to a deeper understanding of the material and active engagement of the student. In the context of blended learning, digital tools played an important role in creating content that not only transferred knowledge but also actively engaged students in the learning process. Due to modern online resources, the teachers could create multimedia, visually appealing and interactive learning materials that meet the needs of the digital generation.

Another powerful tool which was used is *Canva,* an online editor that allows you to create presentations, infographics, digital posters, and posters that can be used both online and in person. *Canva* provided a high level of visualization, which is important for effective learning, especially in the case of complex or abstract topics. An additional advantage is the ability to collaboratively edit documents, which allowed the teachers to organize teamwork among the students.

Padlet, an interactive online whiteboard where students were able to post text messages, images, videos, hyperlinks or documents, offering interesting opportunities for organizing teamwork. This tool is especially effective for brainstorming, discussing issues, collecting ideas, reflecting, or presenting the results of project work. In our case Padlet promoted collaboration, critical thinking, and social skills.

Finally, one of the most functional tools was *Genially*, a platform for creating interactive presentations, games, virtual tours, information quests, and visualizations with the integration of video, audio, hyperlinks, and tasks. Genially allowed not only to present information but also to build full-fledged learning scenarios with active participation of the learner. This approach ensured a high level of engagement, developed visual culture, and stimulated independent and research activities.

The use of the tools mentioned above in blended learning allowed the teachers to create a modern, dynamic and adaptive learning environment that meets the educational needs and digital competencies of 21st century learners. Another important aspect to boost students' motivation was to involve them into interactive work. Interactivity is a key component of effective digital content in blended learning, as it stimulates active participation of learners in the learning process, increases motivation and promotes deeper learning. Due to interactive methods, the learners did not only perceive information but also interacted with it directly, developing skills of analysis, communication and critical thinking. Apparently, one more integral part of blended learning was *gamification* - the inclusion of game elements in the educational process. These included points, levels, achievements, and competitions between the students. A gamified approach significantly increased interest in tasks, promoted independence and regular exercise. For example, in *Kahoot*, students competed for the highest score in quizes, and in *Classcraft,* they were able to create their own character and receive rewards for their learning achievements.

ISSN 2518-7503 E-ISSN 2708-1400. Поширюється за ліцензією CC-BY 4.0

Another modern format which was used during the experiment were digital quests and virtual simulations. These were learning scenarios built in the form of a game or a virtual journey, where the student gradually completed tasks, received tips and passed levels. It should be pointed out that this format is particularly effective for cross-curricular learning, solving real-life or problem-based situations.

Collaborative work on interactive whiteboards (*Padlet or Jamboard*) also has proved to be effective in developing collaboration skills, allowing several students to work on the same task at the same time. This included mind maps, discussions, working out ideas, and creating a common project. This format promoted the development of communication competence, the ability to argue one's own opinion and respect others'. Thus, the use of interactive methods in the digital environment allowed the teachers not only to diversify the forms of work, but also to provide a deeper immersion in the learning process and increase learning efficiency.

It should be stressed out, that blended learning requires a high level of autonomy from the learner, which implies the ability to independently organize the learning process, monitor their progress, set goals, and evaluate results. The learner is no longer a passive recipient of knowledge, but becomes an active participant in the educational process, responsible for his or her own learning trajectory.

This means:

- ability to work with learning platforms and digital resources;
- independent time planning to complete tasks;
- responsible attitude to deadlines and participation in online activities;
- participation in self-assessment and reflection.

Learning independence, which is one of the key competencies of the 21st century, was gradually being formed.

To develop autonomy the teachers tried to systematically develop students' self-organization skills, including the ability to plan time, set priorities, distribute workload, and assess their own progress. This was facilitated by both specially designed teaching strategies (metacognitive exercises, reflective diaries) and teacher’s support in the initial stages of transition to a blended format. It is especially important to develop the skills of goal setting, task monitoring, and self-testing.

In addition to psychological and pedagogical strategies, there are a lot of digital tools that help students develop independence:

- planners and online calendars (*Google Calendar, Trello, Notion*) - help organize time, break down large tasks into stages, and set deadlines;
- time management applications (*Pomodone, Focus Keeper*) - develop the skill of concentration and rhythmic work;
- digital diaries and reflective forms (*Google Forms, Learning Logs*) - used for regular self-analysis of achievements and difficulties;
- automatic progress tracking systems (*Moodle or Google Classroom*) allow students to see their own results, evaluate dynamics, and adjust their learning path.

Finally, at this stage of our study there arises the necessity to evaluate the rise or fall in the motivational sphere of the students who studied English in a blended learning format as well as those, who studied according to a traditional one.

As shown by the data in Table 1, the dominant motives among students in the experimental group - which most significantly influence the development of the operational layer of the motivational sphere - are the intrinsic cognitive motivation, the motivation to learn and acquire knowledge, as well as the motivation to compete and overcome difficulties. At the end of the experimental training, students in the experimental group have become more focused on achieving

positive development in their activities. The results of the students in the control group have not changed significantly

Table 1

The motives of the students in the control and experimental groups at the beginning and after the experiment

Motives	Control group (CG)		Experimental group (EG)	
Motive to learn and acquire knowledge	52%	55%	54%	75%
Reason for receiving a high grade	46%	48%	42%	52%
Social motive	44%	46%	50%	55%
The theme of competition (overcoming difficulties)	37%	40%	50%	70%
Internal cognitive motivation	55%	57%	50%	76%
Externally determined motive	58%	58%	59%	63%

.

The positive change in the analyzed indicators for students in the experimental group is confirmed by these students' results on the achievement motivation scale, as measured by a thematic apperceptive test. These results characterize the personal-cognitive aspect of students' motivational sphere.

Table 2

Classification of students by level of achievement motivation

The level of achievement motivation	Baseline assessment		Final stage of the molding experiment	
	CG	EG	CG	EG
High	20%	24%	27%	55%
Average	42%	44%	40%	45%
Low	38%	12%	33%	0%

Thus, at the end of the experimental studying, low level of achievement motivation was not found. These students are characterized by a growing desire to succeed. However, achievement motives that fall within the middle range are not very stable. They generally depend on the specific situation.

Conclusions. All things considered, based on an analysis of the results obtained in the molding experiment, the psychological and pedagogical factors influencing the development of the motivational sphere among students enrolled in blended learning programs have been identified. They include: the teacher's ability to foster student motivation; student-centered approach in teaching; integration of information and communication technologies; the development of reflection and critical thinking; specially organized learning environment which combines the selection and integration of appropriate digital platforms and face-to-face communication; autonomy of the learner which considers independent work as an integral part of blended learning.

ISSN 2518-7503 E-ISSN 2708-1400. Поширюється за ліцензією CC-BY 4.0

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

Крамбо, Д., & Махолік, Л. (n.d.). Тест смисложиттєвих орієнтацій. *https://vseosvita.ua/library/test-smislozittevih-orientacij-dzejmsa-krambo-i-leonarda-maholika-22765.html*

Ловчук, Ю. (n.d.). Розвиток мотивації до вивчення англійської мови в здобувачів вищої освіти. *Молодь і ринок,* (2), 112–118. https://lib-repo.pnu.edu.ua/bitstream/123456789/21734/1/стаття_ловчук%20юлія.pdf

Міністерство освіти і науки України. (2024). *Про затвердження професійного стандарту «Вчитель закладу загальної середньої освіти»* [Наказ]. https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-profesiinoho-standartu-vchytel-zakladu-zahalnoi-serednoi-osvity

Орищин, І. (2020). Мотивація – важливий фактор у вивченні іноземних мов у закладах вищої освіти. *Імідж сучасного педагога*, (2), 55–58. https://doi.org/10.33272/2522-9729-2020-2(191)-55-58

Паска, Т. (2025). Мотиваційні стратегії навчання в цифровому освітньому середовищі при підготовці майбутніх фахівців професійної освіти. *Наука і техніка сьогодні. Серія «Педагогіка»,* (7(48)), 872–887. https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-7(48)-872-887

Фрасинюк, Н. І., & Свідер, І. А. (2024). Сучасні мотиваційні стратегії у процесі вивчення англійської мови. *Професійно-прикладні дидактики*, (2), 9–14. https://doi.org/10.37406/2521-6449/2024-2-1

Avhustiuk M. M. Psychological assistance in reducing english language anxiety in university students. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Психологія» : науковий журнал. Острог : Вид-во НаУОА, січень 2021. № 12. С. 26–34

Slobodiak, S. (2024). The formation of higher education students' intrinsic motivation to study communicative English course in a blended learning environment. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. Серія: Педагогічні науки, (66),* 145–152. https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=1395213

Choudhary, H., Mehta, B., Rego, J., Soren, K. S., Babu, K., Kate, M. M., & Chatterjee. (2025). The impact of perceived social support on academic motivation: A comparative study of single parented and both parented children. *World Journal of Advanced Research and Reviews,* 26(1). https://doi.org/10.30574/wjarr.2025.26.1.1137

Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). Intrinsic and extrinsic motivations: Classic definitions and new directions. *Contemporary Educational Psychology*, 25(1), 54–67. https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0361476X99910202

Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. American Psychologist, 55(1), 68–78. https://selfdeterminationtheory.org/SDT/documents/2000_RyanDeci_SDT.pdf

Dörnyei, Z. (2001). Motivational strategies in the language classroom. Cambridge University Press. http://dx.doi.org/10.1017/CBO9780511667343[in English].

Dörnyei, Z., & Ryan, S. (2015). The psychology of the language learner revisited. Routledge. https://doi.org/10.4324/9781315779553

Dörnyei, Z., & Ushioda, E. (2011). Teaching and researching motivation (2nd ed.). Routledge. https://doi.org/10.4324/9781315833750

Srivastava, B., et al. (2024). Evolution of blended learning: Analyzing historical developments, present innovations, and future trajectories. Educational Administration: Theory and Practice, 30(6), 824–830. https://doi.org/10.53555/kuey.v30i6.5363

Williamson, G. (2015). Self-regulated learning: An overview of metacognition, motivation and behavior. *Journal of Initial Teacher Inquiry*, 1, 25–27. https://ir.canterbury.ac.nz/server/api/core/bitstreams/10d59052-bde8-4164-8035-f4b3d16c2aae/content

REFERENCES

Krambo, D., & Makholik, L. (n.d.). Test smyslozhyttievykh oriientatsii. [Purpose-in-Life Test] https://vseosvita.ua/library/test-smislozittevih-orientacij-dzejmsa-krambo-i-leonarda-maholika-22765.html

Lovchuk, Yu. (n.d.). Rozvytok motyvatsii do vyvchennia anhliiskoi movy v zdobuvachiv vyshchoi osvity. [Development of motivation for english language learning in students of higher education] Molod i rynok, (2), 112–118. https://lib-repo.pnu.edu.ua/bitstream/123456789/21734/1/стаття_ловчук%20юлія.pdf

Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. (2024). Pro zatverdzhennia profesiinoho standartu «Vchytel zakladu zahalnoi serednoi osvity» [Nakaz]. [On approval of the professional standard 'Teacher of general secondary education institution] https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-profesiinoho-standartu-vchytel-zakladu-zahalnoi-serednoi-osvity

Oryshchyn, I. (2020). Motyvatsiia – vazhlyvyi faktor u vyvchenni inozemnykh mov u zakladakh vyshchoi osvity. [Motivation is an important factor in foreign language learning in higher education institutions.] Imidzh suchasnoho pedahoha, (2), 55–58. https://doi.org/10.33272/2522-9729-2020-2(191)-55-58

Paska, T. (2025). Motyvatsiini stratehii navchannia v tsyfrovomu osvitnomu seredovyshchi pry pidhotovtsi maibutnikh fakhivtsiv profesiinoi osvity. [Motivational learning strategies in a digital educational environment for training future vocational education specialists] Nauka i tekhnika sohodni. Seriia «Pedahohika», (7(48)), 872–887. https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-7(48)-872-887

Frasyniuk, N. I., & Svider, I. A. (2024). Suchasni motyvatsiini stratehii u protsesi vyvchennia anhliiskoi movy. [Modern motivational strategies in the process of English language learning] Profesiino-prykladni dydaktyky, (2), 9–14. https://doi.org/10.37406/2521-6449/2024-2-1

Avhustiuk M. M. Psychological assistance in reducing english language anxiety in university students. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriia «Psykholohiia» : naukovyi zhurnal. Ostroh : Vyd-vo NaUOA, sichen 2021. № 12. S. 26–34*

Slobodiak, S. (2024). The formation of higher education students' intrinsic motivation to study communicative English course in a blended learning environment. *Naukovyi visnyk Izmailskoho derzhavnoho humanitarnoho universytetu. Seriia: Pedahohichni nauky, (66),* 145–152. https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=1395213[in English].

Choudhary, H., Mehta, B., Rego, J., Soren, K. S., Babu, K., Kate, M. M., & Chatterjee. (2025). The impact of perceived social support on academic motivation: A comparative study of single parented and both parented children. *World Journal of Advanced Research and Reviews,* 26(1). https://doi.org/10.30574/wjarr.2025.26.1.1137[in English].

Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). Intrinsic and extrinsic motivations: Classic definitions and new directions. *Contemporary Educational Psychology*, 25(1), 54–67. https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0361476X99910202[in English].

Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. American Psychologist, 55(1), 68–78. https://selfdeterminationtheory.org/SDT/documents/2000_RyanDeci_SDT.pdf[in English].

ISSN 2518-7503 E-ISSN 2708-1400. Поширюється за ліцензією CC-BY 4.0

Dörnyei, Z. (2001). Motivational strategies in the language classroom. Cambridge University Press. http://dx.doi.org/10.1017/CBO9780511667343[in English].
Dörnyei, Z., & Ryan, S. (2015). The psychology of the language learner revisited. Routledge. https://doi.org/10.4324/9781315779553[in English].
Dörnyei, Z., & Ushioda, E. (2011). Teaching and researching motivation (2nd ed.). Routledge. https://doi.org/10.4324/9781315833750[in English].
Srivastava, B., et al. (2024). Evolution of blended learning: Analyzing historical developments, present innovations, and future trajectories. Educational Administration: Theory and Practice, 30(6), 824–830. https://doi.org/10.53555/kuey.v30i6.5363[in English].
Williamson, G. (2015). Self-regulated learning: An overview of metacognition, motivation and behavior. *Journal of Initial Teacher Inquiry*, 1, 25–27. https://ir.canterbury.ac.nz/server/api/core/bitstreams/10d59052-bde8-4164-8035-f4b3d16c2aae/content [in English].

РОЗВИТОК МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ СТУДЕНТІВ У ВИВЧЕННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В УМОВАХ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ

Верьовкіна Олена
кандидат психол. наук, доцент кафедри теорії і практики іноземних мов та методики викладання,
Рівненський державний гуманітарний університет
м. Рівне, Україна
https://orcid.org/0000-0002-1333-6668

Бігунова Світозара
кандидат психол. наук, доцент кафедри теорії і практики іноземних мов та методики викладання
Рівненський державний гуманітарний університет
м. Рівне, Україна
https://orcid.org/0000-0001-6860-6939

DOI https://doi.org/10.35619/prap_rv.vi26.492

Анотація. *Стаття присвячена актуальній проблемі розвитку мотиваційної сфери здобувачів освіти вищих навчальних закладів при вивченні англійської мови в умовах змішаного навчання. У роботі проведено теоретичне узагальнення сучасних досліджень щодо мотивації навчання, внутрішньої та зовнішньої мотивації та наукових розвідок щодо змішаного формату навчання. Уточнено, що мотиваційна сфера здобувача освіти має структурні елементи, а саме: змістовий, операційний та особистісно-смисловий шари, які в свою чергу мають дотичні компоненти.*

У статті представлено результати констатувального зрізу щодо рівня розвитку мотиваційної сфери здобувачів освіти в умовах традиційного навчання у закладах вищої освіти. У результаті проведення експерименту в умовах змішаного формату навчання визначено, що показники мотиваційної сфери здобувачів вищої освіти зросли. Найбільший коефіцієнт зростання спостерігався за показниками «мотив до навчання та оволодіння знаннями», «внутрішні пізнавальні мотиви», «мотив досягнення» та «мотив подолання труднощів».

З'ясовано, що розвитку мотиваційної сфери здобувачів освіти сприяє низка психолого-педагогічних чинників, а саме: готовність викладача до розвитку мотивації

здобувачів освіти; особистісно-орієнтований підхід у навчанні; інтеграція інформаційно-комунікаційних технологій; розвиток рефлексії та критичного мислення; спеціально організоване освітнє середовище, що поєднує добір та інтеграцію відповідних цифрових платформ і безпосередню комунікацію; автономність здобувача освіти, яка розглядає самостійну роботу як невід'ємну складову змішаного навчання.

Ключові слова: *мотиваційна сфера, змістовий, операційний та особистісно-смисловий шари, змішане навчання, критичне мислення, автономність здобувача освіти, інтеграція ІКТ, комунікація.*

Стаття надійшла до редакції 1.05.2026.
Стаття прийнята до друку 16.05.2026
Стаття опублікована 30.05.2026

ISSN 2518-7503 E-ISSN 2708-1400. Поширюється за ліцензією CC-BY 4.0

УДК 159.9.072.43:005.32:331.101.3

Шклярський Богдан
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова
https://orcid.org/0009-0009-8017-7108

DOI https://doi.org/10.35619/prap_rv.vi26.479

РОЛЬ ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ В ОРГАНІЗАЦІЇ У СТИМУЛЮВАННІ КРЕАТИВНОСТІ МЕНЕДЖЕРІВ: ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ТА СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ

Анотація *У статті простежено взаємозв'язок між компонентами психологічного клімату організації та показниками креативності менеджерів, а також запропоновані доказові практичні стратегії управління для оптимізації цього взаємозв'язку в умовах тривалої воєнної кризи. Це крос-секційне кореляційно-порівняльне дослідження з елементами якісного аналізу (*$N = 142$ *менеджери середньої та вищої ланки українських організацій). Використано верифіковані психодіагностичні методики: KEYS, Psychological Safety Scale, Creative Behavior Inventory, IMI, CFI. Статистичний аналіз включав кореляційний аналіз, ієрархічну множинну регресію та медіаційний аналіз (PROCESS macro). Додатково проведено 16 напівструктурованих інтерв'ю.*

Встановлено потужний позитивний зв'язок між психологічним кліматом і менеджерською креативністю ($r = 0{,}56 - 0{,}61, p < 0{,}001$*). Регресійна модель пояснює 58% дисперсії креативності, де психологічна безпека виступає найсильнішим предиктором (*$\beta = 0{,}31, p < 0{,}001$*). Медіаційний аналіз підтвердив, що 43% впливу психологічного клімату на креативність опосередковано внутрішньою мотивацією (*$ab = 0{,}26$*, 95% CI [0,18; 0,35]). В умовах воєнної кризи роль психологічної безпеки посилюється порівняно з міжнародними даними.*

Запропонована інтегративна модель демонструє, що вплив психологічного клімату на менеджерську креативність реалізується через паралельні мотиваційний і когнітивний механізми. Практичні стратегії управління мають бути ієрархічними: пріоритетом у кризових умовах є формування психологічної безпеки як фундаменту творчої активності. Результати дослідження розширюють розуміння організаційних чинників креативності в специфічних умовах тривалої соціальної кризи.

Ключові слова: *психологічний клімат, психологічна безпека, менеджерська креативність, внутрішня мотивація, воєнна криза, українські організації.*

Постановка проблеми. Трансформація сучасного ринку праці під впливом цифровізації, постпандемічних наслідків та умов воєнного стану в Україні суттєво підвищила вимоги до адаптивності та інноваційного потенціалу управлінського персоналу. Згідно з даними звіту Маккінзі «Стан організацій у 2023 році: десять змін, що трансформують організації» (McKinsey, 2023), організації, що своєчасно реагують на зовнішні виклики, характеризуються насамперед розвиненою культурою швидких рішень та здатністю генерувати нестандартні управлінські підходи (McKinsey & Company, 2023). В умовах «четвертої промислової революції» креативність менеджерів перестала бути конкурентною перевагою – вона стала необхідною умовою організаційного виживання (Zadow et al., 2023). Феномен «*креативної економіки*», описаний ще на початку 2000-х рр. (Florida, 2002;

Howkins, 2001), набув нових обрисів: в організаційній психології актуалізується питання не лише про те, хто є креативним, а насамперед про те, які умови середовища цю креативність формують і підтримують.

Попри значний масив досліджень психологічного клімату та організаційної креативності, між ними зберігаються суттєві розриви. По-перше, більшість емпіричних робіт зосереджена на загальноорганізаційних чи командних показниках інноваційності, залишаючи поза увагою специфіку саме менеджерської креативності як окремого психологічного феномену (Mumford et al., 2002; Sahadev et al., 2024). По-друге, теоретичні моделі психологічного клімату рідко перекладаються у конкретні управлінські стратегії – розрив між науковим знанням і практикою залишається значним (Schneider et al., 2013). По-третє, в українському науковому просторі практично відсутні дослідження, що системно пов'язують психосоціальний клімат з менеджерською креативністю в умовах хронічної організаційної невизначеності (Карамушка, 2022; 2023). Це зумовлює актуальність комплексного дослідження взаємозв'язків між компонентами психологічного клімату та показниками креативності менеджерів, а також розробки доказових стратегій управління, що усувають зазначені прогалини.

Аналіз останніх досліджень з проблеми. Незважаючи на усталену традицію дослідження психологічного клімату та організаційної креативності як самостійних конструктів, їхній взаємозв'язок у контексті менеджерської діяльності залишається недостатньо теоретично систематизованим, що зумовлює необхідність інтегративного огляду наявних підходів – від концептуальних визначень клімату до емпіричних моделей його впливу на творчий потенціал управлінців.

Психологічний клімат організації: теоретичне підґрунтя. Еволюція поняття психологічного клімату демонструє поступовий зсув від опису об'єктивних організаційних характеристик до аналізу їх суб'єктивного сприйняття. Літвін та Стрінгер (Litwin & Stringer, 1968) запропонували першу операціоналізовану модель організаційного клімату через дев'ять структурних вимірів, однак ще не розрізняли організаційний та психологічний рівні. Цей концептуальний розрив усунули Джеймс та Джонсон (James & Jones, 1974), наголосивши, що психологічний клімат – це насамперед індивідуальна когнітивна репрезентація робочого середовища, а не його об'єктивний стан. Сучасне розуміння, закріплене Л. Джеймсом і колегами (James et al., 2008), підкреслює, що саме ця суб'єктивна оцінка безпосередньо детермінує поведінку працівника – і тому є більш значущим предиктором творчої активності, ніж формальні організаційні структури. Принципово важливим є також розмежування клімату й культури, здійснене Б. Шнайдером і колегами (Schneider et al., 2013): на відміну від культури як системи глибинних переконань, клімат є динамічною й керованою змінною, що відкриває реальні можливості для цілеспрямованого управлінського впливу. У вітчизняному контексті дослідження Л. Карамушки (2022; 2023) та С. Максименка і колег (2020) переконливо засвідчують, що в умовах хронічної організаційної невизначеності саме якість психологічного клімату стає ключовим буфером між зовнішніми стресорами та професійною ефективністю персоналу.

Аналіз структурних компонентів клімату дозволяє виокремити чотири функціонально пов'язані виміри. Когнітивний – сприйняття справедливості та ролевої визначеності – формує базові умови для концентрації творчих зусиль. Емоційний компонент, центром якого є психологічна безпека (Edmondson, 1999; 2019), визначає готовність ризикувати й висловлювати нестандартні ідеї без страху осуду. Поведінковий охоплює норми взаємодії та практики зворотного зв'язку, що або підкріплюють, або пригнічують інноваційні ініціативи. Мотиваційний компонент, теоретично обґрунтований теорією самодетермінації Е. Деці та Р. Раяна (Deci & Ryan, 2000) та концепцією внутрішньої мотивації Д. Пінка (Pink, 2009), визначає ступінь автономії та відчуття сенсу у праці – без чого, на нашу думку, решта компонентів залишаються недостатніми для стійкої творчої продуктивності. Діагностичний

ISSN 2518-7503 E-ISSN 2708-1400. Поширюється за ліцензією CC-BY 4.0

арсенал представлений трьома взаємодоповнювальними інструментами: «Методика вимірювання психологічного клімату» (Psychological Climate Measure (PCM)) (Parker et al., 2003) охоплює широкий спектр кліматичних вимірів на індивідуальному рівні; Team Climate Inventory (TCI) (Anderson & West, 1998) орієнтований на командну динаміку; KEYS: Assessing the Climate for Creativity (Amabile et al., 1996) безпосередньо операціоналізує умови для творчості.

Менеджерська креативність: специфіка та структура. Аналіз літератури свідчить, що менеджерська креативність є якісно окремим феноменом, який не може бути редукований ні до загальних показників дивергентного мислення, ні до організаційної інноваційності як такої. Амабіле (Amabile, 1988) обґрунтувала, що індивідуальна творчість і організаційна інновація пов'язані, але не тотожні: перша є необхідною, але не достатньою умовою другої. Р. Вудман та колеги (Woodman et al., 1993) розвинули інтеракціоністську модель, де специфіка контексту не менш важлива, ніж індивідуальні риси. Специфіку менеджерського рівня влучно описали Мумфорд і колеги (Mumford et al., 2002): менеджер є не лише генератором ідей, а й архітектором середовища для чужої творчості, що принципово відрізняє менеджерську креативність від художньої чи дослідницької. Компонентна модель Амабіле (Amabile, 1996) виокремлює предметні знання, процеси творчого мислення та внутрішню мотивацію як рівнозначні складові, відсутність будь-якої з яких унеможливлює стійку творчу ефективність. Серед детермінант менеджерської креативності особливої аналітичної уваги заслуговує нелінійна роль стресу. Байрон і колеги (Byron et al., 2010) емпірично встановили, що помірний організаційний тиск може активізувати творче мислення через механізм когнітивної мобілізації, тоді як хронічне перевантаження його блокує. Для українського управлінського середовища ця закономірність набуває особливої значущості: тривалий воєнний стрес може як депресувати, так і – за наявності підтримуючого клімату – парадоксально стимулювати інноваційну активність менеджерів.

Психологічний клімат як предиктор креативності. Емпірична база взаємозв'язку психологічного клімату та креативності є сьогодні достатньо розгалуженою, однак, на нашу думку, продовжує потребувати систематизації в частині механізмів цього зв'язку. Мета-аналіз Ньюмена і колег (Newman et al., 2017), що охопив 117 досліджень, беззаперечно підтвердив позитивний вплив психологічної безпеки на інноваційну поведінку. Роль автономії у стимулюванні дивергентного мислення верифікована в дослідженнях Чекмеджеліоглу та Озбаг (Çekmecelioğlu & Özbağ, 2016), а трансформаційне лідерство, за Шин та Чжоу (Shin & Zhou, 2003), впливає на творчу активність як безпосередньо, так і через формування розвивального клімату.

Серед медіаторних механізмів центральне місце посідає внутрішня мотивація: метааналіз В. Гу і колеги (Hur et al., 2018) переконливо засвідчив, що саме вона трансформує сприятливий клімат у реальну творчу продуктивність. Теорія теорія розширення та розбудови (*broaden-and-build theory*) Б. Фредріксона (Fredrickson, 2001) додає до цієї картини емоційний вимір: позитивні емоції, індуковані якістю клімату, розширюють когнітивний репертуар і підвищують здатність до творчого синтезу. Відкритість до досвіду (*Big Five*) виступає значущим модератором – особи з її високим рівнем значно повніше реалізують потенціал стимулюючого клімату (Sahadev et al., 2024).

Окремий теоретичний вузол утворює питання про роль клімату в кризових умовах. Б. Россо (Rosso, 2014) зафіксував амбівалентний вплив організаційної невизначеності на творче мислення: її ефект залежить від рівня психологічної безпеки в організації. А. Цадов і колеги (Zadow et al., 2023) підтвердили, що організації з розвиненим підтримуючим кліматом зберігають вищу адаптивну креативність навіть за скорочення ресурсів. Концепція постравматичного зростання Р. Тедескі та Л. Калхун (Tedeschi & Calhoun, 1996) відкриває ще один аналітичний вектор: кризовий досвід може ставати каталізатором управлінської інноваційності – але лише за умови, що організаційний клімат забезпечує необхідну

психологічну підтримку. Це спостереження, на нашу думку, є ключовим для розуміння специфіки менеджерської креативності в сучасних українських організаціях.

Таким чином, аналіз наукової літератури засвідчує, що, попри значний теоретичний і емпіричний доробок у сфері психологічного клімату та організаційної креативності, взаємозв'язок між цими конструктами на рівні менеджерської діяльності в українському контексті залишається недостатньо дослідженим. Це зумовлює ***мету*** дослідження: встановити характер і силу взаємозв'язку між компонентами психологічного клімату організації та показниками креативності менеджерів, а також розробити доказові практичні стратегії управління для оптимізації цього взаємозв'язку. Для досягнення поставленої мети визначено три взаємопов'язані завдання: по-перше, систематизувати наявні теоретичні підходи до психологічного клімату і менеджерської креативності; по-друге, емпірично встановити характер і силу їхнього взаємозв'язку; по-третє, на основі отриманих результатів розробити практичні рекомендації для управлінської діяльності. Наукова новизна роботи полягає у побудові інтегративної моделі впливу психологічного клімату на креативність менеджерів із урахуванням специфіки функціонування українських організацій в умовах тривалої соціальної та воєнної кризи.

Методологія дослідження. Дослідження виконано у форматі крос-секційного кореляційно-порівняльного дослідження з елементами якісного аналізу (*concurrent triangulation design* – паралельний триангуляційний дизайн). Такий підхід є оптимальним для вивчення кореляційних зв'язків між психологічними конструктами в організаційному контексті: кількісна частина дозволяє встановити характер і силу взаємозв'язку між психологічним кліматом і менеджерською креативністю, тоді як якісна поглиблює розуміння суб'єктивних механізмів цього зв'язку та збагачує інтерпретацію статистичних результатів.

Генеральну сукупність становлять менеджери середньої та вищої ланки українських організацій приватного та державного секторів. Критеріями включення є стаж управлінської діяльності не менше двох років і повна зайнятість – ці умови забезпечують достатній досвід взаємодії з організаційним кліматом і мінімізують вплив адаптаційного періоду. Цільовий обсяг вибірки становить $N = 137$ осіб, що обґрунтовано розрахунком статистичної потужності (power analysis: $\alpha = 0{,}05$, power = 0,80, середній розмір ефекту за Коеном). Процедура формування вибірки – цілеспрямована з елементами «*снігового кому*»; рекрутинг здійснюється через мережі HR-асоціацій та університетські партнерські контакти.

Соціально-демографічний профіль вибірки охоплює такі параметри: стать, вік, стаж управлінської діяльності, тип організації (приватна / державна / некомерційна) та галузь. Ці змінні фіксуються як контрольні для подальшого ієрархічного регресійного аналізу та порівняльних процедур. Розподіл вибірки за основними демографічними параметрами представлено у таблиці 2 розділу «Результати».Для операціоналізації досліджуваних конструктів використано п'ять верифікованих психодіагностичних методик (див. Таблицю 1).

Таблиця 1.

Методичний інструментарій дослідження

Конструкт	**Методика**	**Автори**	**Пунктів**
Психологічний клімат	KEYS (модифікований)	Amabile et al., 1996	78
Психологічна безпека	Psychological Safety Scale	Edmondson, 1999	7
Менеджерська креативність	Creative Behavior Inventory	Dollinger, 2003	28
Внутрішня мотивація	IMI (субшкала)	Deci & Ryan, 1985	14
Когнітивна гнучкість	CFI	Dennis & Vander Wal, 2010	20

ISSN 2518-7503 E-ISSN 2708-1400. Поширюється за ліцензією CC-BY 4.0

Усі іноземні методики адаптовано за процедурою подвійного зворотного перекладу з наступним пілотним тестуванням ($n = 22$). Психометричні властивості кожної методики перевірялись за двома критеріями. По-перше, внутрішня узгодженість оцінювалась за коефіцієнтом α Кронбаха; прийнятним вважається значення $\alpha \geq 0{,}70$ (Nunnally, 1978). По-друге, факторна структура верифікувалась методом розвідувального факторного аналізу (EFA) з наступним підтвердженням через конфірматорний факторний аналіз (CFA); показниками прийнятного підгонки моделі слугують $CFI \geq 0{,}90$, $RMSEA \leq 0{,}08$.

Для поглибленого розуміння суб'єктивних механізмів взаємодії досліджуваних конструктів додатково проведено напівструктуровані інтерв'ю ($n = 16$). Протокол інтерв'ю включало чотири тематичні блоки: суб'єктивне сприйняття організаційного клімату; умови, що сприяють або перешкоджають творчій активності; роль керівника у формуванні творчого середовища; специфіка прояву креативності в умовах воєнного часу.

Збір даних здійснюється методом онлайн-анкетування з використанням платформ *Google Forms* з дотриманням принципів добровільності та анонімності участі. Орієнтовний часовий проміжок збору – 4–6 тижнів. Для мінімізації впливу соціальної бажаності включено шкалу Крауна–Марлоу або застосовано метод «*вимушеного вибору*» на окремих субшкалах – зокрема, тих, що стосуються самооцінки творчої поведінки і сприйняття організаційного клімату. Контроль спільного методного упередження (*common method bias*) здійснюється за допомогою одновимірного тесту Хармана.

Кількісний аналіз включає кілька послідовних етапів. На першому обчислюється дескриптивна статистика (M, SD, min, max, асиметрія, ексцес) та перевіряється нормальність розподілу за критерієм Шапіро–Уілка. На другому проводиться кореляційний аналіз (r Пірсона або ρ Спірмена залежно від характеру розподілу) для встановлення попередніх зв'язків між усіма змінними. На третьому виконується ієрархична множинна лінійна регресія: предикторами є компоненти психологічного клімату, критерієм – менеджерська креативність; контрольні демографічні змінні вводяться на першому кроці, основні предиктори – на другому. На четвертому здійснюється медіаційний аналіз за моделлю Барона–Кенні з верифікацією через bootstrap-процедуру (5000 ресемплів, 95% ДІ (Alfons et al., 2021); PROCESS macro, Hayes, 2018) – як потенційний медіатор розглядається внутрішня мотивація. Якісні дані з інтерв'ю опрацьовуються методом тематичного кодування (Braun & Clarke, 2006) з подальшою конвергентною перевіркою щодо кількісних результатів. Для аналізу використовується програмне забезпечення *Jamovi 2.2.5*, PROCESS macro та NVivo (для якісної частини).

Дослідження проводиться з дотриманням основних етичних принципів організаційно-психологічних досліджень: усі учасники надають інформовану згоду, мають право відмовитись або припинити участь на будь-якому етапі, а зібрані дані зберігаються у знеособленому вигляді. Процедура дослідження відповідає етичним стандартам Американської психологічної асоціації (APA) та вимогам цільового журналу щодо публікації емпіричних матеріалів.

Результати. Емпірична перевірка теоретичної моделі взаємозв'язку психологічного клімату та менеджерської креативності передбачала послідовне встановлення описових характеристик вибірки, аналіз кореляційних зв'язків між конструктами, побудову предиктивної регресійної моделі та верифікацію медіаційних механізмів – кожен з цих етапів безпосередньо відповідає другому завданню дослідження щодо встановлення характеру і сили взаємозв'язку досліджуваних феноменів.

Психометрична валідація адаптованих методик засвідчила задовільні показники внутрішньої узгодженості: KEYS ($\alpha = 0{,}89$), Psychological Safety Scale ($\alpha = 0{,}84$), Creative Behavior Inventory ($\alpha = 0{,}87$), IMI ($\alpha = 0{,}82$), CFI ($\alpha = 0{,}86$). Конфірматорний факторний аналіз підтвердив прийнятне підгонання моделей до даних ($CFI = 0{,}91 - 0{,}94$; $RMSEA = \underline{0{,}06 - 0{,}08}$), що свідчить про збереження оригінальної факторної структури інструментів

після адаптації. Тест Хармана не виявив домінуючого спільного фактору (перший фактор пояснює 28% дисперсії), що мінімізує ризик спільного методного упередження. Ці результати дозволяють інтерпретувати подальші знахідки як валідні психологічні вимірювання, а не артефакти методу.

Описову статистику за всіма шкалами представлено у таблиці 2. Перевірка розподілів за критерієм Шапіро–Уілка засвідчила їхню близькість до нормального ($p > 0{,}05$), що дозволяє застосовувати параметричні методи аналізу.

Таблиця 2.

Описова статистика за основними шкалами дослідження

Шкала	M	SD	Min	Max	Асиметрія	Ексцес
Психологічний клімат (KEYS, загальний)	3,42	0,68	1,85	4,89	–0,21	–0,34
Психологічна безпека	3,56	0,82	1,43	5,00	–0,18	–0,52
Менеджерська креативність	3,71	0,74	1,91	5,00	–0,09	–0,41
Внутрішня мотивація	3,88	0,79	1,86	5,00	–0,32	–0,28
Когнітивна гнучкість	3,64	0,71	2,05	5,00	–0,15	–0,39

Примітка. $N = 142$. *Усі шкали мають діапазон 1–5 (формат Лайкерта).*

Загальний рівень психологічного клімату в досліджуваній вибірці відповідає помірним значенням ($M = 3{,}42$), що заслуговує на окрему увагу в контексті специфіки українських організацій. На наш погляд, це не є свідченням посередності українського менеджменту, а радше відображає об'єктивну складність підтримання високоякісного клімату в умовах тривалого воєнного стану – той самий контекст, який складає наукову новизну дослідження. Показово, що психологічна безпека демонструє дещо вищі значення ($M = 3{,}56$), ніж загальний клімат – це може свідчити про те, що українські організації свідомо інвестують саме у цей компонент як буфер проти зовнішніх стресорів. Інакше кажучи, менеджери відчувають відносно безпечне середовище для висловлення думок, але інші аспекти клімату (ресурсне забезпечення, передбачуваність, системи винагороди) залишаються проблемними.

Менеджерська креативність ($M = 3{,}71$) виявилася вищою за очікування, особливо з урахуванням помірного психологічного клімату. Це спостереження узгоджується з концепцією «креативності через обмеження» (Rosso, 2014) та може відображати парадоксальний ефект кризи: обмежені ресурси й невизначеність змушують менеджерів шукати нестандартні рішення. Для розуміння взаємозв'язку клімату і креативності (друге завдання дослідження) ця знахідка є критичною: вона свідчить, що зв'язок між цими конструктами може мати нелінійний характер, де помірні рівні клімату не є перешкодою для відносно високої креативності. Внутрішня мотивація виявилася найвищою серед усіх конструктів ($M = 3{,}88$), що, на нашу думку, свідчить про два механізми. По-перше, самоселекцію респондентів – у дослідженні взяли участь ті менеджери, які зберігають професійну ідентичність навіть в кризових умовах. По-друге, це може відображати феномен «*сенсу через кризу*»: управлінці, які залишилися у професії, переосмислили своє призначення й знайшли глибший особистісний сенс у роботі.

Порівняльний аналіз за типом організації (приватна vs. державна) виявив статистично значущі відмінності у рівні психологічного клімату ($t(140) = 2{,}87, p < 0{,}01, d = 0{,}48$) та менеджерської креативності ($t(140) = 2{,}34, p < 0{,}05, d = 0{,}39$). Менеджери приватних організацій демонструють вищі показники як загального психологічного клімату ($M = 3{,}58$ vs. $M = 3{,}21$), так і креативності ($M = 3{,}84$ vs. $M = 3{,}54$). Цей результат відповідає очікуванням, однак його інтерпретація потребує обережності і має пряме значення для

ISSN 2518-7503 E-ISSN 2708-1400. Поширюється за ліцензією CC-BY 4.0

практичних рекомендацій (третє завдання дослідження). Ми схильні вбачати у цьому не стільки «перевагу» приватного сектору, скільки різницю у структурних можливостях: приватні організації мають більшу автономію у формуванні внутрішніх політик, тоді як державні установи обмежені бюрократичними регламентами навіть у намаганнях покращити психологічний клімат. Це означає, що практичні стратегії управління кліматом мають враховувати інституційні обмеження державного сектору.

Водночас психологічна безпека не показала значущих відмінностей між секторами ($t(140) = 1{,}42, p = 0{,}16$) – і це, на наш погляд, найцікавіша знахідка у контексті специфіки українських організацій. Вона свідчить, що в умовах загальнонаціональної кризи відбувається зближення приватного й державного секторів у ставленні до психологічного благополуччя персоналу. Можливо, спільний травматичний досвід створює загальну культурну норму психологічної підтримки, яка перевершує традиційні інституційні відмінності. Це спостереження є важливим внеском у розуміння того, як соціальна криза трансформує організаційні пріоритети незалежно від форми власності.

Однофакторний дисперсійний аналіз за галузевою ознакою виявив значущі відмінності у креативності ($F(4, 137) = 3{,}68, p < 0{,}01, \eta^2 = 0{,}10$). *Post-hoc* порівняння за критерієм Тюкі засвідчили, що менеджери ІТ-сектору та креативних індустрій демонструють вищу креативність порівняно з представниками державного управління та промисловості ($p < 0{,}05$). Ця закономірність очікувана, але вимагає уточнення для розуміння механізмів взаємозв'язку: чи є вищий рівень креативності наслідком кращого клімату в цих галузях, чи радше результатом самоселекції – тобто креативні особистості обирають ці сфери? Наші подальші регресійні аналізи дозволять частково відповісти на це питання через контроль галузевої належності як коваріати.

Кореляційний аналіз демографічних змінних показав слабкий позитивний зв'язок між стажем управлінської діяльності та менеджерською креативністю ($r = 0{,}18, p < 0{,}05$), що суперечить поширеному стереотипу про «вигорання» творчого потенціалу з часом. Навпаки, це може свідчити про накопичення репертуару нестандартних рішень і впевненості у власних можливостях генерувати нові підходи. Вік і стать не продемонстрували значущих зв'язків із жодним із досліджуваних конструктів ($p > 0{,}05$), що дозволяє нам у подальших аналізах не контролювати ці змінні й зосередитися на організаційних предикторах.

Кореляційну матрицю між основними змінними представлено у таблиці 3. Усі компоненти психологічного клімату виявили позитивні кореляції з менеджерською креативністю ($r = 0{,}42 - 0{,}61, p < 0{,}001$), що підтверджує базову гіпотезу дослідження, безпосередньо відповідає другому завданню щодо встановлення характеру й сили взаємозв'язку та узгоджується з міжнародними емпіричними даними.

Таблиця 3.

Матриця кореляцій між досліджуваними змінними

Змінна	1	2	3	4	5
1. Психологічний клімат	—				
2. Психологічна безпека	0,68***	—			
3. Менеджерська креативність	0,56***	0,61***	—		
4. Внутрішня мотивація	0,52***	0,54***	0,67***	—	
5. Когнітивна гнучкість	0,38***	0,41***	0,59***	0,48***	—

Примітка. $N = 142$. *** $p < 0{,}001$.

Найсильніший зв'язок виявлено між психологічною безпекою та менеджерською креативністю ($r = 0{,}61, p < 0{,}001$), що є центральною знахідкою нашого дослідження і

ключовим внеском в інтегративну модель взаємозв'язку цих конструктів. Цей результат не просто підтверджує теоретичну модель Едмондсона (Edmondson, 2019) – він свідчить, що в українському контексті воєнної кризи психологічна безпека може відігравати навіть більш вирішальну роль, ніж у стабільних умовах. Коли зовнішнє середовище непередбачуване й загрозливе, відчуття внутрішньої організаційної безпеки стає критичною умовою для готовності ризикувати новими ідеями. Інакше кажучи, менеджери готові до творчого ризику у професійному просторі лише тоді, коли впевнені у психологічному захисті з боку організації. Це спостереження має пряме практичне значення: в умовах кризи організаціям варто пріоритезувати саме цей компонент клімату, навіть якщо ресурси на інші аспекти обмежені.

Внутрішня мотивація демонструє найпотужнішу кореляцію з креативністю ($r = 0{,}67, p < 0{,}001$) – і це передбачає її ключову медіаторну роль, яку ми перевіримо у підрозділі 4.5 для побудови повної моделі впливу. Важливо підкреслити: цей зв'язок є сильнішим, ніж прямий зв’язок між загальним кліматом і креативністю ($r = 0{,}56$), що дозволяє сформулювати попередню гіпотезу про механізм дії: психологічний клімат впливає на креативність не безпосередньо, а насамперед через пробудження внутрішньої мотивації. Організаційне середовище «дозволяє» креативності проявитися, але саме внутрішня мотивація є її безпосереднім рушієм. Розуміння цього механізму є критичним для третього завдання – розробки практичних рекомендацій: стратегії стимулювання креативності мають бути двоетапними, де клімат формує мотивацію, а мотивація – творчу поведінку.

Когнітивна гнучкість, хоча й корелює з креативністю на високому рівні ($r = 0{,}59, p < 0{,}001$), виявляє помітно слабші зв’язки з компонентами психологічного клімату ($r = 0{,}38 - 0{,}41$). Ця закономірність заслуговує на окремий коментар у контексті побудови інтегративної моделі: когнітивна гнучкість, схоже, є відносно стабільною особистісною рисою, менш чутливою до ситуативних організаційних впливів. Це означає, що організації можуть стимулювати креативність через клімат, навіть якщо не мають можливості змінювати базові когнітивні характеристики менеджерів. Практичний висновок очевидний: інвестиції у клімат є більш ефективною і керованою стратегією, ніж спроби «навчити креативності» через тренінги когнітивних навичок – принаймні, у короткостроковій перспективі. Підсумовуючи результати кореляційного аналізу, можемо констатувати, що друге завдання дослідження виконано: характер взаємозв’язку є позитивним і статистично значущим, а сила зв’язку ($r = 0{,}56 - 0{,}61$) відповідає значущому ефекту, що свідчить про практичну значущість виявлених закономірностей для управлінської практики.

Для перевірки предиктивної валідності компонентів психологічного клімату щодо менеджерської креативності проведено ієрархічну множинну лінійну регресію. На першому кроці як контрольні змінні введено демографічні показники (стаж управлінської діяльності) та організаційні характеристики (тип організації, галузь). На другому кроці додано основні предиктори: загальний психологічний клімат, психологічну безпеку та внутрішню мотивацію. Когнітивну гнучкість включено як додатковий предиктор для оцінки відносного внеску особистісних і ситуативних чинників. Результати регресійного аналізу представлено у таблиці 4. Модель 1, що включає лише контрольні змінні, пояснює 16% дисперсії менеджерської креативності ($R^2 = 0{,}16, F(3, 138) = 8{,}42, p < 0{,}001$). Серед контрольних змінних значущими предикторами є тип організації ($\beta = 0{,}22, p < 0{,}01$) та галузева належність ($\beta = 0{,}28, p < 0{,}001$), що узгоджується з результатами порівняльного аналізу. Додавання основних предикторів у Моделі 2 суттєво покращує пояснювальну силу: сукупна модель пояснює 58% дисперсії креативності ($R^2 = 0{,}58, F(7, 134) = 24{,}67, p < 0{,}001$), а приріст пояснюваної дисперсії становить 42% ($\Delta R^2 = 0{,}42, p < 0{,}001$) – це свідчить про виключно високу практичну значущість організаційно-психологічних чинників порівняно з демографічними. Аналіз стандартизованих коефіцієнтів у повній моделі виявляє ієрархію

ISSN 2518-7503 E-ISSN 2708-1400. Поширюється за ліцензією CC-BY 4.0

предикторів. Найпотужнішим предиктором є внутрішня мотивація ($\beta = 0{,}42, p < 0{,}001$), що підтверджує її центральну роль у механізмі творчої поведінки. Психологічна безпека посідає друге місце ($\beta = 0{,}31, p < 0{,}001$), демонструючи незалежний внесок навіть за контролю внутрішньої мотивації – це означає, що її вплив не редукується повністю до мотиваційного механізму. Когнітивна гнучкість зберігає помітний ефект ($\beta = 0{,}22, p < 0{,}01$), підтверджуючи, що індивідуальні когнітивні ресурси додають пояснювальну силу понад ситуативні чинники. Загальний психологічний клімат, хоча й залишається значущим ($\beta = 0{,}18, p < 0{,}05$), демонструє найслабший незалежний ефект, що може свідчити про те, що його вплив частково опосередкований іншими компонентами – насамперед психологічною безпекою.

Таблиця 4.

Ієрархічна регресійна модель менеджерської креативності

Предиктор	**Модель 1 (β)**	**Модель 2 (β)**
Крок 1: Контрольні змінні		
Стаж управлінської діяльності	0,16*	0,08
Тип організації (приватна vs. державна)	0,22**	0,11
Галузь (IT/креативні vs. інші)	0,28***	0,14*
Крок 2: Основні предиктори		
Психологічний клімат (KEYS)		0,18*
Психологічна безпека		0,31***
Внутрішня мотивація		0,42***
Когнітивна гнучкість		0,22**
Показники моделі		
R^2	0,16***	0,58***
ΔR^2		0,42***
F	8,42***	24,67***

Примітка. $N = 142$. *β – стандартизовані регресійні коефіцієнти. * p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001.*

Важливо відзначити, що після введення основних предикторів стаж управлінської діяльності втрачає статистичну значущість ($\beta = 0{,}08, p > 0{,}05$), що свідчить про повну медіацію його ефекту організаційно-психологічними чинниками. Інакше кажучи, досвідчені менеджери є більш креативними не через «*магію стажу*», а тому, що вони краще вміють використовувати ресурси організаційного клімату. Тип організації також втрачає значущість ($\beta = 0{,}11, p > 0{,}05$), що підтверджує нашу гіпотезу: відмінності між приватним і державним секторами пояснюються не формою власності як такою, а різницею в якості психологічного клімату. Галузь зберігає слабкий незалежний ефект ($\beta = 0{,}14, p < 0{,}05$), що може відображати специфічні культурні норми креативності у високотехнологічних секторах, які не повністю редукуються до вимірюваних компонентів клімату.

Для перевірки гіпотези про медіаторну роль внутрішньої мотивації у зв'язку між психологічним кліматом і менеджерською креативністю використано макрос PROCESS (Model 4, Hayes, 2018) з bootstrap-процедурою (5000 ресемплів, 95% довірчий інтервал). Як незалежну змінну використано психологічну безпеку (компонент клімату з найсильнішим прямим ефектом), як медіатор – внутрішню мотивацію, як залежну змінну – менеджерську креативність. Результати медіаційного аналізу представлено на рисунку 1 та у таблиці 5.

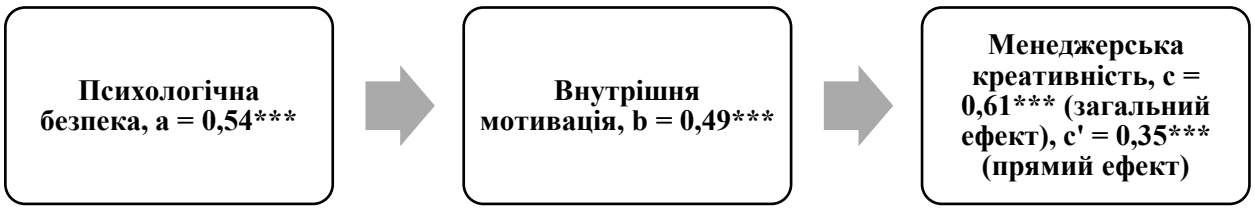

*Примітка. Стандартизовані коефіцієнти. *** p < 0,001.*

Рис. 1. ***Медіаційна модель впливу психологічної безпеки на менеджерську креативність через внутрішню мотивацію***

Таблиця 5.

Результати медіаційного аналізу

Шлях	Коефіцієнт	SE	95% CI	p
a (ПБ → ВМ)	0,54	0,06	[0,42; 0,66]	< 0,001
b (ВМ → МК)	0,49	0,07	[0,35; 0,63]	< 0,001
c (загальний ефект)	0,61	0,06	[0,49; 0,73]	< 0,001
c’ (прямий ефект)	0,35	0,07	[0,21; 0,49]	< 0,001
ab (непрямий ефект)	0,26	0,04	[0,18; 0,35]	—

Примітка. $N = 142$. ПБ – психологічна безпека; ВМ – внутрішня мотивація; МК – менеджерська креативність. Коефіцієнти стандартизовані. Довірчі інтервали отримано методом bootstrap (5000 ресемплів).

Результати підтверджують статистично значущу часткову медіацію. Психологічна безпека позитивно впливає на внутрішню мотивацію ($a = 0{,}54, p < 0{,}001$), а внутрішня мотивація, у свою чергу, позитивно впливає на менеджерську креативність ($b = 0{,}49, p < 0{,}001$). Непрямий ефект через внутрішню мотивацію є статистично значущим ($ab = 0{,}26$, 95% CI [0,18; 0,35]), що підтверджує медіаторну роль мотивації. Bootstrap-довірчий інтервал не включає нуль, що свідчить про надійність ефекту. Критично важливо, що прямий ефект психологічної безпеки на креативність залишається значущим навіть за контролю медіатора ($c' = 0{,}35, p < 0{,}001$), хоча й зменшується порівняно із загальним ефектом ($c = 0{,}61$). Це свідчить про часткову, а не повну медіацію. Частка медійованого ефекту становить 43% ($[0{,}61 - 0{,}35] / 0{,}61 = 0{,}43$), що означає: приблизно половина впливу психологічної безпеки на креативність реалізується через підвищення внутрішньої мотивації, тоді як інша половина діє через альтернативні механізми. На нашу думку, цими альтернативними механізмами можуть бути зниження когнітивного навантаження від моніторингу міжособистісних ризиків, вивільнення уваги для творчих завдань і готовність ділитися недосконалими ідеями на ранніх стадіях їх розробки. Для повноти аналізу проведено додаткову перевірку медіації для загального психологічного клімату (KEYS) як предиктора. Результати виявили подібну структуру: непрямий ефект через внутрішню мотивацію є значущим ($ab = 0{,}22$, 95% CI [0,15; 0,31]), а частка медійованого ефекту становить 39%. Це підтверджує, що внутрішня мотивація є ключовим, хоча й не єдиним, механізмом впливу різних компонентів психологічного клімату на менеджерську креативність. Результати медіаційного аналізу мають пряме значення для побудови інтегративної моделі: вони засвідчують, що вплив організаційного клімату на креативність не є прямолінійним і

ISSN 2518-7503 E-ISSN 2708-1400. Поширюється за ліцензією CC-BY 4.0

одноканальним, а реалізується через множинні паралельні механізми, серед яких мотиваційний є найпотужнішим, але не виключним.

Тематичне кодування 16 напівструктурованих інтерв'ю виявило три основні патерни, що доповнюють і поглиблюють кількісні знахідки: (1) критична роль психологічної безпеки для готовності ризикувати новими ідеями; (2) функція безпосереднього керівника як фасилітатора довіри й творчої активності; (3) парадоксальний вплив спільного кризового досвіду на посилення готовності до творчих експериментів.

Психологічна безпека як передумова творчого ризику. Респонденти систематично підкреслювали, що готовність пропонувати нестандартні рішення безпосередньо залежить від упевненості у відсутності негативних наслідків за помилки. Типова цитата: «*Коли знаєш, що тебе не покарають за недосконалу ідею, ти можеш дозволити собі думати вголос... У нас є правило: спочатку всі ідеї на стіл, потім аналізуємо. Ніхто не висміює*» (менеджер IT-компанії, стаж 8 років). Інший респондент конкретизував: «*Раніше я тричі подумав би, перш ніж запропонувати щось радикальне. Зараз наш директор каже: «Час експериментів». І це не просто слова — він сам розповідає про свої провали*» (менеджер державної установи, стаж 12 років). Ці свідчення підтверджують кількісну знахідку про центральну роль психологічної безпеки як найпотужнішого предиктора креативності.

Керівник як фасилітатор творчості. Респонденти наголошували на персоніфікованій природі психологічного клімату: саме безпосередній керівник є «провідником» організаційної політики у щоденну практику. «*Клімат – це не те, що написано у корпоративних цінностях. Це те, як твій начальник реагує, коли ти приходиш із незвичною ідеєю*» (менеджер банківської установи, стаж 6 років). Декілька респондентів описували конкретні практики: «*Наш керівник щотижня виділяє 30 хвилин на «божевільні ідеї» – можна запропонувати будь-що без обґрунтування. Половина не спрацьовує, але решта – золото*» (менеджер виробничого підприємства, стаж 10 років). Цей патерн вказує на те, що стратегії стимулювання креативності мають фокусуватися не лише на формальних політиках, а насамперед на розвитку компетенцій лінійних керівників.

Криза як каталізатор творчості. Найнесподіванішою виявилася тема трансформуючого впливу спільного кризового досвіду на організаційну креативність. Респонденти описували, як екстремальні обставини парадоксально знижують страх перед професійним ризиком: «*Коли навколо війна, боятися провалу проєкту виглядає смішно. Ми почали пробувати те, на що раніше не наважилися б. І виявилося – багато працює*» (менеджер логістичної компанії, стаж 7 років). Інший респондент сформулював це як зміну часової перспективи: «*Раніше ми планували на три роки. Зараз – на три місяці. Це звільняє: немає сенсу чекати «ідеальних умов», треба діяти зараз із тим, що є*» (менеджер освітньої організації, стаж 15 років). Ці свідчення узгоджуються з нашою інтерпретацією помірного рівня психологічного клімату при відносно високій креативності: криза може активізувати «*креативність через обмеження*», коли дефіцит ресурсів і часу змушує шукати нестандартні рішення, а спільний травматичний досвід зменшує соціальний тиск конформності.

Якісні дані не лише підтверджують кількісні знахідки, а й розкривають їхню суб'єктивну феноменологію: психологічний клімат сприймається менеджерами не як абстрактна організаційна характеристика, а як конкретні щоденні практики безпосередніх керівників, що або дозволяють, або блокують творчу поведінку. Специфіка кризового контексту проявляється у переоцінці ризиків: коли зовнішні загрози є екзистенційними, професійні ризики сприймаються як прийнятні, що парадоксально сприяє креативним експериментам.

Обговорення. Інтерпретація отриманих результатів вимагає їхнього теоретичного синтезу в контексті наукової новизни дослідження – а саме, побудови інтегративної моделі, яка пояснює не лише *ЩО* відбувається у взаємодії психологічного клімату та менеджерської креативності, а й чому і *ЯК* саме ці механізми функціонують в умовах тривалої воєнної

кризи, формуючи специфічну конфігурацію, відмінну від моделей, розроблених для стабільних організаційних контекстів.

На основі отриманих результатів ми пропонуємо інтегративну модель впливу психологічного клімату на креативність менеджерів в умовах воєнної кризи (рис. 2). Модель включає три ключові компоненти: (1) психологічний клімат як багатовимірний організаційний ресурс, де психологічна безпека виступає центральним елементом; (2) внутрішню мотивацію як домінуючий, хоча й не виключний, медіаторний механізм; (3) менеджерську креативність як результуючий конструкт, що формується через паралельні мотиваційні та когнітивні шляхи.

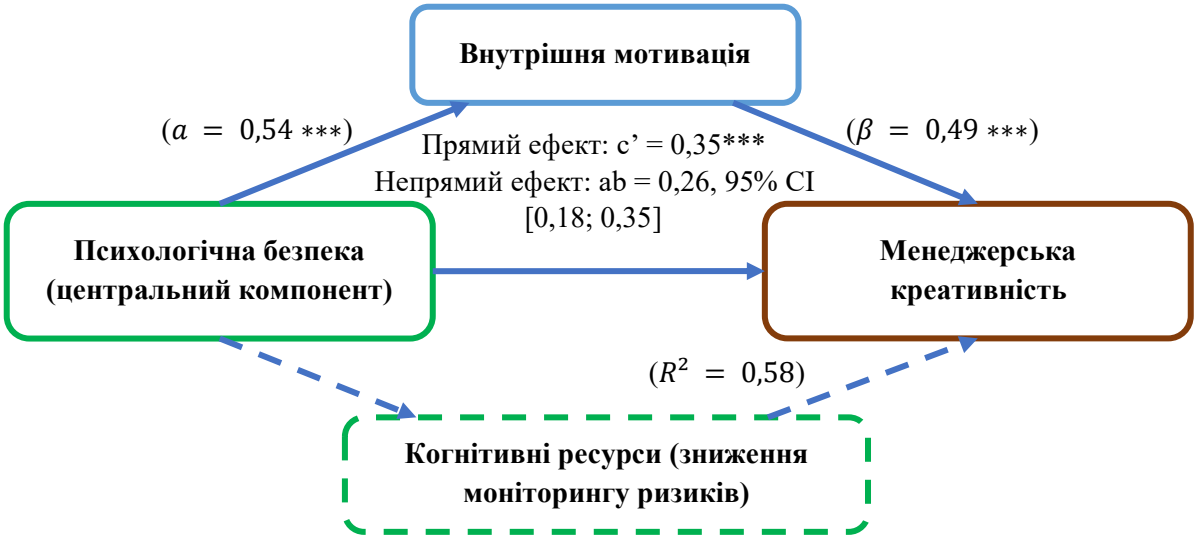

Примітка. $N = 142$. *Суцільні лінії – емпірично встановлені зв'язки (мотиваційний шлях); пунктирні лінії – теоретично передбачуваний механізм впливу через когнітивне вивільнення (не вимірювався безпосередньо).* *** $p < 0,001$.

Рис. 2. ***Інтегративна модель взаємозв'язку психологічного клімату та менеджерської креативності в українських організаціях***

Специфіка української ситуації проявляється у посиленій ролі психологічної безпеки як буфера проти зовнішніх стресорів. Якщо в моделях, розроблених для стабільних контекстів (Amabile, 1996; Edmondson, 2019), психологічна безпека є одним із рівнозначних компонентів клімату, то в умовах воєнної кризи вона набуває статусу критичної передумови – без неї інші аспекти клімату (ресурси, винагороди, автономія) виявляються недостатніми для активізації креативності. Наші дані засвідчують, що психологічна безпека пояснює 37% дисперсії менеджерської креативності ($r^2 = 0,37$), тоді як у метааналізі А. Ньюмена і колег (Newman et al., 2017) для стабільних умов цей показник становив 22–28%. Це кількісне посилення ефекту, на нашу думку, відображає функціональну трансформацію психологічної безпеки: з бажаного атрибуту здорового клімату вона перетворюється на базову екзистенційну потребу, задоволення якої є необхідною умовою будь-якої форми ризикованої поведінки, включно з творчою.

Порівняння нашої моделі з компонентною моделлю Амабіле (Amabile, 1996) виявляє як збіжності, так і відмінності. Збіжність полягає у підтвердженні центральної ролі внутрішньої мотивації – це універсальний механізм творчості, незалежний від культурного контексту. Відмінність полягає у перерозподілі ваги між компонентами клімату: якщо модель Т. Амабіле передбачає рівномірний внесок організаційної підтримки, ресурсів і автономії, наша модель демонструє домінування одного компонента – психологічної безпеки. Це не означає, що інші компоненти є нерелевантними; радше, в умовах хронічної

ISSN 2518-7503 E-ISSN 2708-1400. Поширюється за ліцензією CC-BY 4.0

невизначеності вони стають вторинними відносно базової потреби у психологічному захисті. Практичний висновок для управління очевидний: в кризових умовах стратегії стимулювання креативності мають бути ієрархічними, де психологічна безпека є фундаментом, на якому лише потім можна вибудовувати інші елементи підтримуючого клімату.

Наша модель також доповнює теорію самодетермінаціїДеці та Раяна (Deci & Ryan, 2000) емпіричним свідченням того, що організаційний контекст здатен активізувати внутрішню мотивацію навіть у несприятливих зовнішніх умовах – за умови, що він забезпечує психологічну безпеку. Це спостереження має теоретичне значення: воно свідчить, що внутрішня мотивація не є виключно індивідуальною диспозицією, а може бути цілеспрямовано культивована організаційними засобами навіть тоді, коли макросередовище є стресогенним. Іншими словами, мікроклімат організації здатен компенсувати макронестабільність – але лише частково і за умови стратегічних інвестицій у конкретні компоненти клімату.

Висновки. Дослідження підтвердило наявність потужного позитивного зв'язку між психологічним кліматом організації та менеджерською креативністю ($r = 0{,}56 - 0{,}61, p < 0{,}001$), що відповідає великому розміру ефекту та свідчить про практичну значущість виявлених закономірностей. Запропонована інтегративна модель засвідчує, що вплив психологічного клімату на креативність реалізується через два паралельні механізми: домінуючий мотиваційний шлях (43% ефекту опосередковано внутрішньою мотивацією) та прямий когнітивний шлях через вивільнення уваги від моніторингу міжособистісних ризиків. Центральна роль психологічної безпеки ($\beta = 0{,}31$ у регресійній моделі) виявилася посиленою в умовах воєнної кризи порівняно з міжнародними даними, що підтверджує специфіку функціонування українських організацій. Практичні імплікації дослідження полягають у необхідності ієрархічного підходу до стимулювання менеджерської креативності: в кризових умовах пріоритетом має бути формування психологічної безпеки як фундаменту, на якому лише потім розбудовуються інші компоненти підтримуючого клімату. Організації можуть цілеспрямовано активізувати внутрішню мотивацію менеджерів через інвестиції у якість психологічного клімату навіть за обмежених матеріальних ресурсів.

Перспективи подальших досліджень охоплюють три напрями. По-перше, лонгітюдні дослідження дозволять встановити причинно-наслідкові зв'язки та відстежити динаміку взаємовпливу клімату й креативності в часі. По-друге, експериментальна перевірка цілеспрямованих інтервенцій щодо покращення психологічної безпеки дасть змогу оцінити їхню ефективність у стимулюванні творчої поведінки. По-третє, порівняльні міжкультурні дослідження у пострадянських країнах, що переживають схожі трансформаційні процеси, дозволять визначити універсальні та культурно-специфічні аспекти запропонованої моделі. Окремої уваги заслуговує вивчення організаційної креативності в умовах гібридних форм роботи, що масово поширилися під час пандемії та воєнного стану.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

Карамушка Л. М. (2023). *Психічне здоров'я персоналу організацій в умовах війни : Навч.-методичний посібник*. К.: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi75/0056092.pdf

Карамушка, Л. М. (2022). Копінг-стратегії персоналу освітніх та наукових організацій під час війни: рівень вираженості та зв'язок з психічним здоров'ям. *Журнал сучасної психології, (4),* 31-40. https://doi.org/10.26661/2310-4368/2022-4-4

Максименко, С. Д., Карамушка, Л. М., Креденцер, О. В., Бендерець, Н. М., & Шевченко, А. М. (2020). Психологічне здоров'я персоналу організацій: проблеми та технології забезпечення. *Вісник Національної академії педагогічних наук України, 2*(1), 1–9. https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-1-7-10

Alfons, A., Ateş, N. Y., & Groenen, P. J. F. (2021). A Robust Bootstrap Test for Mediation Analysis. *Organizational Research Methods, 25*(3), 591-617. https://doi.org/10.1177/1094428121999096

Amabile, T. M. (1988). A model of creativity and innovation in organizations. *Research in Organizational Behavior, 10,* 123–167. https://ia802305.us.archive.org/23/items/15341_Readings/15341_Readings/Group_Performance/Amabile_A_Model_of_CreativityOrg.Beh_v10_pp123-167_text.pdf

Amabile, T. M., Conti, R., Coon, H., Lazenby, J., & Herron, M. (1996). Assessing the work environment for creativity. *Academy of Management Journal, 39*(5), 1154–1184. https://doi.org/10.2307/256995

Anderson, N. R., & West, M. A. (1998). Measuring climate for work group innovation: development and validation of the team climate inventory. *Journal of Organizational Behavior, 19*(3), 235–258. https://doi.org/10.1002/(SICI)1099-1379(199805)19:3<235::AID-JOB837>3.0.CO;2-C

Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology, 3*(2), 77–101. https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa

Byron, K., Khazanchi, S., & Nazarian, D. (2010). The relationship between stressors and creativity: A meta-analysis examining competing theoretical models. *Journal of Applied Psychology, 95*(1), 201–212. https://doi.org/10.1037/a0017868

Çekmecelioğlu, H. G., & Özbağ, G. K. (2016). Leadership and Creativity: The Impact of Transformational Leadership on Individual Creativity. *Procedia - Social and Behavioral Sciences, 235*, 243-249. https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2016.11.020

Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). The «what» and «why» of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry, 11*(4), 227–268. https://doi.org/10.1207/S15327965PLI1104_01

Deci, E. L., & Ryan, R. M. (1985). *Intrinsic Motivation and Self-Determination in Human Behavior.* New York, NY: Plenum. https://doi.org/10.1007/978-1-4899-2271-7

Dennis, J. P., & Vander Wal, J. S. (2010). The Cognitive Flexibility Inventory: Instrument development and estimates of reliability and validity. *Cognitive Therapy and Research, 34*(3), 241–253. https://doi.org/10.1007/s10608-009-9276-4

Dollinger, S. J. (2003). *Creative Behavior Inventory - Short Form* [Database record]. APA PsycTests. https://doi.org/10.1037/t05568-000

Edmondson, A. (1999). Psychological safety and learning behavior in work teams. *Administrative Science Quarterly, 44*(2), 350–383. https://doi.org/10.2307/2666999

Edmondson, A. C. (2019). *The Fearless Organization: Creating Psychological Safety in the Workplace for Learning, Innovation, and Growth*. Wiley. https://chools.in/wp-content/uploads/2021/03/The-Fearless-Organization_-Creating-Psychological-Safety-in-the-Workplace-for-Learning-Innovation-and-Growth.pdf

Florida, R. (2002). *The Rise of the Creative Class.* Basic Books. https://archive.org/details/riseofcreativecl00flor_1

Fredrickson, B. L. (2001). The role of positive emotions in positive psychology: The broaden-and-build theory of positive emotions. *American Psychologist, 56*(3), 218–226. https://doi.org/10.1037/0003-066X.56.3.218

Hayes, A. F. (2013). *Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis: A regression-based approach.* The Guilford Press.

Howkins, J. (2001). *The Creative Economy: How People Make Money from Ideas*. Allen Lane. https://archive.org/details/creativeeconomyh0000howk_k3z2

Hur, W. M., Moon, T. W. & Ko, S. H. (2018). How Employees' Perceptions of CSR Increase Employee Creativity: Mediating Mechanisms of Compassion at Work and Intrinsic Motivation. *Journal of Business Ethics, 153*, 629–644. https://doi.org/10.1007/s10551-016-3321-5

ISSN 2518-7503 E-ISSN 2708-1400. Поширюється за ліцензією CC-BY 4.0

James, L. R., & Jones, A. P. (1974). Organizational climate: A review of theory and research. *Psychological Bulletin, 81*(12), 1096–1112. https://doi.org/10.1037/h0037511

James, L. R., Choi, C. C., Ko, C.-H. E., McNeil, P. K., Minton, M. K., Wright, M. A., & Kim, K.-i. (2008). Organizational and psychological climate: A review of theory and research. *European Journal of Work and Organizational Psychology, 17*(1), 5–32. https://doi.org/10.1080/13594320701662550

Litwin, G. H., & Stringer, R. A. (1968). *Motivation and Organizational Climate.* Harvard Business School Press. https://archive.org/details/motivationorgani0000litw

Mumford, M. D., Scott, G. M., Gaddis, B., & Strange, J. M. (2002). Leading creative people: Orchestrating expertise and relationships. *The Leadership Quarterly, 13*(6), 705–750. https://doi.org/10.1016/S1048-9843(02)00158-3

McKinsey & Company. (2023). The State of Organizations 2023: Ten Shifts Transforming Organizations. McKinsey & Company. https://www.mckinsey.com/capabilities/people-and-organizational-performance/our-insights/the-state-of-organizations-2023

Newman, A., Donohue, R., & Eva, N. (2017). Psychological safety: A systematic review of the literature. *Human Resource Management Review, 27*(3), 521–535. https://doi.org/10.1016/j.hrmr.2017.01.001

Nunnally, J. C. (1978). *Psychometric theory* (2nd ed.). McGraw-Hill. https://archive.org/details/dli.scoerat.1556psychometrictheorysecondedition

Parker, C. P., Baltes, B. B., Young, S. A., Huff, J. W., Altmann, R. A., Lacost, H. A., & Roberts, J. E. (2003). Relationships between psychological climate perceptions and work outcomes: A meta-analytic review. *Journal of Organizational Behavior, 24*(4), 389–416. https://doi.org/10.1002/job.198

Pink, D. H. (2009). *Drive: The Surprising Truth About What Motivates Us.* Riverhead Books. https://archive.org/details/drivesurprisingt0000pink_n2z5

Rosso, B. D. (2014). Creativity and constraints: Exploring the role of constraints in the creative processes of research and development teams. *Organization Studies, 35*(4), 551–585. https://doi.org/10.1177/0170840613517600

Sahadev, S., Chang, K., Malhotra, N., Kim, J.-H., Ahmed, T., & Kitchen, P. (2024). Psychological empowerment and creative performance: Mediating role of thriving and moderating role of competitive psychological climate. *Journal of Business Research, 170,* Article 114310. https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2023.114310

Schneider, B., Ehrhart, M. G., & Macey, W. H. (2013). Organizational climate and culture. *Annual Review of Psychology, 64*(1), 361–388. https://doi.org/10.1146/annurev-psych-113011-143809

Shin, S. J., & Zhou, J. (2003). Transformational leadership, conservation, and creativity: Evidence from Korea. *Academy of Management Journal, 46*(6), 703–714. https://doi.org/10.2307/30040662

Tedeschi, R. G., & Calhoun, L. G. (1996). The Posttraumatic Growth Inventory: Measuring the positive legacy of trauma. *Journal of Traumatic Stress, 9*(3), 455–471. https://doi.org/10.1007/bf02103658

Woodman, R. W., Sawyer, J. E., & Griffin, R. W. (1993). Toward a theory of organizational creativity. *Academy of Management Review, 18*(2), 293–321. https://doi.org/10.2307/258761

Zadow, A., Loh, M. Y., Dollard, M. F., Mathisen, G. E., & Yantcheva, B. (2023). Psychosocial safety climate as a predictor of work engagement, creativity, innovation, and work performance: A case study of software engineers. *Frontiers in Psychology, 14,* 1082283. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1082283

REFERENCES

Karamushka L. M. (2023). Psykhichne zdorovia personalu orhanizatsii v umovakh viiny : Navch.-metodychnyi posibnyk. K.: Instytut psykholohii imeni H.S. Kostiuka NAPN Ukrainy. https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi75/0056092.pdf

Karamushka, L. M. (2022). Kopinh-stratehii personalu osvitnikh ta naukovykh orhanizatsii pid chas viiny: riven vyrazhenosti ta zviazok z psykhichnym zdoroviam. Zhurnal suchasnoi psykholohii, (4), 31-40. https://doi.org/10.26661/2310-4368/2022-4-4

Maksymenko, S. D., Karamushka, L. M., Kredentser, O. V., Benderets, N. M., & Shevchenko, A. M. (2020). Psykholohichne zdorovia personalu orhanizatsii: problemy ta tekhnolohii zabezpechennia. Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy, 2(1), 1–9. https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-1-7-10

Alfons, A., Ateş, N. Y., & Groenen, P. J. F. (2021). A Robust Bootstrap Test for Mediation Analysis. *Organizational Research Methods, 25*(3), 591-617. https://doi.org/10.1177/1094428121999096

Amabile, T. M. (1988). A model of creativity and innovation in organizations. *Research in Organizational Behavior, 10,* 123–167. https://ia802305.us.archive.org/23/items/15341_Readings/15341_Readings/Group_Performance/Amabile_A_Model_of_CreativityOrg.Beh_v10_pp123-167_text.pdf

Amabile, T. M., Conti, R., Coon, H., Lazenby, J., & Herron, M. (1996). Assessing the work environment for creativity. *Academy of Management Journal, 39*(5), 1154–1184. https://doi.org/10.2307/256995

Anderson, N. R., & West, M. A. (1998). Measuring climate for work group innovation: development and validation of the team climate inventory. *Journal of Organizational Behavior, 19*(3), 235–258. https://doi.org/10.1002/(SICI)1099-1379(199805)19:3<235::AID-JOB837>3.0.CO;2-C

Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology, 3*(2), 77–101. https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa

Byron, K., Khazanchi, S., & Nazarian, D. (2010). The relationship between stressors and creativity: A meta-analysis examining competing theoretical models. *Journal of Applied Psychology, 95*(1), 201–212. https://doi.org/10.1037/a0017868

Çekmecelioğlu, H. G., & Özbağ, G. K. (2016). Leadership and Creativity: The Impact of Transformational Leadership on Individual Creativity. *Procedia - Social and Behavioral Sciences, 235*, 243-249. https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2016.11.020

Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). The «what» and «why» of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry, 11*(4), 227–268. https://doi.org/10.1207/S15327965PLI1104_01

Deci, E. L., & Ryan, R. M. (1985). *Intrinsic Motivation and Self-Determination in Human Behavior.* New York, NY: Plenum. https://doi.org/10.1007/978-1-4899-2271-7

Dennis, J. P., & Vander Wal, J. S. (2010). The Cognitive Flexibility Inventory: Instrument development and estimates of reliability and validity. *Cognitive Therapy and Research, 34*(3), 241–253. https://doi.org/10.1007/s10608-009-9276-4

Dollinger, S. J. (2003). *Creative Behavior Inventory - Short Form* [Database record]. APA PsycTests. https://doi.org/10.1037/t05568-000

Edmondson, A. (1999). Psychological safety and learning behavior in work teams. *Administrative Science Quarterly, 44*(2), 350–383. https://doi.org/10.2307/2666999

Edmondson, A. C. (2019). *The Fearless Organization: Creating Psychological Safety in the Workplace for Learning, Innovation, and Growth*. Wiley. https://chools.in/wp-content/uploads/2021/03/The-Fearless-Organization_-Creating-Psychological-Safety-in-the-Workplace-for-Learning-Innovation-and-Growth.pdf

ISSN 2518-7503 E-ISSN 2708-1400. Поширюється за ліцензією CC-BY 4.0

Florida, R. (2002). *The Rise of the Creative Class.* Basic Books. https://archive.org/details/riseofcreativecl00flor_1

Fredrickson, B. L. (2001). The role of positive emotions in positive psychology: The broaden-and-build theory of positive emotions. *American Psychologist, 56*(3), 218–226. https://doi.org/10.1037/0003-066X.56.3.218

Hayes, A. F. (2013). *Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis: A regression-based approach.* The Guilford Press.

Howkins, J. (2001). *The Creative Economy: How People Make Money from Ideas*. Allen Lane. https://archive.org/details/creativeeconomyh0000howk_k3z2

Hur, W. M., Moon, T. W. & Ko, S. H. (2018). How Employees' Perceptions of CSR Increase Employee Creativity: Mediating Mechanisms of Compassion at Work and Intrinsic Motivation. *Journal of Business Ethics, 153*, 629–644. https://doi.org/10.1007/s10551-016-3321-5

James, L. R., & Jones, A. P. (1974). Organizational climate: A review of theory and research. *Psychological Bulletin, 81*(12), 1096–1112. https://doi.org/10.1037/h0037511

James, L. R., Choi, C. C., Ko, C.-H. E., McNeil, P. K., Minton, M. K., Wright, M. A., & Kim, K.-i. (2008). Organizational and psychological climate: A review of theory and research. *European Journal of Work and Organizational Psychology, 17*(1), 5–32. https://doi.org/10.1080/13594320701662550

Litwin, G. H., & Stringer, R. A. (1968). *Motivation and Organizational Climate.* Harvard Business School Press. https://archive.org/details/motivationorgani0000litw

Mumford, M. D., Scott, G. M., Gaddis, B., & Strange, J. M. (2002). Leading creative people: Orchestrating expertise and relationships. *The Leadership Quarterly, 13*(6), 705–750. https://doi.org/10.1016/S1048-9843(02)00158-3

McKinsey & Company. (2023). The State of Organizations 2023: Ten Shifts Transforming Organizations. McKinsey & Company. https://www.mckinsey.com/capabilities/people-and-organizational-performance/our-insights/the-state-of-organizations-2023

Newman, A., Donohue, R., & Eva, N. (2017). Psychological safety: A systematic review of the literature. *Human Resource Management Review, 27*(3), 521–535. https://doi.org/10.1016/j.hrmr.2017.01.001

Nunnally, J. C. (1978). *Psychometric theory* (2nd ed.). McGraw-Hill. https://archive.org/details/dli.scoerat.1556psychometrictheorysecondedition

Parker, C. P., Baltes, B. B., Young, S. A., Huff, J. W., Altmann, R. A., Lacost, H. A., & Roberts, J. E. (2003). Relationships between psychological climate perceptions and work outcomes: A meta-analytic review. *Journal of Organizational Behavior, 24*(4), 389–416. https://doi.org/10.1002/job.198

Pink, D. H. (2009). *Drive: The Surprising Truth About What Motivates Us.* Riverhead Books. https://archive.org/details/drivesurprisingt0000pink_n2z5

Rosso, B. D. (2014). Creativity and constraints: Exploring the role of constraints in the creative processes of research and development teams. *Organization Studies, 35*(4), 551–585. https://doi.org/10.1177/0170840613517600

Sahadev, S., Chang, K., Malhotra, N., Kim, J.-H., Ahmed, T., & Kitchen, P. (2024). Psychological empowerment and creative performance: Mediating role of thriving and moderating role of competitive psychological climate. *Journal of Business Research, 170,* Article 114310. https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2023.114310

Schneider, B., Ehrhart, M. G., & Macey, W. H. (2013). Organizational climate and culture. *Annual Review of Psychology, 64*(1), 361–388. https://doi.org/10.1146/annurev-psych-113011-143809

Shin, S. J., & Zhou, J. (2003). Transformational leadership, conservation, and creativity: Evidence from Korea. *Academy of Management Journal, 46*(6), 703–714. https://doi.org/10.2307/30040662

Tedeschi, R. G., & Calhoun, L. G. (1996). The Posttraumatic Growth Inventory: Measuring the positive legacy of trauma. *Journal of Traumatic Stress, 9*(3), 455–471. https://doi.org/10.1007/bf02103658

Woodman, R. W., Sawyer, J. E., & Griffin, R. W. (1993). Toward a theory of organizational creativity. *Academy of Management Review, 18*(2), 293–321. https://doi.org/10.2307/258761

Zadow, A., Loh, M. Y., Dollard, M. F., Mathisen, G. E., & Yantcheva, B. (2023). Psychosocial safety climate as a predictor of work engagement, creativity, innovation, and work performance: A case study of software engineers. *Frontiers in Psychology, 14,* 1082283. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1082283

THE ROLE OF ORGANIZATIONAL PSYCHOLOGICAL CLIMATE IN FOSTERING MANAGERIAL CREATIVITY: PRACTICAL IMPLICATIONS AND MANAGEMENT STRATEGIES

Boris Shklarskyi
PhD Student,
Department of Theoretical and Counselling Psychology
Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University,
https://orcid.org/0009-0009-8017-7108

DOI https://doi.org/10.35619/prap_rv.vi26.479

Abstract. *The purpose of this study was to investigate the relationship between organizational psychological climate components and managerial creativity indicators, and to develop evidence-based management strategies for optimizing this relationship in the context of prolonged war crisis. Cross-sectional correlational-comparative study with qualitative analysis elements ($N = 142$ middle and senior managers from Ukrainian organisations). Validated psychodiagnostic instruments were used: KEYS, Psychological Safety Scale (Edmondson, 1999), Creative Behavior Inventory, IMI, CFI (Dennis & Vander Wal, 2010). Statistical analysis included correlation analysis, hierarchical multiple regression, and mediation analysis (PROCESS macro). Additionally, 16 semi-structured interviews were conducted. A strong positive relationship was established between psychological climate and managerial creativity ($r = 0.56 - 0.61, p < 0.001$). The regression model explains 58% of creativity variance, with psychological safety as the strongest predictor ($\beta = 0.31, p < 0.001$). Mediation analysis confirmed that 43% of the psychological climate effect on creativity is mediated by intrinsic motivation ($ab = 0.26$, 95% CI [0.18, 0.35]). Under war crisis conditions, the role of psychological safety is amplified compared to international data. The proposed integrative model demonstrates that the influence of psychological climate on managerial creativity is realised through parallel motivational and cognitive mechanisms. Management strategies should be hierarchical: in crisis conditions, the priority is establishing psychological safety as the foundation for creative activity. The research findings expand understanding of organizational factors of creativity under specific conditions of prolonged social crisis.*

Keywords: *psychological climate, psychological safety, managerial creativity, intrinsic motivation, war crisis, Ukrainian organizations*

Стаття надійшла до редакції 22.02.2026
Стаття прийнята до друку 16.03.2026
Стаття опублікована 30.05.2026

ISSN 2518-7503 E-ISSN 2708-1400. Поширюється за ліцензією CC-BY 4.0

УДК 159.95

Ковальчук Юлія
здобувач третього (освітньо-наукового)
рівня вищої освіти спеціальності «Психологія»
Національного університету «Острозька академія»,
https://orcid.org/0000-0003-0782-3264

DOI https://doi.org/10.35619/prap_rv.vi26.493

ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ ЗАЛЕЖНО ВІД ДОСВІДУ ПЕРЕБУВАННЯ В ІНШОМОВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Анотація. *У статті представлено результати емпіричного дослідження комунікативної культури майбутніх фахівців іноземних мов залежно від досвіду перебування в іншомовному середовищі. Теоретичною основою дослідження стали когнітивний, особистісний та соціокультурний підходи, які дозволили розглядати комунікативну культуру як інтегральну психологічну якість особистості, що поєднує комунікативні вміння, толерантність, соціальний інтелект, національну та соціокультурну ідентичність, а також метакогнітивні механізми саморегуляції. Наголошено, що комунікативна культура майбутнього фахівця іноземних мов формується не лише через оволодіння мовними засобами, але й через розвиток здатності до міжкультурної взаємодії, рефлексії та усвідомлення власної культурної позиції.*

Результати емпіричного дослідження засвідчили, що досвід перебування в іншомовному середовищі є важливим чинником трансформації комунікативної культури майбутніх фахівців іноземних мов. Встановлено, що студенти, які мали досвід перебування за кордоном, демонструють вищі показники комунікативності порівняно з тими, хто такого досвіду не мав. Найвищий рівень комунікативної активності зафіксовано у респондентів із короткотривалим перебуванням в іншомовному середовищі (до одного місяця), що пояснюється підвищеною мотивацією до міжкультурної взаємодії та активізацією адаптаційних механізмів. Виявлено також позитивний вплив коротко- та середньотривалого перебування в іншомовному середовищі на розвиток комунікативної та етнічної толерантності. Водночас, довготривалий досвід перебування за кордоном не завжди супроводжується зростанням толерантності, а в окремих випадках може спричиняти зниження окремих її показників через адаптаційне виснаження, культурний стрес або внутрішню когнітивну перебудову. Подібні тенденції простежено і щодо соціального інтелекту: найбільш сприятливими для розвитку соціальних навичок та здатності до обробки соціальної інформації виявилися терміни перебування від одного до шести місяців. Особливу увагу приділено аналізу метакогнітивних переконань студентів. Встановлено, що зі збільшенням тривалості перебування в іншомовному середовищі зростають когнітивна самосвідомість, рефлексивність та, водночас, невпевненість у правильності власних суджень.

У статті зроблено висновок про те, що комунікативна культура майбутніх фахівців іноземних мов має складний багатокомпонентний характер і суттєво трансформується під впливом міжкультурного досвіду. Наголошено на необхідності впровадження у професійну підготовку студентів психолого-педагогічного супроводу, спрямованого на розвиток метакогнітивної гнучкості, соціальних навичок, толерантності та психологічної стійкості в умовах міжкультурної комунікації.

Ключові слова: *комунікативна культура, майбутні фахівці іноземних мов, іншомовне середовище, комунікативність, толерантність, соціальний інтелект, метакогнітивні переконання, національна ідентичність.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку українського суспільства підвищується значення ефективної міжкультурної комунікації, у межах якої провідну роль відіграють фахівці з іноземних мов. У зв'язку з цим зростає потреба у фахівцях, які будуть здатними забезпечувати повноцінну комунікацію в полікультурному та багатоконтекстному середовищі. Водночас, якість такої взаємодії значною мірою визначається сформованістю комунікативної культури як інтегративного психологічного феномена.

У сучасному світі, що характеризується глобалізацією та інтенсивною міжкультурною взаємодією, феномен комунікативної культури набуває особливої значущості. Низький рівень її сформованості може призводити до безініціативності та невміння вести конструктивний діалог. Це підкреслює, що комунікативна культура є однією з визначальних властивостей сучасної людини та займає провідне місце в її загальнокультурному і професійному становленні. Проблема формування комунікативної культури особистості є багатоаспектною, у зв'язку з чим постає необхідність саме психологічного аналізу цього феномену.

Аналіз останніх джерел і досліджень. Дослідження комунікативної культури у сучасній вітчизняній науці здійснюються в різних галузях. Зокрема, педагогічні аспекти розкрито в працях Комарової, Теличко, Потапчук, Онищук, Мірошніченко та ін. У психології структурні компоненти комунікативної культури аналізувалися в роботах Корніяки (2016). Окрему увагу приділено питанням розвитку комунікативної компетентності, психологічної готовності до міжкультурної взаємодії (Шевцова, Валенкевич, 2025), формування комунікативної толерантності, емоційного інтелекту як основи конструктивної взаємодії (Августюк, 2021; Матласевич, 2025, та ін.).

Зарубіжні вчені також внесли вагомий вклад у теоретичне підґрунтя теми. Зокрема, Холл (Hall, 1990), Гофстеде (Hofstede, 2001) розглядали культуру комунікації як феномен міжособистісної взаємодії у контексті культурних норм і відмінностей.

Наше дослідження базується на декілька психологічних підходах, у рамках яких і проводимо науковий аналіз. Так, спираючись на положення *когнітивної психології* (Пасічник, Каламаж, Августюк, Довгалюк, 2014, 2015), ми поділяємо розуміння комунікативної культури як здатності особистості свідомо будувати і регулювати власну мовленнєву поведінку. В межах *особистісного підходу* (Карпенко, 2018; Матласевич, 2025) ми фокусуємо увагу на унікальності проявів комунікативної культури, що залежать від цінностей, життєвого досвіду та соціального інтелекту фахівця. Водночас, ми беремо до уваги і *соціокультурний підхід* (Хофстеде, 2001), який підкреслює значення міжкультурної компетентності, національної ідентичності та толерантності в контексті професійної діяльності майбутніх перекладачів та викладачів іноземних мов.

Таким чином, інтегрувавши усі ці підходи, ми отримуємо комплексне розуміння сутності та структури комунікативної культури у психологічному аспекті – як інтегральної якості особистості, що передбачає внутрішні психологічні механізми, а не лише зовнішні процеси взаємодії.

Мета статті. Емпірично дослідити рівневі та структурно-змістові особливості комунікативної культури майбутніх фахівців іноземних мов залежно від досвіду перебування в іншомовному середовищі.

ISSN 2518-7503 E-ISSN 2708-1400. Поширюється за ліцензією CC-BY 4.0

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній українській науці комунікативну культуру розглядають через призму широкого спектра наукових дисциплін: філософії, психології, педагогіки, соціології та лінгвістики, що зумовлює застосовування міждисциплінарного підходу для охоплення усієї її складності та багатогранності (Панченко, 2014). З погляду такого підходу, комунікативна культура є синтезом двох фундаментальних концептів – «комунікації» та «культури». Холл навіть стверджує, що «культура сама по собі є комунікацією, а комунікація – культурою» (Hall, 1990, p.186). Це твердження вказує на нерозривний, симбіотичний зв'язок між ними. Воно передбачає, що комунікативна культура стосується не лише того, що повідомляється, але й того, як це кодується, передається та інтерпретується в межах конкретної культурної рамки (Манакін, 2012).

Сохань визначає комунікативну культуру як рівень опанування комунікативними процесами, а Халупо наголошує на її компонентному складі, що включає культуру відчуттів, мислення та мовлення (Галацин, 2019). Тимченко розглядає комунікативну культуру як систему поглядів і дій, що є способом досягнення мети під час комунікування (Тимченко, 2001). Низка вчених сходяться також на думці, що комунікативна культура є сутнісною характеристикою та показником фахової підготовки (Каверіна, 2009). Вона інтегрує в собі комунікативність, компетентність та власне культуру, виступаючи складовою духовної культури особистості (Галацин, 2019).

Наш погляд до визначення сутності змісту поняття «комунікативна культура» ґрунтується на результатах проведеного міждисциплінарного аналізу та інтегрує основі положення у психологічний підхід. Ми вважаємо, що комунікативна культура – це інтегративна, цілісна якість особистості, що є синтезом її внутрішньої диспозиції та зовнішніх поведінкових проявів. Вона відображає готовність і здатність людини до ефективної та етичної взаємодії, яка базується на: потребі та мотивації до спілкування (включаючи толерантність до інших культур та усвідомлення власної національної ідентичності); системі комунікативних знань, умінь та навичок (комунікативна компетентність); здатності до саморегуляції та усвідомлення власних комунікативних дій (метакогнітивний компонент); володінні вербальними та невербальними засобами для досягнення цілей комунікації.

Таким чином, комунікативна культура є інтегральною характеристикою особистості, яка проявляється у поведінці і спілкуванні, ставленні до себе і до інших, та забезпечує ефективну і психологічно зрілу взаємодію з іншими людьми. Подальше дослідження цього комплексного поняття вимагає інтеграції різноманітних теоретичних моделей, що дозволяють розглянути це явище з різних ракурсів – від внутрішніх психологічних механізмів до зовнішніх соціокультурних впливів.

У цьому дослідженні розглядатимуться два дослідницькі питання.

Які показники комунікативної культури простежуються у майбутніх фахівців іноземних мов?

Чи є досвід перебування (зокрема, тривалість) в іншомовному середовищі значущим предиктором комунікативної культури майбутніх фахівців іноземних мов?

Дослідження проводилося в онлайн форматі за допомогою Google Forms. З огляду на мету та завдання дослідження, було обрано 7 психодіагностичних методик:

1) Діагностика загального рівня комунікативності;
2) Експрес-опитувальник «Індекс толерантності»;
3) Тест комунікативної толерантності;
4) Тест для дослідження соціального інтелекту (апріорна модель TSIS);
5) Опитувальник «Дослідження національної ідентичності»;
6) Методика для визначення соціокультурної ідентичності (ОСКІ);

7) Опитувальник для вивчення метакогнітивних переконань (MCQ-30).

Для емпіричного вивчення комунікативної культури майбутніх фахівців іноземних мов доцільним є використання комплексу психодіагностичних інструментів, які охоплюють когнітивний, поведінковий, емоційно-ціннісний та соціокультурний компоненти комунікативної культури. Комунікативна культура майбутнього фахівця іноземних мов є багатовимірним феноменом, що містить здатність до ефективної міжособистісної взаємодії на основі поваги до інших, толерантності, усвідомлення власної культурної та національної ідентичності, а також соціального інтелекту та рефлексивно-метакогнітивних механізмів регуляції спілкування. Саме тому обраний діагностичний інструментарій забезпечує комплексність та валідність дослідження.

Методика *«Діагностика загального рівня комунікативності»* дозволяє визначити базовий рівень сформованості комунікативних умінь особистості: відкритість у спілкуванні, потребу у міжособистісній взаємодії, легкість встановлення контактів, уміння підтримувати діалог та адаптуватися до комунікативної ситуації. Для майбутніх фахівців іноземних мов високий рівень комунікативності є професійно значущою характеристикою, оскільки їхня діяльність безпосередньо пов'язана з міжкультурною взаємодією, педагогічною чи перекладацькою комунікацією. Методика дає змогу оцінити загальний комунікативний потенціал респондентів як основу комунікативної культури.

Комунікативна культура фахівця іноземних мов передбачає готовність до прийняття культурного, етнічного та світоглядного різноманіття. Тому використання *експрес-опитувальника «Індекс толерантності»* дозволяє дослідити рівень соціальної, етнічної та особистісної толерантності респондентів. Це особливо важливо в умовах міжкультурної комунікації, де ефективність професійної діяльності значною мірою залежить від здатності уникати упереджень, проявляти повагу до інших культур і підтримувати конструктивний діалог.

На відміну від загального індексу толерантності, *«Тест комунікативної толерантності»* спрямований безпосередньо на вивчення особливостей поведінки особистості у процесі міжособистісної взаємодії. Ця методика дозволяє визначити рівень терпимості до індивідуальних особливостей співрозмовника, схильність до категоричності, домінування чи неприйняття інших. Для майбутніх фахівців іноземних мов комунікативна толерантність є необхідною умовою професійної ефективності, оскільки забезпечує психологічно безпечне та продуктивне спілкування у полікультурному середовищі.

Соціальний інтелект є важливим ресурсом для успішної комунікації, оскільки визначає здатність особистості розуміти емоції, наміри та поведінку інших людей, прогнозувати розвиток соціальних ситуацій і адекватно реагувати на них. Для майбутніх фахівців іноземних мов ця характеристика має особливе значення через необхідність ефективної взаємодії з представниками різних культур і соціальних груп. *Методика TSIS* дозволяє оцінити рівень соціальної обізнаності, соціальної перцепції та навичок соціальної взаємодії, які є важливими складниками комунікативної культури.

Для майбутніх фахівців іноземних мов сформована національна ідентичність є підґрунтям для ефективного міжкультурного діалогу, оскільки лише усвідомлення власної культури створює умови для відкритого та рівноправного сприйняття інших культур. Тому було використано *опитувальник «Дослідження національної ідентичності»*, який дав можливість виявити рівень усвідомлення респондентами своєї етнокультурної самоідентифікації.

Соціокультурна ідентичність відображає систему цінностей, норм і моделей поведінки, що визначають стиль комунікації людини. Для майбутніх фахівців іноземних мов важливим є не лише знання іноземної мови, а й здатність орієнтуватися у різних культурних контекстах, демонструвати міжкультурну чутливість і гнучкість у спілкуванні. *Методика ОСКІ* дозволяє виявити рівень сформованості цих характеристик.

ISSN 2518-7503 E-ISSN 2708-1400. Поширюється за ліцензією CC-BY 4.0

Метакогнітивні переконання визначають особливості саморегуляції мислення, рефлексії та контролю власних когнітивних процесів. У структурі комунікативної культури вони відіграють важливу роль, оскільки забезпечують усвідомлення власних комунікативних стратегій, здатність аналізувати ефективність взаємодії та коригувати поведінку відповідно до ситуації. Для майбутніх фахівців іноземних мов розвинені метакогнітивні механізми є необхідними для успішного ведення діалогу, подолання комунікативних бар'єрів і професійної рефлексії. *MCQ-30* дозволяє дослідити рівень когнітивного контролю, схильність до рефлексії та особливості регуляції мисленнєво-комунікативної діяльності.

Отже, використання зазначеного комплексу психодіагностичних методик забезпечує всебічне вивчення комунікативної культури майбутніх фахівців іноземних мов. Сукупність обраних інструментів дозволяє дослідити не лише зовнішні прояви комунікативної поведінки, а й глибинні психологічні механізми, що визначають ефективність міжособистісної та міжкультурної взаємодії.

Статистичну обробку даних здійснено із застосуванням програмного забезпечення «SPSS for Windows», Microsoft Excel 2013. Було використано коефіцієнт кореляції Спірмена та поправкою Холма – для кількісної характеристики вираженості зв'язку між психологічними показниками; метод Манна-Уітні, тест Крускала-Уоліса та поправка Бонферроні – для виявлення статистично значущих відмінностей у показниках комунікативної культури залежно від досвіду перебування в іншомовному середовищі.

У дослідженні взяли участь 227 студентів всіх років навчання інституту лінгвістики Національного університету «Острозька академія», серед яких: 130 студентів (57% від загальної вибірки) не мали досвіду перебування в іншомовному середовищі, 46 студентів (20%) – перебували в іншомовному середовищі тривалістю до 1 місяця, 30 студентів (13%) – перебували в іншомовному середовищі терміном від 1 до 6 місяців, та 21 студент (9% від загальної вибірки) мали досвід перебування в іншомовному середовищі понад 6 місяців.

Результати дослідження рівня комунікативності майбутніх фахівців іноземних мов, представлені в таблиці 1, свідчать про наявність певного зв'язку між досвідом перебування в іншомовному середовищі та розвиненістю комунікативних якостей.

Таблиця 1

Рівень комунікативності майбутніх фахівців іноземних мов залежно від досвіду перебування в іншомовному середовищі (у%)

Рівні	Не були в іншомовному середовищі (n=130)	Перебували до 1 місяця (n=46)	Перебували 1- 6 місяців (n=30)	Перебували понад 6 місяців (n=21)
Низький	7,6	0	0	0
Середній	54,6	36,95	46,6	57,1
Високий	44,6	63,04	53,3	42,8

Як бачимо, низький рівень комунікативності виявлено лише серед респондентів, які не мали досвіду перебування в іншомовному середовищі (7,6%). У всіх інших групах (незалежно від тривалості досвіду) таких студентів не зафіксовано, що вказує на потенційну стимулювальну роль міжкультурного досвіду у розвитку комунікативності.

Загалом, одержані дані вказують на те, що перебування в іншомовному середовищі, незалежно від тривалості, сприяє зростанню комунікативності.

Цікаво, що пік комунікативної активності спостерігається саме після короткочасного перебування за кордоном, що може бути пов'язано з високим рівнем мотивації до мовленнєвої активності або позитивним культурним шоком та бажанням адаптуватися.

Зниження «високого рівня» у групі студентів із досвідом перебування в іншомовному середовищі понад 6 місяців можемо пояснити або ефектом рутинізації комунікативних ситуацій, або зміщенням акцентів із зовнішньої активності на внутрішнє осмислення.

Результати дослідження рівня толерантності майбутніх фахівців іноземних мов, залежно від досвіду перебування в іншомовному середовищі, дозволяють простежити цікаві тенденції у формуванні міжособистісної та міжкультурної толерантності.

Таблиця 2

Рівень толерантності майбутніх фахівців іноземних мов залежно від досвіду перебування в іншомовному середовищі (у %)

Тривалість перебування в іншом.сер	Рівні	Комунік. Т	Заг.індекс Т	Етнічна Т	Соціальна Т	Т як риса особистості
Не були в іншом. серед. (n=130)	*низький*	3,07	0	4,6	3,07	0,7
	середній	41,53	94,6	70,7	90,7	93,8
	високий	55,3	5,3	24,6	6,15	5,3
Перебували до 1 місяця (n=46)	*низький*	8,7	0	0	0	4,3
	середній	28,2	86,9	52,1	91,3	78,2
	високий	63,04	13,04	47,8	8,69	17,4
Перебували 1- 6 місяців (n=30)	*низький*	3,33	3,3	6,6	0	3,33
	середній	40	86,6	60	100	83,3
	високий	56,6	10	33,3	0	13,3
Перебували понад 6 місяців (n=21)	*низький*	14,3	0	9,5	9,5	4,7
	середній	42,8	95,2	66,6	85,7	90,4
	високий	42,8	4,7	23,8	4,7	4,7

Як бачимо з таблиці 2, у всіх групах переважає середній рівень загальної толерантності: від 86,6% (1-6 міс.) до 95,2% (понад 6 міс.). Високий рівень загального індексу толерантності найчастіше виявляється у студентів, які перебували в іншомовному середовищі до 1 місяця (13,04%) або 1-6 місяців (10%), тоді як серед тих, хто не мав досвіду перебування або перебував понад 6 місяців, ці показники є мінімальними (5,3% і 4,7%).

Найвищі показники високої комунікативної толерантності також виявлені у тих, хто перебував в іншомовному середовищі до 1 місяця (63,04%) або 1-6 місяців (56,6%). У студентів, які не мали такого досвіду, цей рівень становить 55,3%, тоді як найнижчий показник високого рівня зафіксовано у групі з досвідом понад 6 місяців (42,8%).

Ті ж самі тенденції спостерігаємо і щодо інших компонентів толерантності.

Одержані дані свідчать про те, що тривале перебування в іншомовному середовищі не завжди гарантує підвищення комунікативної толерантності – ймовірно через адаптаційні труднощі, стресові міжкультурні ситуації або когнітивну перебудову переконань. Звідси можемо зробити висновок, що оптимальними для розвитку комунікативної толерантності є стислі терміни занурення в іншомовне середовище, які не викликають перевтоми або культурної фрустрації, але стимулюють адаптивну взаємодію.

Як видно із таблиці 3, найсприятливіший вплив на розвиток соціального інтелекту простежується у студентів, які перебували за кордоном від 1 до 6 місяців – у них найбільш розвинена здатність обробляти соціальну інформацію та розвинені соціальні навички. Досвід понад 6 місяців не сприяє помітному зростанню жодного компонента соціального інтелекту і часто супроводжується зниженням рівнів, що потребує подальшого дослідження – можливо, виникає ефект адаптаційного виснаження або розчарування. Найуразливішою

ISSN 2518-7503 E-ISSN 2708-1400. Поширюється за ліцензією CC-BY 4.0

сферою виявилася соціальна обізнаність – навіть досвід перебування в іншомовному середовищі не забезпечує її зростання, що свідчить про необхідність цілеспрямованого розвитку емпатії, моральної чутливості, культурного такту у процесі професійної підготовки.

Таблиця 3

Рівень соціального інтелекту майбутніх фахівців іноземних мов залежно від досвіду перебування в іншомовному середовищі (у %)

Тривалість перебування в іншом.сер.	Рівні	Обробка соціальної інформації	Соціальні навички	Соціальна обізнаність
Не були в іншомовному середовищі (n=130)	Низький	30,76	60,76	82,3
	Середній	33,84	31,53	10
	Високий	35,38	7,69	7,7
Перебували до 1 місяця (n=46)	Низький	30,43	32,6	73,9
	Середній	36,95	43,4	17,4
	Високий	32,6	23,9	8,7
Перебували 1-6 місяців (n=30)	Низький	16,7	33,3	80
	Середній	33,3	53,3	16,6
	Високий	50	13,3	3,3
Перебували понад 6 місяців (n=21)	Низький	28,5	42,8	85,7
	Середній	42,8	38,1	9,5
	Високий	28,5	19,04	4,7

Показовим стало те, що зафіксовано високі показники національної ідентичності, а також деякої настороженості до інших етнічних груп у всіх досліджуваних групах, незалежно від досвіду перебування в іншомовному середовищі, що цілком може бути пов’язано з повномасштабною війною в Україні. Адже зовнішня загроза, спричинена агресією іншої держави, часто активізує механізми національної консолідації, але паралельно посилює поляризацію "свій – чужий". У контексті війни етнічна приналежність агресора стає маркером ворожості, що може генералізуватись на інші етнічні групи, особливо у стресових умовах, коли відбувається спрощення соціального сприйняття.

Результати дослідження метакогнітивних переконань майбутніх фахівців іноземних мов залежно від досвіду перебування в іншомовному середовищі представлено у таблиці 4.

Таблиця 4

Метакогнітивні переконання майбутніх фахівців іноземних мов залежно від досвіду перебування в іншомовному середовищі, середні значення

	Не були в іншомовному середовищі (n=130)	Перебували до 1 місяця (n=46)	Перебували 1- 6 місяців (n=30)	Перебували понад 6 місяці (n=21)
Відсутність когніт.впевненості	11,7	11,8	12,3	13,4
Позитивні переконання щодо тривоги	10,53	10,9	11	10,4

Когнітивна самосвідомість	13,6	13,9	13,9	14,5
Негат.переконання щодо тривоги	12,9	13,3	12,8	14,2
Потреба контролювати думки	13,2	13,6	13,3	14,2

Як бачимо з таблиці 4, чим довше студенти перебували в іншомовному середовищі, тим вищий рівень невпевненості у правильності власних думок і суджень (зростання: 11,7 → 13,4). Це може бути пов'язано із зіткненням з новими соціокультурними нормами, стилями спілкування, розумінням складності міжкультурної комунікації, що знижує відчуття абсолютної правоти. Водночас, усвідомлення власних когнітивних обмежень може стимулювати розвиток рефлексивності та емпатії, що є важливими якостями зрілої комунікативної особистості.

Стабільні показники позитивних переконань щодо тривоги можуть стимулювати відповідальність у міжособистісній взаємодії, але надмірне прийняття тривоги як норми може перешкоджати відкритій комунікації.

Результати демонструють, що триваліше перебування в іншомовному середовищі може підвищити тривожність і недовіру до власних ментальних процесів (зростання 12,9 → 14,2). У короткостроковій перспективі це може перешкоджати самовираженню. Але за наявності підтримки – стимулювати метакогнітивний розвиток, що веде до усвідомленого саморегулювання в комунікації.

Для перевірки статистичної значимості виявлених відмінностей у показниках комунікативної культури студентів залежно від досвіду перебування в іншомовному середовищі ми спочатку провели загальний тест Крускала-Уоліса, який перевіряє наявність відмінностей між різними групами одночасно, потім виконали пост-хок аналіз методом Манна-Уітні для кожної пари.

У ході аналізу було виявлено, що деякі показники комунікативної культури змінюються залежно від досвіду перебування за кордоном. Зокрема, між тими, хто ніколи не був у іншомовному середовищі, та тими, хто мав досвід перебування до 1 місяця, або від 1 до 6 місяців, - зафіксовано статистично значущі відмінності на рівні $p < 0,05$. Це стосується, зокрема, етнічної толерантності, когнітивного та конативного компонентів національної ідентичності, соціальних навичок і соціальної усвідомленості.

Виявлені кореляційні зв'язки *у групі студентів, які не мають досвіду перебування в іншомовному середовищі*, дозволяють зробити декілька важливих висновків щодо особливостей розвитку їхньої комунікативної культури.

Отже, у студентів, які не мали досвіду перебування в іншомовному середовищі, спостерігається комунікативна активність, що не завжди супроводжується впевненістю, емоційною стабільністю та спонтанністю. Їхня комунікативна культура має потенціал для розвитку, але потребує поглиблення соціально-емоційних і метакогнітивних компонентів. Така ситуація може свідчити про компенсаторну або формальну комунікацію, у якій кількість взаємодій не завжди відповідає якості міжособистісних стосунків чи саморефлексії. Відтак, формування автентичної комунікативної культури потребує включення досвіду занурення у міжкультурне спілкування, розвитку соціальних навичок, зменшення метакогнітивної тривожності та підвищення когнітивної впевненості.

У групі студентів, які перебували в іншомовному середовищі менше 1 місяця, виявлено сильні кореляції у сфері метакогніцій, що свідчить про тісну інтегровану систему метакогнітивних переконань, де різні аспекти самосвідомості та переконань про мислення взаємопов'язані. А також виявлено обернений зв'язок між комунікативною толерантністю та

ISSN 2518-7503 E-ISSN 2708-1400. Поширюється за ліцензією CC-BY 4.0

соціальною усвідомленістю (r = - 0.42). Це свідчить про певну напругу між когнітивною чутливістю до соціальних сигналів та готовністю приймати інші погляди в міжособистісній комунікації. Короткочасне перебування в іншомовному середовищі, як правило, активізує соціальну настороженість, уважність до соціальних норм, ролей, очікувань. Унаслідок цього зростає соціальна усвідомленість, здатність помічати міжособистісні нюанси, сигнали й поведінкові маркери. Однак, за недостатнього досвіду таке загострене сприймання соціальних ситуацій не трансформується в емпатійне прийняття, а навпаки – може викликати дискомфорт, внутрішню напругу, що знижує комунікативну толерантність. Крім того, недовгий досвід перебування в іншомовному середовищі ще не гарантує стійкої адаптації до культурного різноманіття. Молоді фахівці можуть усвідомлювати соціальні відмінності, але не мати досвіду їх конструктивного подолання. Це може призводити до формування оборонних стратегій у комунікації, що виявляється у зниженій готовності до терпимості та прийняття.

У студентів, які мали досвід перебування в іншомовному середовищі *від 1 місяця до 6 місяців*, як і в попередніх досліджуваних групах виявлено численні сильні позитивні кореляції у сфері метакогнітивних процесів. Важливо зазначити, що у цій групі відсутні статистично значущі негативні кореляції, а також зв'язки, що стосуються рівня комунікативності, що були помітні у попередніх групах. Це може свідчити про особливості впливу саме такого терміну перебування за кордоном.

У групі студентів, які перебували в іншомовному середовищі *понад 6 місяців,* виявлені значущі позитивні кореляції між рівнем комунікативності та відсутністю когнітивної впевненості (r = 0.717), обернений зв'язок між відсутністю когнітивної впевненості та соціальними навичками (r = - 0.725), а також обернений зв'язок між негативними метакогнітивними переконаннями та соціальною усвідомленістю (r = - 0.775).

Наведені кореляційні зв'язки свідчать про те, що довготривалий досвід перебування в іншомовному середовищі активізує як комунікативну активність, так і внутрішню рефлексивність, яка не завжди супроводжується психологічною стабільністю. Комунікативна культура студентів зазнає глибокої трансформації: від поверхневої комунікації – до усвідомленої, міжкультурно чутливої поведінки. Проте у разі недостатньо розвинених соціальних навичок або негативних метапереконань студенти можуть зіштовхнутися з кризою впевненості, що вимагає цілеспрямованої підтримки з боку освітнього процесу.

У контексті розвитку комунікативної культури це означає, що ефективне міжкультурне навчання повинно включати роботу не лише з мовними та соціальними навичками, а й з метакогнітивними установками, спрямовану на підвищення впевненості, гнучкості та емпатійності майбутніх фахівців.

Висновки та перспективи подальших розвідок. На основі здійсненого аналізу виявлених кореляційних зв'язків між показниками комунікативної культури майбутніх фахівців іноземних мов залежно від досвіду перебування в іншомовному середовищі, можна виокремити низку суттєвих тенденцій, які свідчать про складний, багатокомпонентний характер формування комунікативної культури в умовах міжкультурної взаємодії.

Результати аналізу підтверджують, що досвід перебування в іншомовному середовищі є визначальним фактором трансформації комунікативної культури. Зокрема, у студентів без досвіду перебування в іншомовному середовищі комунікативна культура формується більш поверхнево, з меншим зв'язком із глибокими когнітивними або соціальними процесами. Короткотривалий досвід перебування в іншомовному середовищі (до 1 місяця) сприяє початковій активізації рефлексивності, але ще не викликає глибокої метакогнітивної перебудови. Середньо- та довготривалий досвід (1-6 місяців і понад 6 місяців) асоціюється з інтенсифікацією метакогнітивних процесів, зростанням

комунікативної активності, але й ризиком психологічної вразливості, що має бути враховано в системі підготовки майбутніх фахівців іноземних мов.

Одержані дані свідчать про необхідність цілеспрямованого психолого-педагогічного супроводу розвитку комунікативної культури майбутніх фахівців іноземних мов, який має включати: розвиток метакогнітивної гнучкості, тренінги соціальних навичок, програми психоемоційної підтримки студентів з досвідом перебування за кордоном. Таке інтегроване навчання сприятиме збалансованому формуванню комунікативної культури – не лише як функціонального набору навичок, але як стійкої особистісної якості, здатної до адаптації в міжкультурному середовищі.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

Августюк М., (2021). Основні аспектні характеристики моделей емоційного інтелекту. *Вісник Львівського університету. Серія «Психологічні науки».* 2021. Випуск 8. С. 3-9. https://doi.org/10.30970/PS.2021.8.1

Галацин К., Хом'як А. (2019*). Комунікативна культура майбутнього фахівця: монографія*. Луцьк: Вежа-Друк, 132 с.

Каверіна О.Г. (2009). Інтегративний підхід до формування готовності майбутніх інженерів до професійної комунікації: теоретико-методологічний аспект: монографія. Донецьк: ООО Фірма Друк-Інфо, 275 с.

Карпенко З. (2018) *Аксіологічна психологія особистості: монографія*. Івано-Франківськ. 720с.

Корніяка О. М. (2016**)** Комунікативна компетентність як визначальний чинник професійного самоздійснення викладача вищої школи. *Актуальні проблеми психології*. Том. V: Психофізіологія. Психологія праці. Експериментальна психологія (16). С. 82-92.

Манакін В. М. (2012). *Мова і міжкультурна комунікація: навч. посіб*. К.: ВЦ «Академія», 288с.

Матласевич О. В., Корнійчук В. О. (2025) Роль комунікативної культури у дитячо-батьківській взаємодії та емоційній сепарації молодших школярів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : серія «Психологія».* Острог : Вид-во НаУОА, 2025. № 19. С. 34–41. http://doi.org/10.25264/2415-7384-2025-19-34-41

Панченко В. (2014). Комунікативна культура майбутнього фахівця: теоретичний аналіз. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.* РОЗДІЛ ІІ. Теорія навчання, ст. 49-52. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/00020613-48bc-4958-88dd-d1b20f3912a5/content

Пасічник І. Д., Каламаж Р. В., Августюк М. М. (2014). Метакогнітивний моніторинг як регулятивний аспект метапізнання. *Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка»*. Острог: Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія. Вип. 28, ст. 3-16. URL: https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/3652/1/3.pdf

Пасічник І. Д., Каламаж Р. В., Довгалюк Т. А. (2015). Мислення як метакогнітивний феномен. *Наукові записки. Серія «Психологія»*. Острог: Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія». Вип. 1, ст. 37-43. URL: https://psj.oa.edu.ua/articles/2015/NZ_Vyp_1_Psykhology.pdf

Тимченко І. (2001). Формування комунікативної культури студентів у процесі вивчення предметів гуманітарного циклу: автореф. дис. … канд. пед. наук: 13.00.04. Харків: Харківський державний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди, 20 с.

Шевцова Л. С., Валенкевич О. В. (2025) Розвиток мовлення майбутніх учителів-філологів за допомогою формування соціальної компетентності. *Інноваційна педагогіка.* Вип. 90. С. 148–152 https://doi.org/10.32782/ip/90.28

ISSN 2518-7503 E-ISSN 2708-1400. Поширюється за ліцензією CC-BY 4.0

Hall E.T. (1990). The Silent Language. New York: Anchor Books.
Hofstede, G. (2001). Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions, and Organizations Across Nations. 2nd ed. Thousand Oaks, CA : Sage.

REFERENCES

Avhustiuk M., (2021). Osnovni aspektni kharakterystyky modelei emotsiinoho intelektu [Key characteristics of emotional intelligence models]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia «Psykholohichni nauky».* 2021. Vypusk 8. S. 3-9. https://doi.org/10.30970/PS.2021.8.1 [in Ukrainian]
Halatsyn K., Khomiak A. (2019). Komunikatyvna kultura maibutnoho fakhivtsia: monohrafiia [The Communicative Culture of the Future Professional: A Monograph]. Lutsk: Vezha-Druk, 132 s. [in Ukrainian]
Kaverina O.H. (2009). Intehratyvnyi pidkhid do formuvannia hotovnosti maibutnikh inzheneriv do profesiinoi komunikatsii: teoretyko-metodolohichnyi aspekt: monohrafiia [An integrative approach to preparing future engineers for professional communication: theoretical and methodological aspects: a monograph]. Donetsk: OOO Firma Druk-Info, 275 s. [in Ukrainian]
Karpenko Z. (2018) Aksiolohichna psykholohiia osobystosti: monohrafiia [Axiological Psychology of the Personality: A Monograph]. Ivano-Frankivsk. 720 s. [in Ukrainian]
Korniiaka O. M. (2016) Komunikatyvna kompetentnist yak vyznachalnyi chynnyk profesiinoho samozdiisnennia vykladacha vyshchoi shkoly [Communicative competence as a key factor in the professional fulfilment of higher education lecturers]. *Aktualni problemy psykholohii.* Tom. V: Psykhofiziolohiia. Psykholohiia pratsi. Eksperymentalna psykholohiia (16). S. 82-92. [in Ukrainian]
Manakin V. M. (2012). Mova i mizhkulturna komunikatsiia: navch. Posib [Language and Intercultural Communication: A Study Guide]. K.: VTs «Akademiia», 288 s. [in Ukrainian]
Matlasevych O. V., Korniichuk V. O. (2025). Rol komunikatyvnoi kultury u dytiacho-batkivskii vzaiemodii ta emotsiinii separatsii molodshykh shkoliariv [The role of communicative culture in parent-child interaction and the emotional separation of younger schoolchildren]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia» : seriia «Psykholohiia».* Ostroh : Vyd-vo NaUOA. № 19. S. 34–41. http://doi.org/10.25264/2415-7384-2025-19-34-41 [in Ukrainian]
Panchenko V. (2014). Komunikatyvna kultura maibutnoho fakhivtsia: teoretychnyi analiz [The communicative culture of the future professional: a theoretical analysis]. *Naukovyi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. ROZDIL II. Teoriia navchannia,* st. 49-52. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/00020613-48bc-4958-88dd-d1b20f3912a5/content [in Ukrainian]
Pasichnyk I. D., Kalamazh R. V., Avhustiuk M. M. (2014). Metakohnityvnyi monitorynh yak rehuliatyvnyi aspekt metapiznannia [Metacognitive monitoring as a regulatory aspect of metacognition]. *Naukovi zapysky. Seriia «Psykholohiia i pedahohika». Ostroh: Vyd-vo Nats. un-tu «Ostrozka akademiia».* Vyp. 28, st. 3-16. URL: https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/3652/1/3.pdf [in Ukrainian]
Pasichnyk I. D., Kalamazh R. V., Dovhaliuk T. A. (2015). Myslennia yak metakohnityvnyi fenomen [Thinking as a metacognitive phenomenon]. *Naukovi zapysky. Seriia «Psykholohiia». Ostroh: Vyd-vo Nats. un-tu «Ostrozka akademiia».* Vyp. 1, st. 37-43. URL: https://psj.oa.edu.ua/articles/2015/NZ_Vyp_1_Psykhology.pdf [in Ukrainian]
Tymchenko I. (2001). Formuvannia komunikatyvnoi kultury studentiv u protsesi vyvchennia predmetiv humanitarnoho tsyklu [Developing students' communication skills through the

study of humanities subjects]: avtoref. dys. … kand. ped. nauk: 13.00.04. Kharkiv: Kharkivskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet im. H. S. Skovorody, 20 s. [in Ukrainian]
Shevtsova L. S., Valenkevych O. V. (2025) Rozvytok movlennia maibutnikh uchyteliv-filolohiv za dopomohoiu formuvannia sotsialnoi kompetentnosti [Developing the language skills of future language teachers through the cultivation of social competence]. *Innovatsiina pedahohika.* Vyp. 90. S. 148–152. https://doi.org/10.32782/ip/90.28 [in Ukrainian]
Hall E.T. (1990). The Silent Language. New York: Anchor Books.
Hofstede, G. (2001) Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions, and Organizations Across Nations. 2nd ed. Thousand Oaks, CA : Sage.

CHARACTERISTICS OF THE COMMUNICATIVE CULTURE OF PROSPECTIVE FOREIGN LANGUAGE PROFESSIONALS IN RELATION TO THEIR EXPERIENCE IN A FOREIGN-LANGUAGE ENVIRONMENT

Yulia Kovalchuk,
PhD student, Department of Psychology,
National University of Ostroh Academy

https://orcid.org/0000-0003-0782-3264

DOI https://doi.org/10.35619/prap_rv.vi26.493

Abstract. *The article presents the results of an empirical study examining how experience in a foreign-language environment relates to the communicative culture of future foreign language professionals. The theoretical framework is based on cognitive, personality-oriented, and sociocultural approaches, allowing communicative culture to be understood as an integral psychological characteristic that combines communicative competence, tolerance, social intelligence, national and sociocultural identity, and metacognitive self-regulation. The study emphasizes that communicative culture is formed not only through the acquisition of linguistic means, but also through intercultural interaction, reflection, and awareness of one's own cultural position.*

The empirical findings show that experience in a foreign-language environment is an important factor in the development of communicative culture. Students who had stayed abroad demonstrated higher communicative competence than those without such experience. The highest level of communicative activity was found among respondents with short-term experience abroad of up to one month, which may be explained by increased motivation for intercultural interaction and the activation of adaptive mechanisms. Short- and medium-term stays were also associated with higher communicative and ethnic tolerance. However, long-term experience abroad did not always lead to increased tolerance and, in some cases, was linked to lower indicators, possibly due to adaptation fatigue, cultural stress, or cognitive restructuring. Similar tendencies were observed in social intelligence: stays lasting from one to six months appeared to be the most favourable for developing social skills and processing social information. The analysis of metacognitive beliefs showed that longer stays in a foreign-language environment were associated with higher cognitive self-awareness and reflexivity, but also with greater uncertainty about the correctness of one's own judgments.

ISSN 2518-7503 E-ISSN 2708-1400. Поширюється за ліцензією CC-BY 4.0

The article concludes that the communicative culture of future foreign language professionals is a complex, multicomponent phenomenon that is transformed under the influence of intercultural experience. The need to integrate psychological and pedagogical support into professional training is substantiated, particularly to develop metacognitive flexibility, social skills, tolerance, and psychological resilience in intercultural communication.

***Key words**: communicative culture, future foreign language specialists, foreign-language environment, communicativeness, tolerance, social intelligence, metacognitive beliefs, national identity.*

Стаття надійшла до редакції 1.05.2026.
Стаття прийнята до друку 17.05.2026
Стаття опублікована 30.05.2026

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Антюхова Наталія (Antyukhova Nataliia)	кандидат психологічних наук, доцент кафедри німецької філології та перекладу Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
Бігунова Світозара (Bihunova Svitozara)	кандидат психол. наук, доцент кафедри теорії і практики іноземних мов та методики викладання Рівненського державного гуманітарного університету м. Рівне, Україна
Верьовкіна Олена (Verovkina Olena)	кандидат психол. наук, доцент кафедри теорії і практики іноземних мов та методики викладання Рівненського державного гуманітарного університету, м. Рівне, Україна
Довгалець Оксана	кандидат історичних наук, доцент кафедри суспільно – гуманітарних дисциплін КЗВО "Рівненська медична академія"
Дядиченко Наталія	практикуючий психолог, психотерапевт, Асоціація психологів України, м. Київ, Україна
Жилін Михайло	доктор філософії за спеціальністю психологія, доцент, доцент кафедри практичної психології Одеського національного морського університет м. Одеса, Україна,
Івашкевич Ернест (Ivashkevych Ernest)	кандидат психологічних наук, доцент, перекладач, докторант Університету Григорія Сковороди в Переяславі м. Переяслав, Україна
Івашкевич Едуард (Ivashkevych Eduard)	доктор психологічних наук, професор, професор кафедри загальної та практичної психології Рівненського державного гуманітарного університету, м. Рівне, Україна
Ковальчук Юлія	здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності «Психологія» Національного університету «Острозька академія», м.Острог, Україна
Король Олена	старший викладач ВСП «Рівненський економіко-технологічний фаховий коледж Національного університету водного господарства та природокористування»
Ліннік Юрій	кандидат філософських наук, доцент кафедри суспільно – гуманітарних дисциплін, КЗВО "Рівненська медична академія"
Михальчук Наталія	доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри загальної та практичної психології Рівненського державного гуманітарного університету, м. Рівне, Україна

ISSN 2518-7503 E-ISSN 2708-1400. Поширюється за ліцензією CC-BY 4.0

Ногачевська Інна (Nohachevska Inna)	кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри загальної та практичної психології Рівненського державного гуманітарного університету, м. Рівне, Україна
Петренко Оксана	доктор педагогічних наук, професор, проректорка з інноваційної діяльності і міжнародного співробітництва Рівненського державного гуманітарного університету, м. Рівне, Україна
Харченко Євген (Kharchenko Yevhen)	доктор медичних наук, професор, професор кафедри фізичної реабілітації та ерготерапії Рівненської медичної академії м. Рівне, Україна
Шклярський Богдан	здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

З М І С Т

Дядиченко Наталія Психосоціальна підтримка підлітків, які пережили воєнний стрес: комплексна мультимодальна програма реабілітації…….. **5**

Жилін Михайло Взаємодія афективної системи мозку та робочої пам'яті в процесі швидкого прийняття рішень ……... **17**

Ivashkevych Eduard, Kharchenko Yevhen, Nohachevska Inna Socio-psychological characteristics of the influence of extreme environments on the ecological consciousness of militaries in the conditions of war in Ukraine……..…… **28**

Ivashkevych Ernest Amplification of the future translator's translation consciousness and the person's worldview……. **39**

Король Олена Особливості впливу психоемоційних станів на навчальну діяльність здобувачів фахової передвищої освіти в умовах війни……... **49**

Ліннік Юрій, Довгалець Оксана Когнітивні механізми тривожності: роль румінації як медіатора індивідуально – психологічних чинників…….. **57**

Mykhalchuk Nataliia, Antyukhova Nataliia Psychological aspects of maladaptive mother-child relationships in the family after divorce…….. **67**

Петренко Оксана Практико-орієнтовані методи навчання у викладанні курсу «Гендерна психологія» у професійній підготовці магістрів-психологів……... **78**

Verovkina Olena, Bihunova Svitozara The development of students' motivational sphere for learning english in a blended learning environment……... **86**

Шклярський Богдан Роль психологічного клімату в організації у стимулюванні креативності менеджерів: практичні аспекти та стратегія управління …… **97**

Ковальчук Юлія Особливості комунікативної культури майбутніх фахівців іноземних мов залежно від досвіду перебування в іншомовному середовищі…… **115**

Відомості про авторів……... **128**

ISSN 2518-7503 E-ISSN 2708-1400. Поширюється за ліцензією CC-BY 4.0

Наукове видання

ПСИХОЛОГІЯ: РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ

Збірник наукових праць РДГУ

Випуск 26

Упорядники:
проф. **Павелків В.Р.**, **проф**. **Корчакова Н. В.**

Науково-бібліографічне редагування:
бібліотека РДГУ

Підписано до друку 18.05.2026 р.
Формат 60х84 1/8. Папір офсетний № 1. Гарнітура Times New Roman.
Друк офсетний. Ум. друк. арк. 16,2. Наклад 300

П - 86 **Психологія: реальність і перспективи:** зб. наук. праць РДГУ. Вип. 26 / упоряд.: В. Р. Павелків, Н. В. Корчакова; ред. кол. В.Р Павелків, Н. В. Корчакова. Рівне : РДГУ, 2026. 132 с.

УДК 159.9+316.6

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2026

Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа:
Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення №183
від 25.01.2024 року
Ідентифікатор медіа: R30-02513

Суб'єкти у сфері друкованих медіа:
Рівненський державний гуманітарний університет,
вул. Степана Бандери, 12, м. Рівне, 33014, Україна;
тел.: (0362) 62-03-56
email: rectorat@rshu.edu.ua

Видавництво «SBA Print»
вул. Бережанська, 5, м. Київ
Телефон: +38 (067) 3933334.
email 3933334@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 5409 від 02.08.2017 р.